Ф.С. САЙФУЛИНА Г.М. ТАЛИПОВА

ТРАДИЦИИ СУФИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ДУШЕВНАЯ БЛАГОДАТЬ» ПОЭТА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ХУВАЙДЫ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
«ТОБОЛЬСКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМ. Д.И. МЕНДЕЛЕЕВА»

Ф.С. САЙФУЛИНА Г.М. ТАЛИПОВА

ТРАДИЦИИ СУФИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ДУШЕВНАЯ БЛАГОДАТЬ» ПОЭТА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ХУВАЙДЫ

ТОБОЛЬСК 2011

УДК 800.87
ББК 81.05
С 12

Печатается по решению
редакционно-издательского совета

Работа выполнена в рамках гранта
«ТЕКСТОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДРЕВНЕТАТАРСКИХ ПИСЬМЕННЫХ ПАМЯТНИКОВ: «ДУШЕВНАЯ БЛАГОДАТЬ» ПОЭТА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ХУВАЙДЫ»

Ф.С. Сайфулина, **Г.М. Талипова** «Традиции суфийской литературы в произведении «Душевная благодать» поэта средневековья Хувайды».– Тобольск: ТГСПА им. Д.И.Менделеева, 2011. – 200с.

Монография представляет собой анализ литературного произведения поэта Хувайды «Душевная благодать» в русле традиций тюрко-татарской литературы средневековья.

Книга рекомендуется студентам дневного и заочного форм обучения национальных отделений вузов по дисциплине «История татарской литературы. Древнетатарская литература», «Литературное краеведение в школах Тюменского региона», а также учителям родной (татарской) литературы школ региона с этнокультурным компонентом образования.

Рецензенты:

Т.Н. Галиуллин, д.ф.н., профессор кафедры татарской литературы XX-XXIвв. И методики преподавания Института филологии и искусств КФУ

М.В. Прокопова, к.ф.н., доцент кафедры литературы и МПЛ «ТГСПА им.Д.И.Менделеева»

ISBN 978-5-85944-286-7

© ГОУ ВПО Тобольская государственная социально-педагогическая академия им. Д.И. Менделеева, 2011
© Сайфулина Ф.С., Талипова Г.М., 2011

ВВЕДЕНИЕ

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕННОСТИ ТЮРКО-ТАТАРСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ СИБИРИ

В современном литературоведении актуальным остается вопрос исследования средневековых письменных памятников, не находивших до настоящего времени внимания ученых. Безусловный научный интерес имеют литературные произведения средневековья, в том числе суфийской направленности, обнаруженные во время научных экспедиций, хранящиеся в государственных и частных архивах. Многочисленные произведения, относящиеся к литературному наследию татарского народа, являющиеся достоянием народа, ожидают еще своего исследователя.

При анализе тюрко-татарских письменных памятников древности и средневековья современная литературоведческая наука часто встречается с проблемами объяснения, трактовки и комментирования данных текстов, так как зачастую только этот подход к первичному анализу произведения помогает понять и воспроизвести основную мысль, заложенную в них для современного читателя. Учеными-текстологами на протяжении XX века проводилась объемная работа по восстановлению подлинных текстов, выяснению множества обстоятельств создания произведения, также определению места написания, что помогает раскрытию их идейного замысла, ответить на некоторые вопросы по уточнению содержания, выяснению языковых особенностей анализируемых произведений.

До настоящего времени обнаруживаются еще неисследованные литературные произведения, которые имеют как научную, так и эстетическую и воспитательную ценность.

Краеведение, направленное на исследование письменных литературных текстов отдельного региона, края является также одним из приоритетных направлений современного литературоведения. Изучение и анализ местного литературного разнообразия открывает исключительную возможность общего взгляда на литературное наследие края, позволяет многое прояснить в современном состоянии литературы, в выявлении духовных приоритетов народа как в историческом плане, так и в современный период развития.

Географическая сопринадлежность писателя и исследователя, в свою очередь, делает изучение литературы края по-особому актуальным и интересным. Восприятие и анализ литературного текста становится опытом самопонимания исследователя. Это касается также татарской литературы Тюменского региона, которая является объектом исследования в данной работе.

Нужно отметить, что в последнее десятилетие особо актуализировалось изучение татарской литературы края, как современного ее состояния, так и истории ее развития. Комплексное исследование истории формирования, развития татарской литературы Тюменского региона и ее современного состояния является назревшей проблемой татарского литературоведения, так как она связана с актуальной проблемой современности – проблемой сохранения родного языка, возрождения и развития национальной культуры в регионе.

Отрадно что, к настоящему времени в литературоведении определилось несколько взаимосвязанных подходов к изучению и анализу краеведческого материала: текстологический, исторический, литературоведческий, литературно-критический. Эти направления дают возможность комплексного исследования литературного процесса в регионе, что дает возможность восстановления утраченных культурных ценностей, многовековых литературных традиций, выявить, с одной стороны, особенности изучаемого материала в контексте литературы Сибири, с другой стороны, определить место регионального словесного наследия в едином процессе национальной литературы.

Воспитание уважительного отношения к историческому прошлому, литературному и культурному наследию каждого народа, населяющего изучаемый регион – является одним из основных задач данной работы.

Отмечая тот факт, что литература Тюменского края – это интересное, разнородное явление, которое связано с полиэтничным составом населения региона, с сосуществованием в регионе различных национальных культур, при этом нужно также подчеркнуть, что татары являются одним из коренных жителей региона, чем и объясняется сравнительное богатство региональной татарской литературы. Обнаружение учеными все новых и новых письменных памятников тюрко-татарской литературы древности и средневековья, созданного в Сибири, дает возможность вести речь именно об этом.

Исследования ученых-литературоведов последнего десятилетия XX – начала XXI вв. дают возможность вести речь о татарской литературе, с одной стороны, как о составной части литературы

сибирского региона, с другой, как о неотъемлемой части татарской национальной литературы.

Вместе с активным изучением современного состояния татарской региональной литературы [Сайфулина 2003: 104; Сайфулина 2004: 108; Сайфулина 2007: 296; Фаизова 2006: 24; Галямова: 2006: 18; Ташкеева 2009: 22; Кирамова 2009: 23] особое внимание уделяется выявлению новых имен, а также текстологическим исследованиям и комментариям обнаруженных литературных памятников древности и средневековья. Данные работы дают некоторое представление о состоянии образованности, культуры и мировоззрения народа, о его приоритетах и нравственных устоях в определенную эпоху развития [Сайфулина, Талипова 2009: 180; Сайфулина 2010: 128; Яхин 2003:415].

Одним из оснований научных исканий в области региональной литературы является компетентное мнение известного во всем тюркском мире писателя и историка-богослова Ризаутдина Фахрутдинова, автора многотомного именитого труда «Асар» («Памятники»), который еще в XIX в. писал о том, что в Сибири мусульмане делают намного больше полезного по сохранению наследия отцов и дедов, чем мусульмане Поволжья, и, что литературные памятники древности необходимо искать в Сибири: именно сибирские татары в средние века оставили лучшие поэтические произведения [Фәхретдинов 1900: 30-31]. Вслед за ученым можем утвердительно сказать о том, что к XYIII-XIX вв. Тобольская губерния стала неким культурно-просветительским центром, объединяющим ученых-просветителей, выходцев из Сибири, Поволжья, Средней Азии, так как она была местом пересечений и взаимовлияний многих исторически родственных тюркских литератур и культур: уйгурского, казахского, татарского и др. Здесь для образованных людей была возможность заниматься литературным творчеством, переводческой деятельностью. Под влиянием разных литературных взаимосвязей и взаимовлияний татарская литература вобрала в себя многие качества восточной литературы, обогащаясь и развиваясь на основе богатых литературных традиций.

Доказательством того, что сибирские татары были весьма образованными людьми также является наличие в крае в XIX веке библиотек, где хранились многочисленные редкие издания, привезенные из Бухары, Саудовской Аравии, Турции и др. мусульманских стран. Только в библиотеке Ембаевского медресе, собранной и организованной известным купцом Нигматуллой Кармышаковым, хранилось более 2200 книг и рукописей. Есть достоверная информация о том, что в городах Тобольске, Таре также функционировали библиотеки [Гарифуллин 2007: 52-55].

К этому же выводу, опираясь на данные Р.Фахрутдинова, приходит историк Г.Л.Файзрахманов: «О существовании образованных людей среди тобольских татар свидетельствует эпитафия над могилой мирзы Баки бине Гаваз, умершего примерно 1084/1673 г. Его могила была обнаружена в 1912 г. В.Н.Пигнатти возле ханских могил близ Тобольска. Как видно из вышеназванных источников, Шукур бине Гаваз и Баки бине Гаваз были родственниками» [Файзрахманов 2004: 87]. Таким образом, совместные научные изыскания историков и литературоведов края дают некое представление о культурно-образовательном пространстве изучаемого региона на рубеже XYIII-XIX веков.

Отдельные ученые-историки края, опираясь на новые находки и исследования по ним, так же склонны утверждать, что Тобольская губерния, в частности, Карагайские юрты (д. Карагай Вагайского района), некогда являлись если не «оплотом суфизма», то непременно «центром мусульманского района»; «своего рода резиденцией сибирско-татарских или сибирско-бухарских хаджей, так или иначе связанных с конгрегацией Накшбандийа» [Белич 1997: 55-73], что также предполагает наличие художественной литературы суфийского направления.

Добавляет уверенность в этом обнаружение учеными в 2005г. в деревне Большой Карагай Вагайского района рукописной книги, представляющий сборник, составленный по аналогии современных хрестоматий, включающий различные тексты суфийского содержания – «краткого курса» обучения ритуальной практике исламского мистицизма. К сожалению, ученые края пока не располагают достоверной исторической информацией ни об одном имени из ишанов предполагаемой суфийской обители в Карагайских юртах XVII-XIX вв., ни о местах их захоронений, которые могли бы явиться объектами почитания и паломничества среди местного мусульманского населения. Однако некоторые сведения аутентичных письменных источников, которые могут пролить свет на этот вопрос, все-таки имеются. В доказательство своих рассуждений И.В.Белич также упоминает Тобольского поэта: «Другим примером являются сочинения местных авторов, пользовавшиеся известной популярностью среди татарского населения Среднего Прииртышья и, быть может, имевшие корпоративное хождение. В их числе назовем уникальную по содержанию «Насихатнамэ» («Книга наставлений»), написанную в 1703г. ученым и поэтом Худжа Шукур бине Гавас-баем (под псевдонимом Амдами), на основе поэмы персидского поэта рубежа XII-XIII в. Ф.Гаттара «Панднамэ» («Назидания») и высоко оцененную в

биобиблиографическом своде Р.Фахрутдина «Асар»» [Белич 1997: 55-73].

Данные находки ученых также стали косвенной причиной, наталкивающей на поиски неизвестных литературных памятников и изучение имеющихся материалов, созданных татарским населением Сибири или же как-то связанные с этим краем.

В соответствии с задачами данного исследования, обратимся к вопросу о состоянии изученности на сегодняшний день отдельных произведений поэтов и писателей древности и средневековья, чья жизнь так или иначе связана с Сибирью. Благодаря научным изысканиям ученых-литературоведов, одним из первых в данном направлении была исследована «Книга наставлений» («Насихатнамэ») поэта Амдами [Талипова 2007: 22; Сайфулина, Талипова 2009: 180]. В вышеупомянутом труде Р.Фахрутдинов отмечает, что у него имеется рукопись «Книги наставлений», где указана точная дата написания произведения (конец XYII – начало XYIII вв.) и имя его автора – Худжа Шукур бине Гавас-бай, там же отмечается, что автор, посвятивший свое произведение «Стару и младу народа Таб», являлся «главой» – духовным наставником народа тобольских татар, исполнял обязанности ахунда-священнослужителя.

Содержание произведения религиозного характера, этим можно объяснить тот факт, что издававшийся несколько раз в XIX веке, в советский период был предан забвению. Об авторе данного поэтического сочинения известно очень мало. Некоторые биографические данные о нем удалось обнаружить только в его произведении. Автор в своем творении называет себя именем Амдами (Һамдам), смысл которого близок к словам «близкий друг», «ближний»:

Нәфсе әһледин әвергел йөзеңне,
Һәмдәме ит дәрвишләргә үзеңне.[1]
//От алчных людей отверни свое лицо,
Стань другом дервишам//.

Или:

Һәмдәм улдыр, ул сәңа биргәй үгет,
Юк ки, бер файдасыз коры сөкүт.
//Друг тот, кто тебе дает наставления,
Нет пользы в пустых словах//.

В каждом из этих строф упоминается псевдоним самого автора, который, обращаясь к читателю, объясняет замысел своего произведения, который заключается в том, чтобы дать некоторые

[1] Примеры в данной диссертационной работе приведены из рукописи, обработанной Ф.З.Яхиным, построчный перевод на русский авторов данного издания.

назидания, наставления по поводу морально-этических норм поведения человека в обществе. Автор также подчеркивает, что его произведение – это дар, переданный из рук самого Гаттара, который сладок как сахар.

Бу «Нәсыйхәтнамә»не, кем, кылдым бәян,
Шәйхе-Гаттар әйтеп ирде, бел гәян.
//«Рассказал эти «Назидания»/
Знай, этому подвиг меня Шайхе-Гаттар»./
Башта таҗиклар теле берлә иде,
Һәмдәми төрки теле берлә тиде.
//«Вначале она была написана на языке таджиков,/
Амдами перевел на язык тюрки»//.

Автор также указывает на переводной характер произведения и что она создана на основе идей суфизма и под влиянием поэмы персидского поэта Ф.Гаттара «Панднамэ». Об этом в тексте произведения утверждает и сам автор «Насихатнамэ». Для примера представляем следующие строчки произведения:

Һәр кеше, кем андин пәнд алыр,
Фәкыйри Гаттари кулындин кәнд алыр.
//Каждый, кто получит эти назидания,
Подобно получению сахар (сладости) из рук Гаттара //.

При этом в следующих же строчках Амдами подчеркивает свое авторство:

Һәмдәми бирде сәңа бу пәндне,
Һәмдәми изде сәңа бу кандне.
//Амдами дал тебе это назидание,
Амдами приготовил тебе этот сахар//.
Һәмдәми әйтер сәңа, кем, и газиз,
Кер үзең дә, бар исә гакыл тәмиз.
//Амдами скажет тебе, о дорогой (читатель),
Зайди (получи) и ты, если чист твой ум (чисты намерения)//.

Многие поэтические строки «Насыйхатнамэ» и «Панднамэ» по содержанию и идейно-смысловой нагрузке сходны. Амдами придерживается основных идей Ф.Гаттара, но не всегда соблюдает до конца этот принцип. Можно считать, что на основе произведения «Панднамэ» Амдами создал свое творение, которое соответствует новому времени и новым представлениям о морально-этических нормах поведения человека в обществе. Как известно, произведение Амдами «Насихатнамэ» было написано в начале XVIII века и отвечает требованиям своего времени, является кодексом морали для читателей [Талипова ???? автореф!!!!!!!!!!]

Как отмечено самим поэтом в стихотворных строфах, чтобы понять главную идею произведения, нужно иметь чистые намерения и светлый ум. Так, в ходе ознакомления с текстом можно встретить некоторые разъяснения автора по поводу написания своей книги, своих желаний и намерений.

Поэма состояла, по утверждению исследователей и самого автора, из тысячи строф-баитов, но до нас дошло всего 930-950 строк (хотя «тысячи строф» может быть и поэтизированной метафорой). В самом произведении есть следующие строки:

Бу «Нәсыйхәт-намә» булды мең бәет,
Дусларга бәян мәндин ит.
//Это «Наставление» получилось из тысячи баитов,
Друзьям рассказ от моего имени//.

Тематика поэмы Амдами «Насихатнамэ» довольно обширная. Поэма подчинена дидактическим задачам; но здесь нет логически выстроенного сюжета, нет и отдельных героев. В каждой главе произведения Амдами затрагивается определенная проблема морально-этического характера, после которой обязательно следуют наставления автора по поднятой проблеме. В период Средневековья дидактика, назидания, советы и увещевания становились традицией тюркоязычной поэзии. Следуя данным традициям, в своей книге Амдами преследует ту же цель, которая стояла перед суфийской литературой: указать путь, ведущий к познанию мудрости правления, житейского обихода и общения с людьми. Поэт-суфий призывает быть терпеливым всегда и во всех ситуациях: в дружбе и во вражде, в горе и в радости.

Произведение состоит из многочисленных глав, направленных на религиозную дидактику и наставления. Здесь же нужно подчеркнуть, что в рассуждениях суфийских писателей было много общего и традиционного, к тому же и «литературные традиции Средневековья не очень поощряли оригинальность темы, ценно было раскрытие уже известной тематики из различных и новых аспектов» [Миннегулов, Садретдинов 1982: 28].

Произведение направлено начитанному читателю, который разбирается в вопросах религиозной морали и философии, а также имеет жизненный опыт.

Композиционное построение произведения служит раскрытию авторского замысла. Книга «Насихатнамэ» начинается с традиционного предисловия, где возносится хвала Аллаху, затем пророкам, после чего объясняется причина написания данного произведения.

Итәләм Аллага шөкер бикыяс,
Кем, бирептер безгә мөлек бикыяс.

//Безгранично благодарю Аллаха,
Который дал нам несметные богатства//.

Разумеется, что для поэта-суфия под богатствами имеются в виду не материальные, а духовные ценности, о чем дает пояснения автор в своем произведении. Здесь автор упоминает о пяти дарах Всевышнего, данных человеку – это глаза, язык, сила слова, руки, ноги. Амдами пишет, что человек – это само совершенство, ибо ему все даровано Аллахом:

Кайсыдыр ул мөлек гәр сорса кеше,
Безгә тиде ул җавапның итеше.
// Если человек спросит, что это за богатства,
Нам выпала доля ответить на эти вопросы//.

Гакыл бирде белмәгә, күрмәгә – күз,
Әйтмәгә телне бирде, телдә – сүз.
//Ум (рассудок) дал (Всевышний) для познания, глаза – чтобы видеть,

Язык дал, чтобы говорить, а в языке – слова).
Тотмага ал бирде, гизмәгә – аяк,
Бармыдыр мөлкәт болардин яхшырак?
//Руки дал, чтоб держать, ходить – ноги,
Могут ли быть богатства, лучше этих?//.

При этом автор напоминает читателю о том, что, имея руки для того, чтобы держать, ноги для того, чтобы ходить, можем ли мы говорить, что есть богатство лучше?

Многие мысли, заложенные в стихотворные строчки поэта, являются своего рода пояснением, трактовкой отдельных сур Корана. Здесь традиционно также упоминаются имена коранических пророков [Коран 1997: Сура 21, пророки] как Нух (Библ. Ной) [Коран 1997: Сура 37,], Лут (Библ. Лот) [Коран 1997: Сура 37; комм. 491, 2019, 839, 1331]; Ибрахим [Коран 1997: Сура 14 «Ибрахим», стр. 274]; Намруд; Салих [Коран 1997: Сура 11; комм. 833]; Сабир, Давид [Коран 1997: комм. 78, 126] и т.д.

Кем, бер уч туфракка бирде гакылдин,
Афәрин, ул падишаһа әфәрин!
//Он, дал разум горстке земли,
Хвала, этому падишаху (Всевышнему), хвала!//.

Ул ки Адәмгә киередер рухны,
Саклады туфран суыдин Нухны.

Это Он Адаму вдохнул душу,
Спас от наводнения Ноя//...

Автор восхваляет Всевышнего Аллаха, так как только ему подвластно все мироздание, перечисляются его деяния, за которые человек должен быть благодарным и не должен ни на минуту забывать о нем.

В главе «Мунаджат», где по традиции суфийской литературы автор должен оставить о себе какие-либо данные, у Амдами следуют философские рассуждения о жизни, о том, что уже упущено, как следовало бы жить, чтобы стать на праведный путь. Конкретные данные по биографии поэта, к сожалению, здесь отсутствуют.

В основной части произведения следуют многочисленные главы (автор их называет как у Ф.Гаттара «Пәнду-нәсыйхәт» («Назидания и наставления»)), направленные на нравоучение и религиозную дидактику. Основная идея произведения связана с понятием «нафса», которая трактуется как один из главных зол общества и преподносится как алчность, жадность, ненасытность. Совершенным для суфия является человек, который победил в себе это чувство, он подобен Ною, который был предупрежден Всевышним и смог пережить на своем ковчеге всемирный потоп. По мнению поэта, только с помощью Всевышнего Аллаха можно бороться с нафсом, с самым главным пороком человечества. Автор предупреждает образованного читателя о том, что он должен соблюдать четыре правила: держаться подальше от злых людей, самому не совершать зло и избегать его, не соблазняться богатствами и обманчивостью жизни, не дружить с людьми, имеющими плохие привычки.

Таким образом Амдами по всему тексту излагает дидактические умозаключения, перечисляя правила (нормы) поведения в обществе с позиции поэта-суфия. Основное, что должен делать человек, борющийся с чувством нафса, по мнению автора, это – читать Коран, говорить правду, быть в молитве и восхвалять имя Аллаха. Не греши, ибо ты отдалишься от Всевышнего, не живи понапрасну, говори и молись во имя Аллаха – вот основной смысл назиданий автора данных поэтических строк. При этом автор считает, что упрямство, жадность, обидчивость и зависть – это четыре качества человека, которые не достойны уважения.

В произведении лирический герой много размышляет о праведной жизни, глубоко задумываясь о совершенных деяниях. Он желает спасти свою душу и надеется, что в этом ему поможет крепкая вера. Из немногочисленных биографических данных известно, что Амдами был образованным человеком своего времени, принадлежал к высшему сану

духовенства, он не мог не соблюдать основных требований шариата, которых придерживался каждый мусульманин, следовательно, не могло бы быть ничего предосудительного в его деяниях и поступках, что могло послужить причиной для огорчений и сожалений. Поэтому можем предположить, что содержание «Насихатнамэ» – это поэтическое обращение к читателю поэта-суфия, напоминающее ему о том, что всегда нужно помнить о Всевышнем и строить свою жизнь по канонам ислама. Поэма адресована грамотному и религиозно образованному читателю, который знаком с идеями суфизма, так как познание сути этого произведения требует глубокой образованности в сфере учений ислама.

Сам факт написания такого объемного произведения в стихах , а также результаты подробного разностороннего исследования «Книги наставлений» дают возможность сделать выводы о том, что в изучаемом регионе были развиты литературные традиции, и что этот автор не мог быть единственным писателем данного направления.

В подкреплении основной мысли данного исследования, касающейсядуховного состояния татарского общества, смеем привести в пример творчество поэта Икани, который также введен в научный оборот в последние годы, в связи с тем, что открылось новое видение его творческого наследия. Стихи поэта сохранились включенными в популярный некогда среди татарского населения сборник «Бакырган китабы» («Книга Бакырган»), который объединяет произведения тюрко-татарских поэтов-суфиев XII-XVIII веков. Несмотря на многократные переиздания этого сборника до конца XX столетия, о поэте Икани ничего не было известно: ни в списках суфиев-шейхов, ни в энциклопедических словарях знаменитых ученых прошлых веков Востока о нем не упоминается [Яхин 2006:189].

Публикация Н.Ф.Катанова «О религиозных войнах учеников шейха Багауддина против иноверцев Западной Сибири», основанная на двух рукописях, написанных арабской вязью Сагъди Вакассом-ибн-Реджебом, Кашшафом-ибн-Абу-Саидом («Шайхларнинг гарбий Сибирдаги диний жасоратлары»), хранящихся в Тобольском музее [Катанов 1904: вып. XIY], натолкнула ученых на некоторые размышления по поводу поэта Икани. В упомянутом источнике, наряду с именами многочисленных шейхов – проповедовавших в этих краях ислам, есть упоминание о мавзолее «почтенного шейха Айкани/Икани», находящегося «в Искере», что подвигла на размышления по поводу поиска ответа на вопрос об идентичности этих личностей.

Последние находки (протограф родословной сибирско-татарских святых (сәҗәрә-шәҗәрә), список которого был опубликован в свое время

Н.Ф.Катановым, свод суфийских текстов) обнаруженные историком, исследователем края И.В.Беличем в деревне Карагай Вагайского района Тюменской области летом 2004 года, прочитанные литературоведом Ф.З.Яхиным укрепили эти предположения. По данным так называемого «Карагайского свитка» ученый пришел к выводу о том, что именно поэт Икани, который представлен как автор стихов, включенных в «Бакырган китабы», является одним из 366 шейхов, прибывших на Сибирскую землю в 1394 году с целью распространения ислама среди местного населения. Опираясь на содержание этой ценной исторической находки, можно утвердительно сказать, что поэт был похоронен на берегу реки Иртыш (Абу-Джирс). Других данных о поэте Икани, к сожалению, не обнаружено. Таким образом, есть основание предположить, что автором 18 стихотворений, сохранившихся до настоящего времени в вышеуказанном сборнике, является поэт Икани – один из шейхов, которые были «вооружены верой в Аллаха» и единым желанием и стремлением помочь другим в познании ислама. Косвенные подтверждения этому можно обнаружить и в его произведениях.

Имя Икани, переводимое как «Иманлы» («верующий») также дает ключ к пониманию содержания его известных стихов, написанных под влиянием суфийских представлений автора.

Как творчество анализируемого выше поэта Амдами, так и стихотворные произведения поэта Икани, являются продолжением суфийских традиций, весьма распространенных в Средневековье. Суфизм, являющийся одним из основных направлений литературы средних веков, был распространен среди народов, придерживавшихся ислама.

На протяжении целого ряда столетий, суфизм – как сокровенное учение, направленное на познание Истины с целью возвышения человека на более высокую ступень совершенства, был объектом самого серьезного внимания со стороны философов, историков, филологов Запада и Востока.

В «Книге Бакырган», состоящей из 143 лирико-философских и лиро-эпических произведений, стихотворения с девяностого – по сто восьмое принадлежат поэту Икани [Бакырган китабы 2000: 239]. Стихи написаны с широким применением суфийско-религиозной терминологии, Хотя данная хрестоматия издавалась несколько раз в Казани, начиная уже с 1847 года, стихи изучаемого автора не подвергались анализу, в литературно-художественном плане малоисследованны.

Как отмечается во многих трудах литературоведов, в суфийской лирике понятие «зикр» является одним из основных и очень значимых.

В научных работах данный термин трактуется как суфийская молитва, обращенная к Всевышнему. Однако прямое понимание данного термина намного сужает заложенный в него глубокий смысл. Судя по содержанию стихов поэта Икани можем говорить о том, что «Абсолютную истину» не стоит искать вне самого человека, на стороне. Истина, как и вера в Аллаха, хранится в душе самого человека. По мнению поэта, «Зикр» – обращение к Всевышнему, очищает душу человека для познания абсолютной истины.

Иногда в своих стихотворениях Икани вместо слова «зикр» пользуется тюркским вариантом этого понятия – «яд кылу», что означает «помнить, вспоминать». Но в понимании суфиев «помнить Всевышнего» не значит просто «держать его в памяти». Память, умственные способности человека для суфиев не является постоянной категорией, она изменчива. Поэт считает это свойство человека «земным, а не вечным». Так как для суфиев все земное – временное, бренное, а все божественно – вечно. Отсюда вытекает то обстоятельство, что место для «Абсолютной истины», которую стараются постичь поэты-суфии – это не память человека, а его душа, ибо только она является вечной и бессмертной. Таким образом, Икани утверждает, что Всевышнего необходимо помнить, понимать и воспринимать не умом, а душой.

Известно, что «пробуждение ото сна» в суфийском понимании – переход из материального мира в мир духовный. Икани неоднократно пишет о том, что «помнить всегда о Всевышнем, нести его в душе» – это не религиозный ритуал, а определенное состояние души верующего человека в каждодневном бытии. В своих стихах поэт часто напоминает о том, что при общении со своим духовным учителем не следует пребывать «в сонном» состоянии, а необходимо получить от него «батыйн» – «тайну знания», которая связана с Абсолютной истиной, стать его «другом» и идти за ним. Размышляя о тайнах познания, поэт пишет в своих стихах также о «заһир» т.е. о «явной стороне знаний», отмечая, что она не связана с истинным положением вещей, является преходящим, а не вечным. Окружающий человека мир, бытие для суфия – это временное положение вещей, которое повсеместно и постоянно «предаёт» человека, уводя душу от истинных знаний.

Утверждая возможность достижения Истины, в стихах Икани упоминает о «даргаһ», то есть о «двери к Истине», где пишет, что «жадный человек не уважаем у дверей Истины», что к «иному миру надо готовиться с благими намерениями». Поэт также часто пишет об «Ахирәт», то есть об Ином Мире, которая воспринимается автором как «Мир абсолютной истины».

Подытоживая вышесказанное об основной мысли поэзии, анализируемой в этой части работы, можем отметить, что человек, жаждущий Истины, как утверждает Икани, должен сохранить Истину в своей душе, получить тайны знаний от своего учителя, также веря в истинность этой мысли, постоянно совершать благие деяния.

В стихотворении, посвященном «закиру» («Человеку, молящему Всевышнего»), он пишет:

Мунис иткел ядыны күңлең едә даимә,
Калмагай сән, әнәс, һәргиз нәфсе-шәйтаның белән.
//«Сделай в душе Всевышнего близким другом – //
Не останешься ты, человек, никогда со своей страстью-/Сатаной».//

Таким образом, поэт утверждает, что если будешь ностить в душе (т.е. искренне верить) Всевышнего и сделаешь «пристанищем истины» свою душу, то тогда ты сможешь победить страсть, алчность. По утверждению суфиев, алчность, ненасытность, жадность, страсть – это черты характера, порожденные Дьяволом, присутствуют в каждом человеке. Если эти пороки одержат верх, то нет сомнения, что ты становишься прислужником Сатаны. Но дьявольские чувства можно победить, если быть искренне верующим человеком. Познающий вечную истину человек не может быть алчным, жадным, ибо для него материальный мир, бытие являются сами собой образующимися и временными. Алчность и жадность разрушают веру, поэтому, как пишет Икани, верующий должен быть всегда «полным слез», помня о Всевышнем,. Человек «гирйан», то есть «полный слез», не тратит время на веселье, а постоянно думает, мыслит. У суфиев бездеятельность, лень является самым постыдным качеством человека. Веселье и бездеятельность в их понятиях имеют один и тот же смысл. Имея это в виду, поэт Икани пишет:

Мәгърифәт хасил кыл вә бул әһле-гыйрфан хийледин,
Сийде кылгыл үзеңә галәмне гыйрфаның белән.
//«Просвещайся и будь из тех, кто познает,//
Через суфийское учение познай Вселенную».//

Познание, как подчеркивает Икани, не должно быть только ради познания истины для себя, оно достигается в целях распространения просвещения.

Поэт утверждает, что нельзя жить в невежестве, так как в конце жизненного пути каждый остается только со своей верой, то есть с достигнутой за всю жизнь истиной. Материальные блага, богатства – все остается на бренной земле, никто их с собой не сможет унести в мир иной, а Истина, которая прочно заняла место в душе, не исчезает, так

как душа бессмертна. Поэтому Икани призывает «закира» (человека молящегося, верящего во Всевышнего), познать и ввести Истину в свою душу. Поэт пишет о том, что «измученная душа в теле является всего лишь гостем на пять дней». Понятие «пять дней», конечно, условная метафора, поэтический образ, а не количественная значимость. По суфийским понятиям, дух человека и есть его сущность, а тело – всего лишь сосуд. Здесь можно обратить внимание на то, что в стихах Икани довольно часто встречается обращение к Всевышнему Аллаху как к Тангере, что также часто используется как в тюрко-татарской поэзии, так и в современной речи у сибирских татар.

Одно из стихотворений Икани, отражающее суфийские размышления поэта о человеческой душе, о возможности его очищения, начинается словами: «Егълагыл у хәлеңә…» («Оплакивай свое положение…»). (Часто стихотворения средневековых татарских поэтов, в отличие от лиро-эпических произведений, не именовались, поэтому их принято обозначать словами из первых строк, что дает возможность не путать тексты). Идея суфийского плача, которая помогает духовному очищению, звучит также и в других стихотворениях Икании: «И бихайр» («О негодный»), «Үлемнең илчесе» («Посол смерти»), «Үлем килде» («Пришла смерть») и др.

Стихотворение Икани «Бивафадыр ошбу дөнья» («Не постоянен этот мир») посвящено понятию смысла жизни человека на Земле. На этот бренный мир, по мнению поэта, положиться нельзя, так как, кроме смерти, в конечном счете, он ничего не может дать. В этой жизни человеку поможет только вера, а вера не может обойтись без «зикра». Исходя из такого представления о вечной жизни в мире ином, человек должен искать истину, помня о Всевышнем, совершать благие дела. Но, вместе с тем, в поэзии Икани звучит мысль о том, что жизнь бесценна. В этом кроется некая противоречивость его поэзии. Идея значимости жизни человека раскрыта в его стихотворении «Гомер кадере» («Ценность жизни»). Поэт убежден, что жизнь бесценна, но в невежестве, без познания Истины она станет бессмысленной.

Суфийские нравоучения и назидания, подобные содержанию произведения анализированного выше поэта Амдами, характерны и для других стихотворений шейха Икани, в которых он напоминает о необходимости совершения праведных поступков, о необходимости совершения намаза, чтения Корана и т.д. В стихотворении «Уянгыл» («Проснись») поэт, как бы обращаясь к самому себе, просит читателя не быть невеждой. Автор пишет следующие строчки, которые привлекли внимание исследователей: «Гариплыкта үләр ирмеш Иканый» («Находясь на чужбине, умрет, наверное, Икани»). Эти строки

усиливают предположение о том, что поэт и шейх Икани – одно и то же лицо.

Некоторые биографические данные о поэте можно обнаружить и в других его произведениях. Например, в стихотворении «Көлли гөлзари» («Все цветущие сады») поэт, используя поэтическую образность, пишет, что и в цветущие сады приходит осень. Так и жизнь человека: цветет в положенное время, а потом приходит время его ухода. Поэтому он предлагает не считать своих денег, ибо они не смогут спасти в судный день, а вести счет своим грехам, что означает раскаяние в совершенных грехах, чтобы далее не совершать их совсем. В другом стихотворении, «Булыбән хәүфе» («Ощущая страх»), он пишет, что:

Иканый, ятма гафил, иртә купкыл,
Кар ый булдым тию кылма бәһанә.
//«Икани, не будь невеждой, пораньше поднимайся,//
Не оправдывайся, говоря, что стал старым (немощным)».//

Данные строчки указывают на преклонный возраст написавшего эти строчки автора.

Образный язык, поэтический слог позволяет автору передать его идеи и идеалы. Религиозно-мифологическая символика, риторические вопросы, встречающиеся в каждом его произведении, усиливают влияние стиха на читателя, что, в конечном счете, и является главной целью автора.

Лирический герой поэта – это суфий, хранящий в душе мысль о Всевышнем, который должен заниматься познанием Абсолютной истины, очищать душу от грехов и не допускать совершения дурных поступков, быть трудолюбивым, ненавидеть невежество, леность. Даже в пожилом возрасте, человек не должен остановиться в познании истинного смысла жизни, ссылаясь на свой почтенный возраст. Человек с таким мировоззрением и суфийскими взглядами вполне мог быть среди тех, кто проповедовал в этих краях ислам.

Поэтические произведения анализируемого автора дают возможность сделать выводы о том, что условием достижения счастья поэт считает сохранение в душе образа Всевышнего и возвращение Ему всего того, что было дано человеку при рождении и жизни.

Таким образом, можем обратить внимание на то, что в рассмотренных произведениях много перекликающихся моментов. Как Амдами, также и Икани, веря в силу художественного слова, служили одной идее. Произведения носят философско-нравоучительный характер, направлены на воспитание у читателей морально-этических норм поведения по требованиям религии ислама. Поэты поднимают проблему воспитания и самовоспитания личности. Здесь удачно

сочетаются мистические и мифологические представления о мире, использование религиозно-мифологических и мистических символов и образов усилило смысл и идейное содержание дидактических наставлений.

Одним из поэтов, вышедших из сибирских татар, является **Мауликай Юмачиков** (1834-1910), живший и творивший во второй половине XIX века. По сохранившимся воспоминаниям, он был известной личностью своего времени, но его биография и творческая деятельность до настоящего времени также ожидают монографического исследования. Достоверно то, что он был учителем знаменитого Ембаевского медресе, владел, кроме родного – татарского языка, арабским, персидским, русским и казахским языками. Он также был известен как переводчик на казахский язык известного в тюркском мире с XIY века дастана Хисама Кятиба «Джумджума султан». Видный татарский просветитель Х.Фаизханов отмечает, что М.Юмачиков является автором десятка поэтических произведений (среди них есть и стихотворения на казахском языке) [Фәезханов 1893: 22].

Мауликай Юмачиков родился в 1834 году в деревне Манчыл Ялуторовского уезда Тобольской губернии (ныне д. Ембаево Тюменского района Тюменской области) о чем свидетельствуют строки из произведения «Ирбитская ярмарка»:

Атымдыр Мәүлекәй ибне Юмачев,
Ялутыр өязедер Тубыллык.
Торагым Манчыл илдәдер, Төмәнлек,
Ул илдә күрмәдем һич тә яманлык.

«Зовут меня Мауликай Юмачев/
Из уезда Ялутор Тоболяк./
Где живу – деревня Манчыл, Тюмения,/
В той стране не видел ничего плохого я»./

Поэт является современником известных тюрко-татарскому миру поэтов Мифтахутдина Акмуллы и Гали Чокрыя, но его творческая деятельность начинается намного позже этих поэтов. Несмотря на то, что свою поэтическую карьеру М.Юмачиков начинает только в семидесятые годы XIX столетия, он быстро достигает широкой популярности среди образованных людей своего времени, становится известным поэтом. После публикации в Крымской газете «Таржиман» материала о его деятельности о М.Юмачикове пишут во многих русских и европейских изданиях [Миръат 1900: 25-26].

Здесь нелишне вспомнить о том, что царская цензура не была благосклонна к татарским поэтам и писателям. Из-за запрета цензуры многие произведения оставались не изданными и не получали

возможности широкого распространения среди татарского населения. Такая же участь ожидала произведение неизвестного автора «Мәкәрҗә бәете» («Баит о Макарьевской ярмарке», буквально: Макарьевский баит), которое позже послужило основой для создания нового сюжета Мауликаем Юмачиковым. Для истории произведение «Баит о Макарьевской ярмарке» сохранил директор Казанской университетской типографии Готвальд, который во время конфискации смог спрятать у себя несколько экземпляров книги. Когда он передал свою библиотеку в дар университету, вместе с многочисленными книгами в фонд научной библиотеки университета попадает и это издание.

Как известно, наиболее грамотным и просвещенным сословием татарского общества XIX века являлись служители культа. Среди них было немало мулл образованных, прогрессивных устремлений, тесно связанных с народом. В большинстве случаев именно из их среды выходили поэты, в произведениях которых наиболее зримо проступали черты современной действительности, ставились и по-своему решались злободневные вопросы татарского общества. В путевых очерках, которые печатались в журнале «Современник» – органе русской революционной демократии, П.И.Пашино описал встречу с одним из таких прогрессивно настроенных мулл: «…Есть муллы-смиренники, говорящие всегда вполголоса, глаза опуская долу. Жизнь их однообразна и тиха. Народ любит таких мулл и питает к ним большое уважение. Не думайте, чтобы это были ханжи, ничуть не бывало, это поэты, это люди, вполне чувствующие свое положение и постоянно готовые на горячую и откровенную беседу» [Пашино 1960: 272]. Один из таких мулла познакомил собеседника с объемным сборником своих стихов, среди которых сильное впечатление на него оказал «Баит о Макарьевской ярмарке», в котором автор сравнивает современную ему жизнь с Нижегородской ярмаркой.

Анализируя данное произведение, можно отметить, что соотношение традиционного с новаторским заключается здесь в том, что автор в начале и конце как бы «спрятал» искомую мысль вполне респектабельными рассуждениями религиозно-дидактического толка. Так, мир представляется ему пестрой ярмаркой, где каждый занят своим делом. Кто честно и усердно торгует нажитым в трудах и страданиях, тот живет в свое удовольствие, мирно и тихо; напротив, кто выбрал путь порока и лжи, погряз в обмане и воровстве, тот рано или поздно разорится, обрекая себя и близких на муки и страдания. Напоминая о краткости земной жизни, о страшных муках, ожидающих грешников, поэт приступает к основной теме – рассказу о притеснениях и поборах, чинимых местными заправилами власти. Таким образом, перед взором

читателя проходит целая вереница тупых, чванливых и жуликоватых проходимцев, начиная с головы, пристава, столоначальников и кончая услужливыми писарями. А избиение должников и непокорных, даже убийство их – типичное явление в этих краях.

Примечательно, что автор «Баита» не считает простой народ безнравственным и испорченным, напротив, как пишет автор, он исправно служит царю, не сетует на жизненные невзгоды, терпелив и стоек, таким образом, поэт искренне защищает народ. Вот почему его гнев и возмущение, прежде всего, направлены против существующих социально-экономических порядков. Это, по-видимому, и напугало цензора В.Смирнова, угадавшего бунтарский дух на первый взгляд невинного баита.

О популярности «Баита о Макарьевской ярмарке» свидетельствует и «Баит об Ирбитской ярмарке», написанный поэтом М.Юмачиковым, творчество которого является объектом исследования в данной части работы, в стиле первого в 1881 году, т.е. спустя два года после запрета первого. К сожалению, и это произведение постигла та же участь: оно было запрещено тем же цензором В.Смирновым, несмотря на то, что его автор ставил перед собой цель «исправить» ошибки своего предшественника и представить «Баит» в пристойном и политически выдержанном духе.

Поэт, надо отметить, хорошо был знаком с произведением предшественника, использовал его форму и манеру изложения, даже отдельные строфы. (Таким образом, это произведение также можно отнести к жанру назира – «поэтический ответ»). Сохраняя стиль письма предыдущего произведения, автор нового баита М.Юмачиков, пишет об Ирбитской ярмарке, где принимали участие и татарские купцы. Поэт проводит параллели современной ему жизни с ярмаркой, более близкой для жителя Сибири[*].

Бу дөнья мисале Эрбеткә охшар,
Ахыры һәм ахирәт юлга охшар. (С.10)
//Этот мир похож на Ирбитскую ярмарку,
Конец похож на дорогу в иной мир[**]./

Так начинается баит об Ирбитской ярмарке М.Юмачикова. В самом начале автор пишет о том, что когда страной правила Екатерина, она также посетила Ирбит. Далее автор упоминает добрым словом имя царя – Александра Николаевича. Автор называет сенаторов, комитет по

---

[*] Ирбит – город в Свердловской области, который был основан в 1631 году, в 1775 году получил статус города.

[**] Здесь и далее примеры из следующего издания: Мин – себер татарымын. Шигырьләр // Төз.һәм кереш сүз авт. Р.Х.Корбан. – Казан: Тат.кит.нәшр., 2006. – 160б.

цензуре как верных служителей царю. Отдельные слова восхваления, пожелания здоровья посвящены современнику поэта – царю Александру Александровичу, его семье. Упоминание исторических государственных лиц придает произведению некоторую документальную достоверность.

Следуя стилю баитов, далее автор пишет о себе, называет свое имя и напоминает о том, что несколько раз посетил Ирбитскую ярмарку и знает все ее причуды. Почтительно обращаясь к благонравным и предприимчивым купцам, он нещадно критикует тех, кто транжирит деньги и пьянствует, напоминая о неминуемой расплате за эти грехи на том свете. М.Юмачиков называет свое произведение как «насихат» – нравоучение, определяя основную цель его создания. Содержание баита говорит о том, что на ярмарку стекаются множество людей, среди которых есть и безнравственные люди, выпивающие, занимающиеся непристойными делами. Лирический герой произведения признается в том, что, сожаленью, в числе таких посетителей ярмарки когда-то был и сам.

Ни өчен белмәдем һич килдегемне,
Танымадым көне-төн булдыгыны.
Сату өчен һич булмады сагышым,
Шуның өчен булмады минем табышым. (С.12)
//Забыл, с какой целью приехал,/
Не замечал, как день переходит в ночь./
Торговать не было желания,/
Поэтому не было и прибыли.//

Поэт М.Юмачиков критикует купцов, которые проводят дни не за торговлей, а в пьянстве, после чего сквернословят, транжирят деньги, и, наоборот, хвалит деловых, расчетливых торговцев.

В духе поэтов средневековья, обращаясь ко Всевышнему, поэт просит прощения и исправления нравов. М.Юмачиков рассуждает о бренности бытия подобно поэтам-суфиям, пишет о том, что в этот мир пришли и ушли бессчетное количество шахов-царей, пророков. Никто не может уйти от смерти, всем нужно будет предстать перед Всевышним. Поэтому нужно преклоняться Ему, воздерживаться от запретного, жить по законам шариата. Каждый человек должен думать о том, как он предстанет перед ликом Всевышнего в Судный день. Поэтому, размышляет автор, нужно стараться делать в этом мире только добрые дела.

Следует отметить и то, что в поэме «Баит об Ирбитской ярмарке» отражается также сочувствие к простому народу, звучат идеи гуманизма, так как это сближает человека со Всевышним.

Төне-көн иҗтиһад кыл яхшылыкка,

Яманлык кыйлмагыл һичбер халыкка.
Рәхим ит сән фәкыйрь – мискин, гидайга,
Тәзарруг әйләгел даим Ходага. (С.16)
//И днем, и ночью старайся служить добру,/
Не делай плохого ни для кого./
Будь добр ты к нищим, бедным, не имущим,/
И всегда помни о Всевышнем…//

Поэт понимает, что подобно тому, что есть люди умные, которые знают свое предназначение, есть в мире и глупцы, которые не понимают смысла жизни. Автор баита дает свои назидания и нравоучения, сравнивая обыденную жизнь народа с кипящей жизнью Ирбитской ярмарки. Таким образом, в данном произведении основное место занимают рассуждения автора о смысле жизни, что сближает М.Юмачикова с творчеством поэтов-суфиев средневековья. Отдельные строчки баита созвучны со стихами поэта XYI века Мухаммадяра.

Следуя традициям средневековой тюрко-татарской поэзии, здесь автор еще раз упоминает читателю о себе, надеясь на то, что его доброе имя останется для будущих поколений:

Сәңа да ошбу вәгъдә бер киләчәк,
Кайда китте атаң синең Юмачык?
Үзең һәм бергә сән ошбу вәгазьдә,
Үзең үлсәң, хатың калыр кәгазьдә. (С.15)
//И тебе это обещанное придет,/
Так же ушел и твой отец Юмачык./
И ты здесь, в этом нравоучении,/
Если самого не станет, /останется письмо твое
(творения) на бумаге».//

Новизной произведения является то, что в основной части произведения автор «Баита о Макарьевской ярмарке» пишет об угнетенном состоянии народа, беспределе царских чиновников, бюрократической системе, взяточничестве и социальной несправедливости. В конце своего произведения М.Юмачиков также возвращается к теме правителей-царей и их отношения к простому народу. Но в отличие от предыдущего поэта, он называет их справедливыми. Стремясь исправить «сомнительные» мысли своего предшественника и делая свои выводы, автор баита пишет:

//Если цари берут наших детей на службу,
то это для нашей же пользы, чтобы охранять нас//.

Далее автор пишет:

//Нет справедливее нашего царя,/
(Он) ничего плохого не сделал нам и нашей религии./

Относится ко всем, как к своим детям:/
И русским, и мусульманам – всем».//

«Поэтому,- пишет далее автор,- мы чувствуем себя спокойно, как дети в калыбели» (С.24.). По мнению автора, и судьи, и начальники поставлены царской властью для того, чтобы не было воровства, несправедливости.

Таким образом, Мауликай Юмачиков старается внести изменения в содержание известного произведения, «поправляя» его основную мысль. Особенно это касается моментов, где говорится о чиновниках. Поэт приукрашивает их деятельность, старается провести мысль о справедливости власти, о том, что царь делает все во благо народа. Говоря о деяниях чиновников, М.Юмачиков отвергает мысли предыдущего произведения, защищая представителей власти, он говорит о том, что те заботятся о лучшей доле народа. Автор старается сформировать у читателя положительный образ царя, развивая идею о том, что он справедлив по отношению к своим подданным, что правитель назначает своих чиновников для того, чтобы с их помощью и при их поддержке народ жил безбедно и благополучно. По мнению автора все очень рады служить царю, не жалея ни своего богатства, ни себя. Все желают процветания и стойкости страны, служить Великому царю верой и правдой, опираясь на Коран. Люди терпят все тяготы, так как считают, что все испытания – от Всевышнего.

Таким образом, М.Юмачиков вступает в диалог-полемику с автором «Баита о Макарьевской ярмарке».

Но в свое время даже такое откровенно заискивающее произведение, содержание которого было направлено в угоду властям, не прошло через царскую цензуру. Властям не нужно было лишний раз напоминать народу о «Макарьевской ярмарке», где раскрывались многие недостатки царизма, по всей вероятности поэтому цензура также запретила издание «Баита об Ирбитской ярмарке».

Судя по содержанию баита, М.Юмачиков был поэтом консервативных взглядов. Но ученые считают, что его консерватизм – это отражение представления образованной части народа, живущего далеко от центра, на периферии [Татар әдәбияты тарихы 1985: 399]. В отличие от автора «Баита о Макарьевской ярмарке», М.Юмачиков значительно ослабляет критический пафос своего сочинения, сознательно сглаживая острые углы, выставляя факты и события в сугубо положительном духе. «Если автор «Баита о Макарьевской ярмарке», описав контору и ее прихлебателей, критиковал их в духе М.Е.Салтыкова-Щедрина, то М.Юмачиков намного более осторожен и предусмотрителен. Словом, автор отражает отсталые, консервативные

взгляды патриархального крестьянства той эпохи, все еще верившего в доброго царя и его верных слуг. Несмотря на это, баит М.Юмачикова проникнут духом современности, и в нем ставились и по-своему решались злободневные проблемы времени. Симпатии автора явно на стороне обездоленных масс, о чем свидетельствует проникнутые гуманизмом и состраданием строки: «День и ночь служи добру...»» [История татарской литературы нового времени (XIX-начало XX века) 2003: 145].

Другие склоняются к тому, что, может быть, автор, таким образом пытался быстрее получить разрешение цензора на публикацию или что такая авторская позиция может быть даже результатом социального заказа, так как он незадолго до этого уже написал стихи-посвящение купцам – братьям Рахматулле и Нигматулле хаджи Сайдуковым*. Но, с другой стороны, можем отметить, что еще в XYIII веке в произведениях некоторых татарских авторов идеализировалась централизованная власть царизма, поднималась идея общей Родины. Примером тому может служить произведение Кадыр-Али Жалаер бека «Жамиг ат-таварих» («Сборник летописей»), жившего и творившего в XYIII веке и также ратовавшего за власть русского царя. Здесь поэт дает краткое описание того, как хан Ураз-Мухаммет царствовал в Касимовском ханстве. Он, в частности, отмечает его преданность Борису Годунову, готовность к исполнению его воли. Автор «Сборника летописей» особо подчеркивает благородство хана, пишет, что он постоянно проявлял заботу об обездоленных, сиротах и нищих, строго взыскивал с тех, кто нарушал общественное спокойствие, строго наказывал воров и хулиганов. В то же время хан всячески поощрял тех, кто проявлял рвение в службе и преданности властям. Поэтому, пишет автор, в Кермане и всей округе установилась тишина и покой, достаток и изобилие.

Кроме этого произведения М.Юмачиков известен как автор десятка произведений, написанных по традиции средневековой литературы, а также его перу принадлежат прекрасные примеры любовной лирики.

В творчестве М.Юмачикова продолжаются традиции народного творчества, в частности, народных песен. Сближение с народной поэзией способствовало широкой демократизации всей татарской

---

*Сайдуков Нигматулла Кармышак улы (1829-1901), общественный деятель, учится в Ембаевском медресе, в 1870-1900 годы руководит этим медресе, также выделяет деньги для содержания не только этой мечети, но и мектебе для девочек д. Манчыл и для строительства библиотеки //Татар энциклопедиясе сүзлеге. – Казан: татар энциклопедиясе институты, 2002. – С.551.

культуры этого времени, выявлению ее самобытности и оригинальности. Поэтика стихов М.Юмачикова также является прекрасным примером влияния народной мудрости на творчество поэтов XIX века.

В творчестве анализируемого поэта можно найти зачатки просветительской литературы. М.Юмачиков так же, как и многие поэты-просветители XIX века, поднимает и по-своему решает актуальную для своего времени так называемую «женскую проблему». Он придерживается той мысли, что девушке надлежит выходить замуж за «просвещенного мужчину», только так, по мнению автора, женщина может добиться счастья в семье. Как следует из стихотворных строк поэта, девушки должны иметь право самим выбирать себе спутника жизни. Таким образом, в творчестве М.Юмачикова также есть отдельные строчки, где находят отражение те просветительские идеи, которые доминировали в свое время в творчестве Г.Кандалыя, Г.Курсави и Г.Утыз-Имяни. Наивность в решении сложной общественной проблемы присуща многим деятелям литературы XIX века, таким, как М.Акъегетзаде, З.Бигиеву – в прозе, Г.Ильяси, Ф.Халиди – в драматургии. Как и многие другие просветители, М.Юмачиков в несчастье простого народа, порожденном, по мнению автора, его необразованностью, обвиняет «плохих» мулл. Поэт пишет о том, что во многих проблемах народа повинны необразованные муллы, которые должны быть просветителями, беспокоиться о просвещении своего народа, но на деле они думают только о личном благополучии. Литературовед М.Гайнуллин также обратил внимание на то, что в этом произведении отражены критические взгляды поэта в адрес мулл, которые думают только о богатстве, вместо того, чтобы заниматься образованием своего народа [Гайнуллин 1968: 159]. Таким образом, творчество М.Юмачикова является также отражением просветительских идей, которые занимали важное место в татарской литературе XIX века. При этом перу данного поэта принадлежат также стихи сугубо религиозного содержания, хотя и здесь нередко звучит критика в адрес мулл, которых больше волнует не благополучие народа, а свое собственное. Народ изнурен непосильным трудом, но не сыт, голоден. Таков, по мнению М.Юмачикова, современное состояние дел. Таким образом, та социально-этическая проблематика, которая являлась тем философско-мировоззренческим стержнем, насквозь пронизывающим всю литературу XIX столетия, начиная с Г.Утыз-Имяни и кончая М.Акмуллой, в полной мере отражает и суть поэзии М.Юмачикова.

Благодаря богатой биографии и активному творчеству М.Юмачиков становится признанным поэтом татарской литературы XIX

века. В творческом наследии поэта отражается своеобразный взгляд автора на жизнь, стремление писать на близком народу языке.

Таким же интересным и значимым литературным наследием татарского народа XYIII в., сохранившимся в Поволжье, но созданным на территории Сибири, является книга **«Мәҗмугыл хикәят»** – «Сборник рассказов», собранный и переписанный просветителем Мухаммадрахимом в 1775 году в Тарском уезде Тобольской губернии. Известно, что составитель книги Мухаммадрахим был выходцем из рода известных учителей-просветителей, его отец – Рафик сын Таиба ал-Курсави преподавал в знаменитом медресе в деревне Курса Почмак Казанского уезда. Судьба составителя книги до конца не известна, нет данных о том, когда и как он попал в Тобольскую губернию, но известно то, что он жил среди сибирских татар и оставил как в память о себе эту интересную книгу.

«Сборник рассказов» включает в себя 33 разного характера и содержания хикаята-рассказа, свободно переведенных и переложенных из персидских авторов. В конце многих рассказов содержатся назидания и нравоучения, дополненные самим переводчиком. Книга состоит из двух глав, известен переводчик рассказов второй части, коим является Нурмухамед бине Галим (т.е. сын Галима), от имени которого написана вводная часть к данной главе. Можно предположить, что первую часть книги перевел сам составитель сборника Мухаммадрахим.

Примечательно, что вводная часть, написанная в основном в прозе (имеются некоторые стихотворные строчки), начинается с обращения ко Всевышнему Аллаху, здесь также присутствуют слова-посвящения пророку Мухаммаду, что является традиционным для литературы данного периода. Особенно интересными для исследователя являются следующие строчки: «Аллаһны мактаудан соң Казый Төркстани дип кушамат алган хуҗам Шәкүр бине Гауваз Бакыйга бу мескен вә фәкыйрь, ким вә кимчелекле бәндәдән, тын шәһәр Тубылдан, дустанә һәм яратып, чиксез күп сәламнәр вә мактаулар булсын». Ведется работа по выяснению этой личности из Тобольска, которому обращены дружеские приветствия составителем книги.

Анализ содержания рассказов (хикаятов), включенных в анализируемый сборник «Мәҗмугыл хикәят», позволяет прийти к следующим выводам: книгу можно смело рассматривать как учебник жизни, так как оно содержит много поучительных историй, жизненных конфликтов, рассказов о правилах поведения в обществе, а также назидательных мыслей выдающихся личностей того времени. Характеристика присущих человеку позитивных или негативных

качеств и поступков дается как непосредственно, так и через призму конкретных примеров.

Данная книга является еще одним интересным культурным наследием татарского народа XYIII века, доказывающим существование исторических связей поволжских и сибирских татар с арабо-персоязычными литературами. «В «Сборнике рассказов», переведенный с персидского в среде сибирских татар, чувствуется больше влияние персидского и сибирско-татарского языков. Влияние арабского, персидского языка особо возрастает в XYIII-XIX веках» (пер. наш – Ф.С.) [Борынгы татар әдәбияты 1963: 428].

Интересным является упоминание в данном исследовании также творчество суфийского поэта Ахметзяна Тубыли* (1826-189?), судьба которого тоже связана с Тюменским краем. В вышеупомянутом биобиблиографическом труде «Асар» Р.Фахрутдинов пишет о том, что поэт Тубыли был учеником шейха Зайнуллы ал-Халиди (1835-1917) [Фәхретдинов 1908: 300]. Известно, что А.Тубыли в 1871 году был безвинно осужден и сослан в тюрьму в город Тобольск, где пробыл в заключении около пятнадцати лет. Последние годы жизни провел в городе Таре, там и умер. О творчестве поэта, взявшего в качестве псевдонима имя города, где он провел определенную часть своей жизни, стало известно широкой общественности также лишь во второй половине XX века. Первый рукописный сборник поэта был найден ученым-литературоведом А.Шариповым в 1973 году. Вслед за ним еще два рукописных сборника А.Тубыли были обнаружены в 1982 году во время археографической экспедиции доктором филологических наук М.Ахметзяновым, который определил годы творческого и жизненного пути поэта, проанализировал некоторые его письма, написанные из Тобольской тюрьмы и адресованные семье и друзьям, осуществил литературное исследование отдельных стихотворений поэта. Позднее под руководством профессора КГУ Ганеевой Р.К. была написана диссертация Хасавнех А.А., посвященная творчеству А.Тубыли.

Во время пребывания поэта в Тобольской тюрьме им написаны многочисленные стихи, которые являют собой пример суфийского терпения перед испытаниями судьбы. Такие стихи поэта, как «Мөнәҗәт ли-Казый әл-Хаҗәт» («В обращении к Исполнителю Желаний» (один из эпитетов Аллаха)), «Язам ибтида Хәмдү үзрә» («Начинаю писать,

---

* Известно, что А.Тубыли родился в 1826 году в деревне Аби (Сараббикол) Лениногорского района респ. Татарстан, состоял в близком родстве с семьей известного татарского поэта Габдрахима Утыз Имяни. Он получил образование в знаменитом медресе Мухамметзакира Камалова в Чистополе; принадлежал к суфийскому братству Накшбандия.

посвящая Достойному похвалы») входят в тюремный цикл стихов «Хәбес», где чувства лирического героя, обращающегося к Аллаху, пронизаны глубокой печалью. Поэт, на долгие годы отлученный от родных и близких и приговоренный к одиночеству, предается молитвам и обращениям к Аллаху, прося у него силы в терпении.

Самое объемное из стихов тюремного цикла «Бихәмделилләһ Ходага Чук хәмүдләр» («Великая хвала Аллаху») включает в себя подробное описание условий пребывания его автора в тюрьме. В произведении занимает особое место выражение душевного и физического состояния поэта: «сгорело сердце», «согнулась спина», «пролились слезы». Но все эти тяготы поэт принимает как испытания, посланные Аллахом. В стихотворении «Сән, Бакырчы Шаһиәхмәткә, сәлам» «Тебе, Бакырчы Шагиахмет, привет», пишет, что нельзя роптать на судьбу, и что такие испытания очищают душу человека. Помимо Корана, на творчество А.Тубыли оказали влияние поэмы «Кыйссаи Йосыф» («Сказание о Юсуфе») Кул Гали и творчество поэта Г.Утыз Имяни, которые имели широкое распространение в народе.

В произведениях поэтов, живших и творивших в Сибири, как Икани и Амдами, М.Юмачиков и А.Тубыли, включенных в сборник рассказов «Мәҗмугыл хикәят», составленный Мухаммадрахимом, не прослеживаются особые местные реалии, они характеризуются теми общими чертами, которые присущи древней и средневековой тюрко-татарской литературе, а также литературе XYIII-XIX веков. Анализ книг, написанных или переведенных писателями, родившимися, жившими или находившимися по тем или иным обстоятельствам жизни в данном крае, помогают раскрыть некоторые особенности развития татарской литературы в целом, и литературы Тюменского региона, в частности.

Анализ вышеназванных произведений, которые нами рассматриваются в русле сибирской региональной литературы, помогает в дальнейшем в сравнительном плане выявить особенности изучаемого далее в данной работе произведения Хувайды «Душевная благодать».

I ГЛАВА
КОМПОЗИЦИОННОЕ ПОСТРОЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ПОЭТА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ХУВАЙДЫ «РӘХӘТЕ ДИЛ»

Анализируемое в данной работе объемное поэтическое произведение «Рәхәте-дил» – «Җан рәхәте» («Душевная благодать») поэта средневековья Хувайды (Һөвәйдә), по рассуждениям литературоведа Ф.З.Яхина, подготовившего к изданию данное произведение, также может иметь «сибирское происхождение»[2].

Как и многие произведения средневековья, «Душевная благодать» создано автором в жанре стихотворного дастана. По традиции тюрко-татарской литературы, в одном из глав, озаглавленном как «О книге и его авторе (да будет ему благословение Аллаха)», поэт оставляет некоторые биографические факты, откуда узнаем, что настоящее имя автора Хужа-Назар сын Гаиб-Назара:

Кәминә аты – Хуҗа-Нәзәрдер,
Атасының аты – Гаиб-Нәзәрдер.

Многие авторы древности и средневековья в своих произведениях оставляют некоторые данные о себе, о своем окружении. Иногда даже эти довольно скудные материалы, бесспорно, являются очень ценным источником для определения авторства, времени и места написания литературного памятника, так как в большинстве случаев содержание произведения является единственным источником, откуда можно черпать данные об авторе произведения, о его мировоззрении и литературных пристрастиях. В анализируемом произведении автор называет себя Хуҗа-Назар, что привлекает на себя внимание и вызывает интерес исследователей, так как именно так некогда называли себя знатные личности из сибирских татар. Здесь важно также обратить внимание на имя отца поэта, который в стихотворных строчках назван как Гаиб Назар, первая часть из которых является религиозным дополнением к имени, которое подчеркивает о приверженности данной личности к суфийскому сану (Гаиб – мужчина-суфий). Таким образом, упоминая о своем отце, поэт выделяет то обстоятельство, что он был приверженцем религиозных идей, известным в свое время суфием. Здесь также следует подчеркнуть, что в рукописных сибирско-татарских «Шәҗәрә» (родословная), касающихся истории распространения Ислама в Сибири, бережно хранящихся и передававщихся из поколения в поколение, среди многих имен шейхов упоминается также имя шейха

---

[2] Примеры представлены из данной книги.

Назара. По вышеупомянутым записям Н.В.Катанова («О религиозных войнах учеников шейха Багауддина против инородцев Западной Сибири (по рукописям Тобольского Губернского музея)») читаем: «Из почивающих на берегу Иртыша святых – в Искере почтенный шейх Айкани; там же перед Искером шейх Бирий, шейх Назар, шейх Шерпети – все трое были родные братья из внуков Зенги-баба…» [Катанов 1905: 23].

Предположение о том, что отцом поэта Хувайды являлся никто иной как шейх Гаиб-Назар, являвшийся одним из 366 шейхов, проповедовавших в Сибири Ислам, получает косвенное подтверждение в анализируемом тексте.

Поэт пишет, что их род известен добрым именем. В произведении также упоминается название местности «Җәмйан», которую автор считает местом своего рождения. Для данного исследования может быть важным также то, что автор пишет о том, что он оторван от родной земли (тоскует на чужбине). Возникает справедливый вопрос: откуда родом этот поэт, что это за местность «Җәмйан»? Составитель книги осмеливается провести оссоциативные параллели, расуждая по поводу того, что эта местность может быть нечто иное, как современный город Демьянка, расположенный на одноименном притоке Иртыша. Хотя допускает и то, что поселения с таким названием есть также и в Узбекистане, а также в Иране.

Күңел шәһрегә Йегәнә газем кылды,
Китабым нәсриде, мән нәзым кылды –

продолжает автор, знакомя читателя с теми обстоятельствами, которые предшествовали написанию данного произведения. Здесь сообщается о том, что он, человек, преклоняющийся Единственному Всевышнему Аллаху, решил создать на основе прозы стихотворное произведение. Таким образом, остается возможность предположения о том, что данное произведение может быть создано на основе уже известного прозаического произведения. Далее также следуют интересные факты:

Бу Җәмйан шәһренең пиру-җәвани
Тәмамысы ирерләр төрки хани.
Алар гәрчә сүзегә биһөнәррак,
Дидем, булса китабым төрки бәһрак.
//И стар и млад этого города Җәмйан//
Все являются тюркоязычными//
Хотя они не владеют словесным талантом//
Решил, пусть будет книга (моя) на тюрки.//

Следуя традициям поэзии Средневековья, по ходу текста автор произведения несколько раз обращается к себе, делится с читателями своими размышлениями и чувствами по отношению своего творения, или же к содержанию написанного пролизведения.

В данной главе нас интересуют особенности композиционного построения данного произведения, так как этот подход поможет нам выявить традиции, на которых основывался автор произведения и определить его новаторство.

Известно, что любой художественный текст представляет собой коммуникативное, структурное и семантическое единство, что проявляется в его композиции, которая предполагает закономерное, мотивированное расположение деталей в крупных частях художественного произведения и взаимное соотношение этих деталей [Поэтический словарь 1966: 137].

Современное литературоведение подчеркивает, что продумывая композицию, писатель стремится к тому, чтобы читатель поверил в правду художественного изображения и с наибольшей глубиной воспринял внушаемые ему мысли и чувства. При этом автор исходит из своего понимания действительности, а также законов и принципов художественного творчества данной эпохи. Слово «композиция», независимо от трактовки понятия, всегда означает соотношение или расположение каких-то «частей» или «элементов». В художественном произведении такой порядок или строй частей выражает авторский замысел.

Средневековая тюрко-татарская литература, к которым относится также анализируемое произведение, традиционна в плане построения формы. В данном случае нас интересует особенность построения текста, т.е. членение текста, характеризующегося непрерывностью на дискретные единицы. В литературоведении принято выделять единицы, которые занимают в тексте сильную позицию, к ним традиционно относят заглавия, эпиграфы, начало и конец произведения. С их помощью автор подчеркивает наиболее значимые для понимания произведения элементы структуры и одновременно определяет основные «смысловые вехи» той или иной композиционной части [Николина 2003: 46.]. Событие преподносится через текст, причем деление его на части зависит от того, какому субъекту принадлежит высказывание и кому оно адресовано. Следовательно, композицию связываем с текстом произведения, с делением текста на определенные части.

Композиция многих средневековых тюрко-татарских литературных текстов имеют традиционную основу. Художественные

произведения средневековья строились по определенному принципу, где выделялись обязательные части: глава «Башлам» (где обычно располагалось обращение поэта к Всевышнему о разрешении написать произведение, просьба благословить его на это дело; нередко встречается глава-обращение к государю, на территории которого жил поэт в момент написания произведения или служил при дворе), часто также присутствует такназыаемая глава «Мунаджат» (в данной части традиционно автор предоставлял некоторые автобиографические данные, отдельные важные моменты из жизни или же излагал свою жизненную позицию). Основная часть, которая обычно состоит из многочисленных глав, служила раскрытию сути основной идеи произведения. Нередко в такого рода литературных памятниках присутствовала и такая часть, как концовка произведения. Именно такое построение присуще анализируемому нами выше произведению «Насихатнамэ» поэта Амдами.

Традиционно средневековые произведения начинаются с обращения к Всевышнему Аллаху, к его пророкам, где автор возносит хвалу в их адрес, просит помощи в написании книги. Здесь же автор упоминает имена пророков, сподвижников пророка Мухаммада, что является проявлением уважения к ним со стороны автора. Упоминая имена библейских пророков, поэт отмечает их особые деяния, подчеркивая при этом роль человека, поддержанного Всевышним в этом мире.

Во многих произведениях этого периода наблюдается такая тенденция, как выделение в части «Башлам» хвалебной речи, посвященной государю (хану), при дворе которого жил или служил поэт. В этой части упоминались великие деяния данного правителя, кроме того, подчеркивались некоторые качества характера, такие как справедливость, мощь, сила, богатство. Иногда поэты средневековья могли позволить себе также обращение к государю некоторыми наставлениями, назиданиями об улучшении благосостояния жизни простого народа.

В той части, которая традиционно называлась «мунаджат», по традиции автор давал некоторые данные о себе. В этой части произведения размещались какие-либо биографические факты, такие как имя автора (или же псевдоним), происхождение (указывалась имя отца или же род), год рождения, род занятий, предпочтения, интересы, цель написания данного произведения или некоторые другие данные. Но в средние века эта традиция стала нарушаться, в некоторых произведениях эта часть отсутствует (возможно она пропускалась переписчиками). Важность этой части произведения для современных

исследователей неоценима. Она помогает исследователям в определении времени и места его написания, в уточнении вопроса об авторстве, и наоборот, отсутствие данной очень важной части затрудняет выявление принадлежности и вопроса датирования древних и средневековых литературных памятников.

Основная часть произведений изучаемого периода обычно состояла из множества глав, при чем в большинстве случаев, каждой из них давалось название. В этой части излагались все основные события, здесь читатель знакомился с героями и их деяниями, что всегда сопровождалось наставлениями и назиданиями по поводу исправления нравов. Обычно героями средневековых тюрко-татарских литературных произведений являлись ханы-правители или же их дети, приближенные (начиная с Котби впервые в произведениях появляются образы из народа). В вышеназванном произведении Амдами, например, разделение на тематические главы присутствует, но в них отсутствует описание каких-либо событий, которые могли бы построить сюжетную линию произведения. В данном случае в каждой главе рассказывается о тех или иных качествах характера человека, которые нужно и важно в себе воспитывать или же, наоборот, от которых нужно избавляться из соображений морально-этических норм времени.

В каждой главе этого произведения автором поднимается определенный вопрос, который ведет к раскрытию основной проблемы. Бесспорно, в композиционном построении текста не последнюю роль играет образ автора. Повествуя свои размышления, он не делит их на главное или второстепенное, а излагает свои мысли в стихотворной форме, подчиняясь определенным канонам формы и содержания художественного произведения.

В конце произведения следует завершающая глава, где автор подводит итоги своей мысли, призывает людей к взаимопониманию, уважению, наставляет на благие дела, еще раз упоминает о ценности поэтического слова, и тем самым, заканчивает произведение.

Подводя промежуточные выводы по вышесказанному, можем сделать вывод о том, что композиционные особенности средневековых тюрко-татарских произведений подчинялись определенным требованиям построения литературного произведения.

Композиционное построение анализируемой книги в основном также подчинено данным традициям. Произведение «Рәхәте дил» состоит из введения (Башлам), здесь можно найти также строфы, которые можно отнести к части Мунаджат и многочисленных глав-хикаятов (рассказов), объединенных между собой единой проблемой – религиозными наставлениями и назиданиями. Вся книга направлена на

религиозно-нравственное воспитание читателей. Содержание произведения позволяет отнести его к суфийской поэзии, что является весьма распространенным направлением в литературе средневековья.

Вводная глава произведения Хувайды, как было упомянуто выше, является традиционной для тюрко-татарской литературы данного периода и также начинается с главы Башлам, где автор посылает восхваления в адрес Всевышнего Аллаха:

Сәнау-хәмде Халлакы җиһанга
Ки хөкмен күрсәтеп яхшы-яманга,
Тотыптыр бисәтүн күкне мөгаллак,
Биреп шамсү-камәр дөнъяга раунак.

//Хвала Аллаху – Создателю миров,
Который оценит все: и добро, и зло
Он держит без усилия небо наверху,
Чтоб освещали мир – дал солнце и луну[3]...

В этом мире все подчинено воле Всевышнего: ничего не может произойти без его дозволения,- рассуждает автор в начале своего произведения. Сравнительно объемная глава, которой выделено чуть меньше десяти страниц поэтического произведения, дает читателю Кораническое представление о мире, где все сотворено могуществом Всевышнего Аллаха и подчинено определенной гармонии. Здесь присутствуют поэтические отсылки на события, происходившие с библейскими пророками, при этом поэтическая образность подразумевает религиозно образованного читателя:

Биреп җан, мөште хакьга кылып җисем,
Ушал дәм әйтте данаи һәр исем.

Здесь говорится о том, что Всевышний «вдохнул жизнь горстке земли» (т.е. подразумевается сотворение Аллахом Адама (саллаху галэйхиссэлам) и что «в ту же минуту дал понятие обо всем». Эта строфа напоминает верующим о том, что уже при сотворении Всевышним Адаму (с.г.с.) все знания были уже предоставлены. В таком же плане в этой части идут упоминания, связанные с другими пророками. Поэтическими образами и символами автор уже в начале произведения приводит к мысли о том, что в этом мире все создано Всевышним и, в конечном итоге, вернется к нему же. Простому человеку не постичь всего того, что сокрыто от обычных глаз, все в природе подчинено только Ему, по Его воле собираются облака, а из воды рождается огонь (т.е. молния).

---

[3] Построчный перевод наш (Ф.С., Г.Т.)

Кылыр һәм ут белән суны муафыйк,
Чыкарыр су эчендин бәрку-офык.

Ни кыдса ирке бар вә кодрәте бар,
Аның алдында асандыр һәммә кәр.

Таким образом, глава Башлам настраивает читателя на то, чтобы воспринимать произведение, основанное на религиозной дидактике и направленное исправлению нравов, что соответствует основной цели средневековой суфийской литературы.

Суфизм – сокровенное учение, направленное на познание Истины с целью поднять человека на более высокую ступень совершенства. Высшая цель суфизма – постижение Всевышнего и познание Истины. В разные периоды развития татарской духовной культуры, в зависимости от политических и социокультурных условий, мыслители, ученые и поэты по-разному истолковывали пути достижения человеческого нравственного совершенства.

Суфии провозглашали свою приверженность учению Пророка. Обряды и традиционная вера для них никакого значения по сравнению с самим Всевышним, который пребывает ни в мечети, ни в храме, а только в «чистом сердце». Они размышляли над смыслом стихов Корана, строго следовали предписаниям и сунне Пророка, много молились, постились, придерживались культа бедности, трудились лишь для удовлетворения повседневных потребностей. Также суфиев отличали глубокий анализ тончайших переживаний человека, как известно, суфизм шел от практики к теории. Стремление суфиев к их главной цели – восхождение к Истине. Основной путь их таков: мистики утверждали, что при полном углублении в медитацию о любви к Абсолютной Истине, о единстве с Абсолютной Истиной, может зародиться чувство полного уничтожения своего «я», человек исчезает, остается только Бог. К этому состоянию они прилагают название «Фана» (небытие). Это название с конца IX века становится одним из основных терминов суфизма и приобретает огромное значение, ибо именно Фана в большей части суфийских школ начинает признаваться конечной целью путника тариката (суфийского пути).

Далее по тексту следует также традиционная глава, посвященная восхвалениям последнего пророка Мухаммада (с.г.с): «Фи нәгътин Рәсүлуллаһи саллаллаһу галәйһү вәссәлләм» («Мөхәммәд пәйгамбәрне (Аллаһының аңа сәламнәре ирешсен) мактау өлеше» – глава, посвященная восхвалениям Мухаммада (да благословит его Аллах).

Автор здесь восклицает:

Бихәмдуллаһ – Мөхәммәт өммәтемез,

Кыямәт көн өмиде шәфкатемез.
//Слава Аллаху, мы из пелемени Мухаммада,
В судный день надеемся на его поддержку.

Йир өстедә аты булды Мөхәммәд,
Бетелде гарше сакыйдә ки – «Әхмәд»
//На земле его называли Мухаммад,
У дверей небес он «Восхвален Аллахом».

Хувайда с благоговением упоминает имя последнего пророка, называет его эпитеты: «Мостафа» («Избранный Всевышним»), «Хабибе Хак» («Тот, кто достоин любви Истины (Всевышнего)), «Нәгине әнбия» – пәйгамбәрләр таҗы, пәйгамбәрләрнең йөзек кашы (ягъни Мөхәммәд пәйгамбәр), что означает самый драгоценный (значимый) из пророков, (подобно самой драгоценной короне) – такие эпитеты, без сомнения, были понятны читающей аудитории того времени.

Здесь поэт упоминает о том, что пророк Мухаммат (с.г.с.) является тем, кто по дозволению Всевышнего Аллаха придет на помощь правоверным в Судный день и даст шафагат (заступничество).

Обращает на себя внимание красочность поэтического слога Хувайды при описании достоинств последнего пророка:

Вөҗүдедин мөзәййән булды фәреш,
Гобары кадмедер зиннәте гареш.
//Его присутствием земля стала краше, /
Пыль из-под его ног – украшение небес»,

- пишет поэт о Мухаммаде (с.г.с). В данной главе автор еще и еще раз подчеркивает значимость пророка для всех людей, который взял на себя обязанность защиты всех тех, кто верует во Всевышнего Аллаха и в Судный день ждет от пророка защиты.

Глава заканчивается словами обращения к читателю, где поэт выражает свое негадование по поводу того, что люди, зная о том, что все в мире им даровано Аллахом, не живут по предписаниям Корана, не следуют требованиям религии ислама, довольствуясь земными благами, забывают о духовном, при этом ожидают заступничества в Судный день. Если человек при жизни ничего не делает для того, чтобы получить защиту и заступничество, как же он может ожидать этого?

Эшең сәнең даим эчмәк-йиймәклек,
Гаҗәптер сәндин «өммәт мән» димәклек.

Берәүгә бирсә буручә нәмәрсә -
Кылыр хөрмәт аны алган кем ирсә.

Сәңа рузы Җәза ул кылса шәфкать,
Нигә кылмәң аның әмрене хөрмәт?

Айа и шом юк шәрмәндәи өммәт,
Кани кылган намазың фарзу-сөннәт?

Намазу-руза кылмай, и бөрадәр,
Ничек шәфкать теләрсен рузы-Мәхшәр?

В следующей главе произведения «Хикәят табуте Җәбраил галәйһис-сәлам», относимой нами также к части Башлам, продолжаются рассуждения автора по поводу деяний пророка Мухаммада (с.г.с.). Композиционно глава построена на диалоге архангела Гавриила (Жабраил фирештә) с пророком Мухаммадом (с.г.с.), из которого следует, что после смерти последний пророк в гробу (табутта) из изумрудов будет доставлен на небеса и превстанет перед милостию Всевышнего. При разговоре узнаем, что пророка беспокоит судьба простых, грешных людей, которые остаются на земле. Он просит Всевышнего о том, чтобы он дал возможность быть их заступником в Судный день, так как если они в страданиях, то он также страдает, если они в радости – ему также хотелось бы быть среди них:

Ки кереп йир үзрәи бән ятаен,
Нәчек ташлап бән аларны китәен?

Гарип күңле сынык бичараларны
Бу гыйсйан дәштедә әүварәләрне.

Алар булса бәладә – бән бәладә,
Әгәр рахәте булсам һәм арада,

Алар берлә булаен монда, и яр,
Янә үзгә өмидем-максудым бар.
Кыямәт көн алар берлә булаен,
Гөнаһлы гасый өммәтне теләен.

Тәразу гәһенең алдыга баргым,
Гарип өммәтләремгә яри биргем.

При этом поэт опять обращается читателю с напоминанием о том, чтобы они задумались над тем, если они не совершают богоугодные дела при жизни, то как они могуть надеяться на поддержку в Судный

день, за какие деяния будут просить заступничества, надеяться на милость Всевышнего?!

Следуя литературным традициям средневековья, автор посвящает также отдельные небольшие главы последователям пророка Мухаммада – праведным халифам Абу-Бакру («Бәяне Әбү-Бәкер Әс-Сыйддыйк разаллаһу тәгалә ганһ»), Умару («Бәяне Гомәр-Фәрук разаллаһу тәгалә ганһ»), Осману («Бәяне Госман Зин-Нурин разаллаһу тәгалә ганһ») Али («Бәяне Гали бине Әбү-Талип разаллаһу тәгалә ганһ»). Известно, что Абу-Бакр по наставлению Умара распорядился о сборе воедино подлинных записей Корана; Осман пригласил переписчиков, сам тщательно проверял их и занимался распространением священной Книги, Али также занимался распространением Корана и следил за тем, чтобы не было искажений в его содержании. В указанных главах упоминаются их хвалебные имена – Абу Бакр называется преданным, Умар – мудрым (постигающим мудрость), Осман – светлым (излучающим свет, лучезарным), Али – сильным (как лев). Здесь можем отметить, что примерное такое же содержание имеет глава Башлам «Насихатнамэ» Амдами.

В главе, посвященном Хасану и Хусаину – детям Мухаммада (с.г.с) («Бәяне Хәсәнү-Хөсәен разаллаһу тәгалә ганһум»), которая следует далее, поэт пишет об их трагической смерти, называя их «Коррәтел-гайнин» (ике күз карасы – драгоценные, как зеницы ока дети), «Җәкәр бәнде Солтаны Шаһы Кәүнәйн» (ике галәм шаһы Мөхәммәд пәйгамбәрнең кадерле бәгырь кисәкләре – бесценные сокровища души падишаха двух миров Мухаммада (с.г.с.)).

Заканчивая главу, поэт Хувайда просит прощения у Всевышнего за бесконечные грехи, которые он совершал, и признается в том, что «нет у него добрых деяний, что бы он делал все эти годы – все неправильно»:

Тофиле яхшылар, и Падишаһым,
Кичергел гәрчә бихәддер гөнаһым.

Ки мәндә юк торыр һич яхшы әгъмал,
Ни кылганым хата ирер һәммә сал.

Такое уничижительное высказывание по отношению к себе присуще авторам поэзии суфийского направления, в частности наставлениям упомянутого ранее поэту Амдами.

Автор в данной главе еще и еще раз напоминает о милости Всевышнего Аллаха, о благах, дарованных им людям, а также о том, что нужно довольствоваться тем, что мы имеем по воле Всевышнего:

Ходайа, юк идек без, бар кылдың,
Тәне сәлам биреп, дәркәре кылдың.

//Всевышний, нас не было – ты создал нас,
Дал здоровье телу, сделал нужными.

Кани бездә фәрасәт[4], фәһм[5] кылсак —
Сәнең нигъмәтләреңгә шөкер кылсак?
//Если мы разумны, можно бы подумать,
Почему же мы забываем о благодарности?

В истории развития суфийских взглядов в литературе наблюдаются различные течения, которые отличаются своим крайним многообразием. Как утверждают многие ученые, в сущности, единого суфизма и не было. Этому способствовало развитие общества, возникновение различных суфийских братств. Но все служили одной великой цели, их объединяло одно – совершенствование духовного мира человека. Суфии размышляли над смыслом стихов Корана, строго следовали предписаниям и сунне Пророка, много молились, постились, придерживались культа бедности и труда для очищения души. Глубокий анализ тончайших переживаний человека является отличительной чертой поэзии суфиев, так как их главной целью является восхождение к Истине.

Далее, поэт Хувайда перечисляет те блага, которые дарованы человеку Аллахом, что также часто встречается в произведениях поэтов суфиев: это острые глаза, которыми человек воспринимает окружающий мир; уши, дарованы для того, чтобы услышать слова Корана (при этом поэт отмечает, что не нужно слушать плохие слова, не осквернять свой слух их звучанием, не быть тем, кто сошел с пути истины). Язык дан человеку, чтобы он повторял имя Всевышнего, истинная вера (иман) дана человеку для того, чтобы он понял и оценил все блага, которым наделен человек уже при рождении:

Биреп сән, шөкруллаһи[6], чәшме бина[7]
Кылырмыз һәр тараф бакып тамаша.

Колак бирдең ишет дип, ләфзы иман[8],
Яман сүздин ишетмә, юл гөризан[9].

Кылып мән[10], телне биреп, безне гүя

[4] Фәрасәт – аң булу, зиһен.
[5] Фәһм – аңлау.
[6] Шөкруллаһи – Аллаһыга шөкер.
[7] Чәшме бина – үткен, күрүче күз.
[8] Ләфзы иман – иман сүзен.
[9] Юл гөризан – юлдан язучы.
[10] Мән – адәм.

Үзеңнең зикреңә кылгыл мөһәййа[11].

Агыз бирдең кылырга зикру-тәсбих,
Күңел бирдең, иман һәм аңа мөслих[12].

Аяк бирдең йөрергә сәви тагать[13],
Барып мәсҗид сари[14] кыл дип гыйбадәт.

Дәмаг[15] бирдең кылырга хуш мәшамә[16],
Белергә тәлху-ширин[17] бирде кәмә[18].

Биреп сән безгә мондаг нигъмәте хас[19] —
Моның шөкрене әйләргә кани нас[20]?

Поэтому нужно быть Благодарными Всевышнему.

Для сравнения вернемся к произведению «Насихатнамэ» Амдами, где автор в самом начале произведения упоминает об этих же пяти дарах Всевышнего – это глаза, язык, сила слова, руки и ноги.

Гакыл бирде белмәгә, күрмәгә – күз,
Әйтмәгә телне бирде, телдә – сүз.
//Ум дал для познания, глаза - чтобы видеть,
Язык - чтоб говорить, а в языке – слова.

Тотмага ал[21] бирде, гизмәгә – аяк,
Бармыдыр мөлкәт болрдин яхшырак?
//Руки дал, чтоб держать, ходить – ноги,
Могут ли быть богатства, лучше этих?

Кем, бер уч туфракка бирде гакылдин,
Афәрин, ул падишаһа әфәрин!
//Кто разум дал горсточке земли,
Хвала тому, кто все это создал.

[11] Мөһәййа – әзер, өчен.
[12] Мөслих – иминлек китерүче.
[13] Сәви тагать – намазга.
[14] Мәсҗид сари – мәсҗидкә.
[15] Дәмаг – сизем.
[16] Хуш мәшамә – яхшы исләрне иснәү.
[17] Тәлху-ширин – ачы һәм татлы.
[18] Кәмә – авыз.
[19] Нигъмәте хас – затлы нигъмәтләр.
[20] Кани нас – кайсы кеше.
[21] Ал (әл) – кул

Амдами также пишет, что человек – это само совершенство, ибо ему все даровано Аллахом. Ум дан человеку для познаний, глаза – для того, чтобы видеть, язык – чтобы говорить. Автор напоминает читателю, что, имея руки, для того чтобы держать, и ноги, для того, чтобы ходить, можем ли мы говорить, что есть богатство лучше?

Данные строчки также являются поэтическим изложением известных сур Корана [Коран 1997: Сура 21, пророки].

Подитоживая свою мысль к концу данной главы Хувайда опять же напоминает читателю о том, что за все это мы должны быть благодарны Всевышнему:

Ходага шөкер бездин иртә вә шам,
Салыпдыр ватанымызны дар шәһрислам.
//Благодарность наша Всевышнему с утра до ночи,
Что наша отчизна в стране (доме) Ислама.

В этой части произведения далее следуют размышления автора по поводу своей жизни, о том, насколько он сам живет по предписаниям Ислама. Обращаясь к себе, поэт еще и еще раз пишет о довольстве, обращается ко Всевышнему с тем, чтобы Он принял наши молитвы и отвел от неправильных поступков. Мы желаем этого, так как нет другого, на кого могли бы мы полагаться,- рассуждает автор:

Булай шакир, ҺӨВӘЙДА, и кәминә,
Ходайның һәр ни биргән нигъмәтенә.

Кабул кылгыл, Ходайа, шөкремезне,
Кабәхәтлыкга салма фикремезне.

Мәңа ике җиһанда тигсә кәмем,
Ки сән, үзгә юк һәргиз пәнаһым.

В этой главе автор еще раз упоминает свое имя и рассуждает о смысле жизни. Умудренный жизнью поэт обращается с высоты своих лет к тем, кто остается после него: «Не радуйся нажитому богатству, так как многие, также как я, держались за земные блага, стремясь найти в них поддержку, опору, создали семью, строили дом. Но, пришло время, оставив все, ушли, легли в землю. Всех постигло это – и друзей, и близких, и знакомых, все ушли: и стар, и млад. Все ушли в иной мир, не оставив после себя ни имени, ничего». – Вот философия автора, касающаяся смысла жизни. При этом поэт думает о душевной и телесной чистоте, пишет с надеждой на то, что он оставит после себя в память книгу, которая даст успокоение его душе:

Күңелдә әйләем ошбу бәһанә[22],
Дидем: «Булгай бу мәктүвим[23] нишана[24]”.

Ки мәндин калса, ди, ядым ядкәри[25],
Китабым китсә һәр шәһре-дийари[26].

Улып шайәде[27] ираннар[28] шат булгай,
Догада рухы пакем[29] йәсәд кылгай»[30].

Таким образом, автор указывает причину того, что он написал данное произведение: //«Подумал, пусть мои мысли (секреты), будут известны,/ И пусть после меня останется в память обо мне Книга,/ которая была бы известна в каждом городе-округе./ Надеюсь, что истинные мужчины будут рады (моей книге),/ И будут вспоминать в молитвах мою чистую душу».//

Так заканчиваются главы, которые по смыслу и содержанию можно отнести к части Башлам.

Далее по тексту следует вышеупомянутая глава «Дәрбәяне китабу вә исме мөсәнниф рәхмәтуллаһу тәгалә[31], которую по содержанию можно отнести к главе Мунаджат. Кроме вышесказанного, об имени автора и некоторых биографических данных, здесь также можно узнать о названии и о цели создания автором данного произведения.

Китабымның атыдыр – «Рәхәте-дил»[32],
Ирер һәрбер сүзе тәнбиһе гафил[33].

Укып яд әйләңез: «Аллаһү әкбәр!”[34]
Дога әйләп диңез[35], яру-бөрадәр[36].

---

[22] Бәһанә – сәбәп.
[23] Мәктүвим – серләрем.
[24] Нишана – билгеле.
[25] Ядым ядкәри – искә алырлык истәлек.
[26] Шәһре-дийари – шәһәр-өлкәгә.
[27] Шайәде – мөгаен.
[28] Ираннар – чын ирләр, дин ияләре.
[29] Рухы пәкем – саф рухым.
[30] Йәсәд кылгай – бикләр, күтәрер.
[31] Дәрбәяне китабу вә исме мөсәнниф рәхмәтуллаһу тәгалә – китапны һәм авторның (аңа Аллаһы рәхмәте булсын) исемен хәбәр итү.
[32] “Рәхәте-дил” – “Җан рәхәте”.
[33] Тәнбиһе гафил – наданнарны ачулану.
[34] “Аллаһу әкбәр!” – “Аллаһ бөек!”.
[35] Диңез – диегез, әйтегез.
[36] Яру-бөрадәр – дус һәм карендәш.

Догадин үзгә сезләргә сүзем юк,
Бу дөньяда сүзем калгай, үзем – юк».

Как следует из этих строк, название произведения – «Душевная благодать», она предназначена для предупреждения (назидания) необразованных (неучей). Автор надеется на то, что, всякий, кто познакомится с этим произведением, скажет «Аллах велик!», словами молитвы вспомнят его друзья-родственники. Автор и сам утверждает, что кроме молитвы, для тех, кто остается после него, у него ничего нет, если самого не станет, останется его слово (произведение). Таким образом, поэт приравнивает свое произведение некоей молитве за тех, кто остается в этом мире.

II ГЛАВА
ИДЕЙНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ОСНОВНОЙ ЧАСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Основная часть произведения состоит из отдельных глав, направленных на назидание и наставление читателей на праведный путь, воспитание людей по канонам шариата.

В отличие от произведения Амдами «Насихатнамэ», в анализируемом произведении поэта Хувайды есть отдельные главы, которые имеют определенную сюжетную канву, развитие событий. Одним из таких глав является «Рассказ пятый. О том, как три брата нашли в дороге клад и из-за своей алчности погибли» («Хикаятүл-хамсүн. Өч карендәш сәфәрдә кәнҗе табып, нәфсе вә Шәйтанга әүварә булып һәлак булганнары»). Сюжет рассказа не сложен, уже в его названии заложена событийная канва произведения.

Сәфәр кылды бәнагәһ[37] өч бөрадәр,
Ага ирде бересе, ирде дадәр[38].

Бер ирде һәм ата берлә анасы,
Ки бертугма иде һәм икеләсе.

Барыр иргеләр анлары сәви сахра[39],
Тамаша кылыбән ул чүлү-дәрья[40].

Дучар улды аларга юлда бер кәнҗ[41],
Хода бирде, диделәр, безгә бирәнҗ[42].

Ки һәркем хиссәсенә[43] булса разый,
Әймәсдер[44]: "Монда хаҗәт безгә казый".

---

[37] Бәнагәһ – бервакыт.
[38] Дадәр – абый кеше.
[39] Сәви сахра – сахрага таба.
[40] Чүлү-дәрья – чүл һәм дәрья.
[41] Кәнҗ – хәзинә.
[42] Бирәнҗ – җәфасыз.
[43] Хиссәсенә – өлешенә.

Бере әйде ки: “Тәгамь китерәли[45],
Ичеп-йийеп, “ Фатиха” берлә булали[46]!”

Барысы иттеләр бу сүзне мәкъбул[47],
Аларны миһре дөнья[48] әйләде гүл[49].

Энесенә агасы әмер кылды,
Аның бер парә зәр[50] илкегә бирде:

“Тәвәкъкуф әйләмә[51] имде, бәсоргать[52]
Алып килгел,- диделәр,- безгә нигъмәт!”

Энесе юлга керде, булды начар[53],
Барыр ирде йөгереп сәви базар[54].

Агалары бу кәнҗе алдыда калды,
Аларның күңлегә дөнья йөгерде.

Диде имде: “Энеңне үлтереңнәр,
Ике хиссә[55] кылып, бигамь[56] алыңнар!”

Икәве үлтерерне кем, киңәште,
Алар күңлегә дөнья хирсы[57] төште.

Энесене үлтерәен кәр кылды[58],
Пычак ыргамчыдин таййар кылды[59].

---

[44] Әймәсдер – әйтмәс.
[45] Тәгамь килтерәли – ашарга алыйк.
[46] “Фатиха” берлә булали – “Фатиха” сурәсен укып, ягъни Аллага шөкер итүдән булыйк.
[47] Мәкъбул – кабул.
[48] Миһре дөнья – дөньяны сөю.
[49] Әйләде гүл – алдады.
[50] Бер пара зәр – бер кисәк алтын.
[51] Тәвәкъкуф әйләмә – тоткарланма.
[52] Бәсоргать – тиз генә, ашыгыч.
[53] Начар – чарасыз.
[54] Сәви базар – базарга таба.
[55] Хиссә – өлеш.
[56] Бигамь – гамьсез.
[57] Дөнья хирсы – дөнья кайгысы.
[58] Кәр кылды – эш итте.
[59] Ыргамчыдин таййар кылды – кыныннан атылды.

Янә дөнья йөгреп энегә кәлде,
Аның күңлегә мондаг фикре салды,

Диде: “И бәчәи-бигакыл[60], надан,
Алырсән имде малны сән фәраван[61],

Икәвене бикәбәр[62] үлтерерсән,
Тәмам кәнҗене бигамь алырсән.

Аларны үлтерегә кылсаң әнгиз[63],
Ничек ялгыз икәвен үлтерәй тиз”.

Ушал дәм күп хыялы пишә кылды[64],
Күңелдә ошбу эш әндишә[65] кылды:

“Сал имде сән тәгамьнәр ичрә агу,
Йийгәндин соң улар үлгәй икәгү.

Алар үлсә, калыр булгай һәммә кәнҗ,
Сәңа булгай мөйәссәр[66] кәнҗе бирәнҗ”.

Тәгамьнәр эчрә ул дәм зәһре[67] салды,
Аларның, илтебән, алдыга куйды.

Аны тотты ушал дәм икеләсе -
Башын кисте энесенең агасы.

Энесен үлтереп диле җәмгъ[68] булды,
Тәгамьнәрен алып, алдыга куйды.

Тәгамьне кылдылар ул дәм тәнавүл[69],

60 Бәчәи-бигакыл – акылсыз бала.
61 Фәраван – тулысынча.
62 Бикәбәр – олыга куймый, тәкәббересез.
63 Әнгиз – карышучы.
64 Хыялы пишә кылды – акылын эшкә җикте.
65 Әндишә – фикер.
66 Мөйәссәр – ирешелгән, кулга кергән.
67 Зәһре – агу.
68 Диле җәмгъ – куш җан (сөенүче).
69 Тәнавүл – ашау.

Вафасыз[70] дөнья өчен булдылар гүл[71].

Бивафа дөнья өчен түктеләр кан,
Заман үтмәй алар һәм бирделәр җан.

Белең, чәндан[72] кешедин калды бу кәнҗ -
Вафа кылган иш[73] һичкемгә бирәнҗ.

Моныңдик нәчәләрне үлтерепдер,
Аларның каны илкене юыптыр.

Три брата, оправившиеся в дальную дорогу по песчаной пустыне, находят клад. Братья обрадовались находке, стали благодарить Всевышенего Аллаха за дарованные богатства. И решили, что один из них сходит за едой, после, за едой они прочитают молитву в благодарность Всевышнему.

Так и поступили: дали младшему золотую манетку и попросили не задерживаться долго.

Но Сатана, в обличии нафса-алчности, настраивает братьев друг против друга: оставшиеся у клада братья не могут побороть в себе появившееся чувство жадности. Они решают при возвращении убить младшего брата и разделить клад между двумя, так как в таком случае им достанется значительно больше богатства. Сатана сбивает с пути истины и младшего брата, который отправился на базар за едой. И его посещают точно такие же мысли, подсказанные чувством алчности. Признавая то, что одному ему трудно будет справиться двумя братьями, он решает помешать в еду яд и таким образом отделаться от старших братьев и присвоить все найденные богатства себе.

Так и сделали: вернувшись с ядовитой едой, младший брат предлагает ее старшим; старшие же, договорившись между собой, убивают младшего, после, сами отравляются преподнесенной младшим братом едой. Таким образом, погнавшись за богатством, управляемые жадностью и алчностью, родные братья убивают друг друга.

Бу дөньяга ки сән күп булма маил[74],
Сәрасәр кәнҗе дөнья[75] зәһре катил[76].

---

[70] Вафасыз – ышанычсыз.
[71] Гүл – алданучы.
[72] Чәндан – күпме.
[73] Иш – эш.
[74] Маил – авышучы.
[75] Сәрасәр кәнҗе дөнья – дөнья байлыгы тәмам.
[76] Зәһре катил – үтерүче агу.

Бу дөнья кәнҗегә сән булгыл гүл,
Тәмизең[77] булса, дөньядин курыкгыл.

Подитоживая свою мысль, поэт далее пишет о том, что все это было сделано ради обогащения, мирского блага, который не стоит человеческой жизни. Поэт-суфи еще раз напоминает о том, что все мирские блага – это яд, который убивает душу человека, не оставляя даже родственных чувств. Обращаясь к читателю, Хувайда пишет:

Taләп кыл ки кәнҗе бизыяни,
Сәнең булгай ки гомрең җәвидани.
//Пусть богатства твои будут без вреда,
Жизнь твоя, увы, не бесконечна.

Taләп кыл кәнҗе мәгънә, и бөрадәр,
Вә гәрнә сәндин үвләгә ваһме хар.
//Накапливай духовные богатства, о бедолага.
Иначе пристанет жизнь к тебе как
грязный репейник.

Кеше булмаса мәгънәдән хәбәрдар,
Аты – адәм, димә, бел, нәкъшы див ар.
//Если человек не будет думать о душе,
Не называй его человеком – это
раскрашенный змей.

Здесь, останавливая повествование основного сюжета, автор, обращаясь к себе, пишет о важности быть ближе к народу, жить его страданиями. Поэт также просит Всевышнего освободить его от врагов, от искусителей судьбы.

ҺӨВӘЙДА, сән фәкыйрьлек ихтыяр ит,
Үзеңне халкъ ичендә харе зар[78] ит.

Ходайа, кылмагыл дөнья иледин,
Мәне коткар дошманиның[79] кулыдин.

Нитай ул тирә зән[80], вә фосун[81] кылыптыр,
Һушым алып, мәни мәҗнүн кылыптыр.

[77] Тәмизең – сафлыгың.
[78] Харе зар – зарлы мескен.
[79] Дошманиның – дошманның.
[80] Тирә зән – карт хатын.
[81] Вә фосун – һәм әфсеннәр.

Ходайа, булмаса сәндин гыйнаять[82],
Булалмасмын бу дошмандин сәламәт.

Хикәяткә бу сүзне мән китердем,
Ишетеңнәренә максудга йиттем.

Таким образом, на этом жизненном примере автор произведения обращает внимание читателя на последствия человеческой алчности. Нужно подчеркнуть, что образ змеи-искусителя или же сатаны встречается также в произведении Амдами. Глава продолжается назиданиями по поводу веры и преклонения Всевышнему Аллаху, и наоборот, поэт призывает читателя не быть рабами своих страстей, не преклоняться мирским богатствам, не служить дьяволу в обличие денег и богатств. Иначе, пишет автор, всех ждет наказание в виде адских мук. В Судный день не будет таким людям покровительства, не поможет отец – сыну, мать – дочери. Каждый человек, в конечном счете, получит по заслугам, по тем богоугодным делам, которые совершал, прибывая на земле. Человек, не знающий и не думающий о будущей загробной жизни, будет раскаиваться, но будет поздно, напоминает автор. Все люди предупреждены об этом, но в мирской суете они забывают о своей вере, о служении Всевышнему, размышляет поэт. Он призывает читателей не быть равнодушными, задумываться о своей душе, не предаваться мирским утехам, не собирать материальные блага, так как все в этом мире – бренно, а вечна только душа.

Далее по тексту следуют отдельные стихи, соединенные общей темой – назидания и наставления на путь истины. В конце автор обращается к самому себе:

ҺӨВӘЙДА, калма мондаг сәрзәнешкә[83],
Рәҗуг әйлә[84] һәмишә яхшы эшкә.

Һаман фигыль бәдендин[85] янмадың һич,
Нәтәр сән – яхшылыклар кылмадың һич.

Кәчәләр – һәр ни эшләрне кылырсән,
Башыңа эш ни төшәр, соң белерсән.

Смысл данных строчек заключается в призыве делать только хорошие поступки, автор укоряет самого себя в том, что не думал об

[82] Гыйнаять – кайгырту.
[83] Сәрзәнешкә – сүгелүгә.
[84] Рәҗуг әйлә – күңел бир.
[85] Бәдендин – яманыннан.

исправлении своего характера, не совершал дел благими намерениями. Автор ставит перед собой риторический вопрос: что же ты будешь делат, когда придет время ответа?!

После этой главы следует логически с предыдущим связанная глава, где автор отдельно останавливается на описании ада и тем мукам, которым подвергаются там неправедные мученики, принебрегавшие наставлениями Корана, не придерживавшиеся канонов ислама. Ужасающие картины ада, представленные автором в эмоционально-экспрессивном стиле, направлены на зарождение в душе читателя страха перед Судным днем.

В противовес вышеописанному далее следует рассказ о райских наслаждениях, которые уготованы праведникам, придерживавшимся религиозных канонов.

Риваять әйләде Әбу-һәрирә,
Разаллаһу ганһ, коддәссәрирә.
//Предание рассказано Абу-харимом,
Пусть благославит его Аллах,
да просветлится магила его.

Так начинается глава, озаглавленная «Риваяте фи баянел-җаннәт» («Предание о рае»). Красоты рая и блаженства, испытываемые там человеком, описаны автором поэтической образностью и выделяются особым красноречием. Здесь автором использованы многочисленные метафоры, сравнения, эпитеты и др. виды поэтических тропов, которые дают возможность более образно представить те блага, которые ожидают в загробном мире праведников, живущих по канонам шариата.

Акар суы тәмамы ширү-шәкәр,
Ләбен фәриш әйләгән якуты әхмәр.
//Вода, которая течет там – молоко с сахаром,
А берега его из красного изумруда.

Ирер лае япардин, үзе – зәгъфәр,
Хиймәнең бәренең урныга – гәүһәр.
//Состоит он из лепестков цветов
Все бока его – из драгоценностей.

Дирәхте – нокра, шахие – зәмрад,
Ирер әүракы якуты-зөбәрҗәт.
//Деревья серебрянные, а стволы – изумрудные,
Листья же из алмаза-бриллиантов.

Ки сыйфат кылсам аз Каф та Каф,

Рәва булмас тәмамы, кылсам әүсаф.
//Не возможно описать, не хватить места
от гор до гор
Не с чем сравнить его до конца.

В произведение особое место уделяется месяцу рамадан и деяниях, которые должен совершать мусульманин во время святого месяца поста:

Булып өч ун, диделәр, руза ае,
Ул айдыр барчага дәүләт хомае.
//Длится три по десять (т.е. тридцать дн.) месяц поста
Этот месяц для каждого богатство и счастье.

Ирер әүвәле уны – рәхмәт, и мәрд,
Икенчесе – мәгърифәт, и сәхиб дәрт.
//Первые десять – благодарность, о благородный мужчина,
Вторые – образование, о суфий беспокойный.

Өченчесе ирер гатикъ минән-нар,
Моның дик әйделәр Солтаны-Әбрар.
//Третьи – время освобождения от мук адских,
Так сказано Султан-Абраром (т.е. пророком Мухаммадом).

Рассказав о месяце рамадан и деяниях, которые должен совершать мусульманин во время месяца поста, поэт продолжает свои наставления по этому поводу:

Кеше кем, руза ае руза тотса,
Үзен бишвакыт намаз эчрә яд итсә,
//Если человек держит пост в месяц поста,
В пятикратном намазе напомнит о себе

Ни кылган җормыны Тәңре кичергәй,
Аңа кәүсәр шәрабедин ичергәй.
//Все плохие деяния его будут прощены Всевышним,
Будет он утолить жажду из чистого родника.

Таким образом, автор дастана еще и еще раз напоминает читателям о том, что нужно придерживаться религиозных кононов, особенно обратить внимание на выполнение пятикратного намаза, придерживаться поста.

В таком же духе описывается глава, названная «Коръәне-Шәриф укымакның әҗере бәянендә» («О пользе чтения Священного Корана»).

В произведении далее продолжаются тематические главы, например, о необходимости для мусульман пятикратного намаза. «Хикәяте елан бинамаз хакында» («Рассказ о змее (который появился от того, что не молились (не читали намаз)». Данный рассказ, как и многе другие, также начинается с представления того лица, от которого автор как бы слышал его:

Ишетеңнәр, ших Хәсән Басри заманы
Төшепдер Басра эчрә бер еланы.
//Слушайте, во времена шейха Хасана Басри
Упал на Басру (город) одна змея.

Далее автор излагает причины, а также последствия этого страшного происшествия, так как змея была огромной и под ней оказался весь базар, со своими семидесятью тысячами магазинов («Ки йитмеш мең дөкани басмыш ул мар»). Базарная сторона загудела, собралось немереное количество народу. Все испугались, что эта змея может их проглотить, разрушить весь город.

Куеп иртә, күрер пирү җәвани[86],
Ятыр базарда бер мар кәлани[87].

Гаҗәп мар газыймдыр[88] ул – бәһәйбәт[89],
Аның астыда калмыш рәхтү нигъмәт[90].

Ки йитмеш мең дөкәни[91] басмыш ул мар,
Тәмам астыда калмыш рәхте базар.

Булып фөрйады гауга сәви базар[92],
Тамашага йийгылып халык бисйар,

Һәммә куркып, ки безне ул йотар дип,
Бу Басра шәһрене вәйран итәр[93] дип.

Диделәр бәгъзегә, сабыр итәли,
Зарар тигмәй нәчек ташлап китәли.

---

[86] Пирү җәвани – карты һәм яше.
[87] Мар кәлани – олы елан.
[88] Мар газыймдыр – олы еландыр.
[89] Бәһәйбәт – куркыныч.
[90] Рәхтү нигъмәт – рәхәт һәм нигъмәт.
[91] Дөкәни – кибетне.
[92] Сәви базар – базар ягы.
[93] Вәйран итәр – җимерер.

Баралың имде егълап шәйхемезга,
Алар бер рәхим кылгай хәлемезга.

Ки йигълап кәлде[94], егълап гаму-хассы[95],
Кылып шихы Хәсәнга илтимасы[96].

Диделәр: - И халаикъ пишәвасе[97],
Ирерсән җөмләмезнең раһнамәсе[98].

Керепдер шәһәремезгә кичә бер мар,
Җиһанда булмагай андаг олуг мар.

Ки йитмеш мең дөкән астыда калмыш,
Тәмам рәхәт базарымыз бозылмыш.

Бу мар йир өстедин килмәде булгай,
Мәгәр күкдин йибәрмеш Халикы Хәй[99].

Белепмез, ул имәсдер аждаһаи,
Ходa безгә йибәргән бер бәлаи.

Бу сүзне ишетеп шихе замана,
Сәр базарга[100] булды һәп рәванә[101].

Килүбән күрделәр мар кәлани[102],
Чыкарыр һәр тарафка ул зөбани[103].

Диде: - И җанвар, кем, бизаман[104] сән,
Сәбәп нидер бу шәһәр эчрә кереп сән?

Телен һәр ян чыкарып сүзләй алмас,

---

[94] Йигълап кәлде – җыелып килде.
[95] Гаму-хассы – сагышлылар һәм хаслык иясе кешеләр, ягъни түбән һәм югары катлам кешеләре.
[96] Илтимасы – үтече.
[97] Пишәвасе – юлбашчысы.
[98] Раһнамәсе – юл белдерүчесе, юл күрсәтүчесе.
[99] Халикы Хәй – гомер бирүче Аллаһ.
[100] Сәр базарга – базарга таба.
[101] Һәп рәванә – туры китте.
[102] Мар кәлани – олы еланны.
[103] Зөбани – телен.
[104] Бизаман – вакытсыз.

Аның айган сүзен ших белә алмас.

Ушал дәм илкедин[105] куйды гасаны[106],
Мөбарәк буйныга салды риданы[107].

Догага ших торды илекен ачып,
Һәммә: - Амин,- диделәр, ишге ачып.

Диде: - И падишаһ, Хәййе Әкбәр[108],
Сәнең хөкмеңдә ирер хошек һәм тәр[109].

Фәсыйх тел[110] берлә еланга сүзләшәин -
Ни сәбәпдин кәлеп икән, беләин.

Еланга бирде Хак ул дәм[111] фасыйх тел,
Диде: - И ших, мән әйтәен, ишеткел.

Люди решили идти к уважаемому шейху за помощью и разъяснениями: почему же именно на их город свалилось такое чудовище, который так осквернил их город, разрушил мирный базар? Послушав их рассказы, шейх сам направился к базару, чтобы воочию убедиться в услышанном. Приблизившись, люди опять узрели ту же картину: лежит, раскинувшись во весь базар, высунув язык, огромная, страшная змея: разглядывает по сторонам. Спросил тогда шейх у змеи, в чем причина того, что он именно на их город свалился? Змея, мотая головой, попытался что-то сказать, но понять его шейх не может. В это время он положил палку, которую держал в руке, на землю, накинул на себя шерстяную одежду (шаль) и начал молиться. В конце молитвы шейх обратился к Всевышнему Аллаху с просьбой о том, чтобы он помог им понять язык змеи, чтобы узнать причины того, почему же она оказалась здесь, чем же жители города Басра заслужили такое наказание.

Мәне белгел – фәрештәи Газапмын,
Екылдым ошбу йиргә, бул сәбәпмен[112].

---

[105] Илкедин – кулыннан.
[106] Гасаны – таякны.
[107] Риданы – йон киемен, шәлен.
[108] Хәййе Әкбәр – Бөек Аллаһы тәгалә.
[109] Хошек һәм тәр – коры һәм юеш.
[110] Фәсыйх тел – татлы тел.
[111] Ул дәм – шул вакыт, шунда.
[112] Бул сәбәпмен – бу сәбәп белән мин.

Бар ирмеш көн чыкарда бер вилаять,
Аларга сал, диде Тәңре, һәлакәт.

Һәлак итмәккә анда барыр ирдем,
Бу йиргә нагәһан төште гизәрем[113].

Чыкып торган икән бер бинамази,
Ходанә тәрәс[114] бәдү[115] җорме сази[116].

Миңа тикте[117] аның шомы булып тир[118],
Канатым сынды, монда төштем, и пир[119].

В ответ на его просьбу Всевышний дал змее красноречивый языки она начала: «Ах, шейх, я скажу тебе, ты услышь». И поведала змея шейху свою историю: оказывается эта змея – ангел Мучения, и причина того, что она упала именно сюда, кроется в том, что ее послал Всевышний Аллах, чтобы та наказала совершенно иной народ. Путь змеи пролегла над Басрой, пока она пролетала через их город, ее крыло было повреждено стрелой злого, неверующего человека, который, не боясь Всевышнего, не читает намаз-молитву. Попросила змея, обратившись к народу, помолиться всем вместе, чтобы у нее поправились крылья и чтоб она смогла улететь, продолжить свой путь:

Дога әйләң, канат булсын абадан[120],
Китәр ирдем бу йирдән базы тәйран[121].

Догага кул күтәрде шихе гали[122],
Булып су күз яше берлән сакали.

Диде: - И падишаһ, пакы бәздан[123],
Бу җанвар канатын әйлә абадан.

Төзәтте Хак канатыны ушал хәл,

[113] Гизәрем – юлым.
[114] Ходанә тәрәс – Ходадан курыкмаучы.
[115] Бәдү – усал һәм.
[116] Җормы сази – гөнаһ кылучы.
[117] Тикте – тиде.
[118] Тир – ут; ук.
[119] Пир – картлач, шәех.
[120] Абадан – төзәтелгән.
[121] Базы тәйран – канат җәеп очып.
[122] Шихе гали – олуг шәех.
[123] Пакы бәздан – бездән дә саф.

Очып китте елан андин орып бал[124].

Тәгаҗептә калып ил, булды хәйран,
Ушал дәм ил күзедин булды пәнһан[125].

Беленңнәр бинамаз әһлене афәт,
Мәләккә тиксә кем, андин кәсафәт[126].

Якын барма аның алдыга, зинһар,
Кәсафәт тигмәй андин бикәбәр[127].

Пәйгамбәрдин кылыпдырлар риваять,
Бу сүзләрне һәммә сәхиб сәгадәт[128].

Все подняли руки для молитвы и со слезами на глазах начали молиться. Услышал их молитвы Всевышний и в тот же час поправились крылья ангела, и, перед взором изумленного народа, раскрыв крылья, змея улетела. Делая свои выводы по поводу вышесказанного, автор далее пишет о том, что насколько опасен даже один человек, который не читает намаз (молитвы), он оскверняет всех остальных, нельзя даже близко подходить к такому неверующему человеку.

Булып өч ун[129], диделәр, руза ае,
Ул айдыр барчага дәүләт һомае[130].

Ирер әүвәлге уны – рәхмәт, и мәрд[131],
Икенчесе мәгърифәт, и сәхиб дәрт[132].

Өченчесе – ирер гатикъ минән-нар,[133]
Моның дик әйделәр Солтаны-Әбрар[134].

Кеше кем, руза ае руза тотса,
Үзен бишвакыт намаз эчрә яд итсә[135],

[124] Бал – канат.
[125] Булды пәнһан – юк булды.
[126] Кәсафәт – нәҗес.
[127] Бикәбәр – тәкәбберсез.
[128] Сәхиб сәгадәт – бәхет иясе, ягъни мөселман.
[129] Өч ун – өч мәртәбә ун, ягъни утыз (көн).
[130] Һомае – бәхете.
[131] Мәрд – ир кеше, батыр ир.
[132] Сәхиб дәрт – дәрт иясе, ягъни суфи.
[133] Гатикъ минән–нар – уттан азат итүче, ягъни тәмугтан коткаручы.
[134] Солтаны Әбрәр – Изгеләр солтаны, ягъни Мөхәммәд пәйгамбәр.
[135] Яд итсә – искә алса.

Ни кылган җормыны[136] Тәңре кичергәй,
Аңа кәүсәр шәрабедин ичергәй.

Ходаем, вәгъдә кылды рузы Мәхшәр
Һәммә мөэмин колыга, и бөрадәр.

Намазу-руза әҗрегә таң ла[137],
Ирер кем, дидарым[138] фирдүсе әгъла.

Далее автор рассказывает о благоденствии месяца рамадан, когда верующим предназначен пост. Если человек в месяц рамадан читает намаз, при этом упоминая имя Всевышнего, это воздастся ему в ином мире. В судный день ему предназначен столько саваба, как будто бы за пропитание трех тысяч голодных. Проведение ифтара также нужное и важное дело для верующих.

Сийам[139] аенда өч көн руза тотса,
Булып хуш хәл, хәрәм – әүвәл кәм[140] ирсә.

Ки өч мең ачка аш биргән савабы
Булыр ул бәндәгә йәүмел-Хисабы[141].

Йитмеш мең ирне бер нигүгәр[142]
Тәмамын рузаны кылдырса ифтар[143],

Ки маһы руза[144] тәмамын руза тотан
Табар анның савабын, и нәгүҗан[145].

Ки руза рәхмәтедин түрт гөруһ ул,
Булырлар бинасыйп[146], сән белгел, и дил.

Автор также перечисляет тех, кто не удостоится внимания и вознаграждения Всевышнего: это, во-первых, те, кто занимается

[136] Җормыны – усаллыгын, гөнаһын.
[137] Таң ла – Таң белән, ягъни Ахирәт көнендә.
[138] Дидарым – йөз нурым.
[139] Сийам – руза, тыелу.
[140] Кәм – ким.
[141] Йәүмел-Хисабы – Хисап көнендә.
[142] Нигүгәр – игелек эшләүче.
[143] Ифтар – авыз ачу.
[144] Маһы руза – руза ае.
[145] Нигүҗан – игелекле җан.
[146] Бинасыйп – насыйпсыз, кабулсыз.

распитием спиртного, во-вторых, те, кто обижает своих родителей, в-третьих, те, кто ведет распутную жизнь, а также те, кто не чист душой. В судный день те, кто постился, будут вознаграждены блаженством рая. Величие их поступка неоценимы земными мерками, их знает только Всевышний Аллах.

Аларның әүвәле ирер чагыр хар[147],
Икенче, вәлидинне[148] кылган азар[149].

Өченче, ирер аның зинакәр[150],
Янә дүртенче ирер диле азар[151].

Кыямәт көн Рәсүле һәр ду галәм[152]
Җыелганда, диделәр, җенү-адәм[153],

Булыбән руза даран[154] бер бүлек саф,
Бары булгучы җәннәт лә мөшәррәф[155].

Зәмрәддин бирер бәгъзега чатыр,
Бирер бәгъзега дөрре-якут әхмәр[156].

Аның зөбанлыгына[157] гакыл йитмәс,
Олуглыгын Ходадин үзгә белмәс.

Бирер хурдин янә йитмеш мең,
Булыңлар руза даран хасыйлә гамь.

Тәравих укыса һәр кем руза ае,
Бирер һәрбер рәкугъга бер сарае.

Олуглыгы ирер мең елчалык юл,
Тәравих укыңыз, и халык, бел.

---

[147] Чагыр харь – эчкече, аракы эчүче.
[148] Вәлидинне – ата-анасын.
[149] Кылган азар – газаплау.
[150] Зинакәр – зина эшләүче.
[151] Диле азар – күңеле бозык, җаны азгын.
[152] Рәсүле һәр ду галәм – һәр ике галәмнең пәйгамбәре, ягъни Мөхәммәд пәйгамбәр.
[153] Җенү-адәм – җен һәм адәм.
[154] Руза даран – руза тотучы.
[155] Мөшәрәф – лаеклы, хөрмәтле.
[156] Дөрре-якут әхмәр – кызыл якут-энҗе.
[157] Зөбанлыгына – тел белән сөйләвенә.

Аларның ойкусыдыр[158] – тагать, и яр,
Аларның хамушы[159]– тәсбихдер, и яр.

Теләсә руза даран вакты ифтар[160],
Иҗабәт[161] булгучы һәр максуды бар.

Кеше аййамы бәйзи[162] руза тотса,
Табар мондаг савабы ул кем ирсә.

Тәмам гомрен кичергән дик чу руза,
Улыр, зинһары, шик кылма бу сүзә.

Пәйгамбәр әйделәр: - Зинһар өч эшне
Кылып заигъ йибармәң[163] язу-кышны.

Үзеңез лә белән, и бәндәи раһ[164],
Алып баргайсыз аны гүргә һәмраһ[165].

Бере ул – битаһарәт ятмаңызлар,
Бере – аййамы бәйз[166] руза тотыңнар.

Намаз нәфел укың зинһару-зинһар[167]!
Моның дик әйделәр Солтаны-Әбрар.

Һәр айның өч көнедә руза тотса,
Табар мондаг савабы ул кем ирсә.

Тотып руза тәмам гомрене ул мәрд
Кичергән дик булыр, и сәхибе дәрт.

Рәсүлуллаһ диде: – Айның уныда

---

[158] Ойкусыдыр – йокысы булыр.
[159] Хамушы – тынычлыгы.
[160] Вакты ифтар – кичке, авыз ачар вакытта.
[161] Иҗабәт – кабул.
[162] Аййами бәйзи – көннәр буе.
[163] Кылып заигъ йибармәң – әрәм итә күрмә.
[164] Бәндәи раһ – юлчы бәндә, дин юлында булучы.
[165] Һәмраһ – юлдаш.
[166] Аййамы бәйз – көннәр буе.
[167] Зинһару-зинһар – зинһар өчен, зинһар.

Вә йа утыз көненең бер көнедә,

Тотарлар руза, кем, әйләп шәттаби[168],
Татар[169] йитмеш пәйгамбәрнең саваби.

Янә табгучы йитмеш ел гыйбәдәт
Савабыны ушал сәхиб сәгадәт.

Бәраәт кичә йөз рәкәгать намазы
Укыса, ун рәкагать ошбу хәле,

Ки бер юл[170] "Фатиха", ун "Сурәи-Ихлас",
Шуның дик укыса һиммәт кылып[171] нас,

Хода сады сал[172] җормыны[173] кичергәй,
Аңа җәннәт шәрабедин ичергәй.

Маһ Зөлхиҗәдә та[174] ун көн, и кавем[175],
Тотың ихлас илә бирийа сәвем[176].

Йәбәр[177] ун мең мәләикнең савабы
Ходавәндем аңа йәүмел-Хисабы.

Ятимнәр бышыны маһ Гашурада
Сылап[178] хуш хәл кылса ул ирадә[179],

Аның җисмендә та анча мүй[180] улгай,
Савап әгъмалыга[181] шунча бетелгәй[182].

---

[168] Шаттәби– соңармыйча, өлгерлек белән.
[169] Татар – татыр, күрер.
[170] Бер юл – беренче юлы, беренче рәкәгатьтә.
[171] Һиммәт кылып – тырышып.
[172] Сады сал – йөзъеллык.
[173] Җормыны – гөнаһын.
[174] Та – тагын.
[175] Кавем – халык.
[176] Сәвем – руза.
[177] Йәбәр – ябар, бирер.
[178] Сылап – сыйпап.
[179] Ирадә – үзе теләп.
[180] Муй – төк.
[181] Әгъмалыга – гамәлләренә.
[182] Бетелгәй – язылыр.

Мөхәррәм айда кем руза тотса,
Аны ифтар кылдырса кем ирсә,

Ки гүя өммәте Әхмәдне[183], и яр,
Тәмамыны җыеп кылдырды ифтар.

Янә булгай аңа мондаг савабы,
Кыямәт көн кичәр ул бихисабы[184].

Ходайа, рузы кыл яхшы гамәлдин,
Намазу-руза, ки җәддү-җәһәддин[185].

Мәнем дик һичкем ирсә булмасын сост[186],
Һәммә бәндәгә биргел һиммәте гост[187].

Мөхәммәд Мостафага кемдер өммәт,
Аларга әйлә тәүфыйкың кирамәт.

Ганимәт[188], бел, хаятеңне, ҺӨВӘЙДА,
Сәңа дубара[189] булмас гомер пәида[190].

Җиһанга килмәкеңдер бер мөрәттип[191],
Китәрсен, килмәгәйсен кире кайтып.

Ки гыйбрәт ал барып сәви гуристан[192],
Ни яхшылар-яманнар булды йексан[193].

Ятыпдыр кочубән хәкке мәзәлләт[194],
Алардин булса гакылың, ал нәсыйхәт.

---

[183] Өммәте Әхмәдне – мөселманнарны.
[184] Бихисабы – хисапсыз.
[185] Җәддү җәһәддин – тырышлык һәм өлгерлектән.
[186] Сост – мескен, көчсез.
[187] Һиммәте гост – өлгерлек, тырышлык.
[188] Ганимәт – байлык.
[189] Дубара – икенче кат.
[190] Пәида – пәйда.
[191] Мөрәттип – мәртәбә, тапкыр.
[192] Сәви гуристан – каберлекләр ягына.
[193] Йексан – ялгыз.
[194] Хәкке мәзәлләт – чирканчык туфрак.

Хаяте адәми бер дәмле[195] сәгать,
Алыр улың бу сәгать ичрә тагать[196],

Кадәм[197] илгәри куйган ул чә[198] алды,
Кине[199] кылган үзен – хәсрәттә калды.

Гаҗәп дөнья – хәсрәтханәдер, бел,
Тәмам хәсрәт белән үтте тәмам ил.

Ки бихәсрәт[200] кеше дөньяда булмас,
Кыямәт кайгысыдин кемсә белмәс.

Кыямәт түшәседин[201] кылган адәм,
Аларда булмагай һич хәсрәтү-гамь.

Кичерсә кем ки гомрене ба гафләт[202],
Ни булгай мондин артык дагу-хәсрәт[203].

Данный рассказ, также как и предыдущий, начинается с представления того лица, от которого автор слышал его, что является, по нашему мнению, влиянием традиции литературы адаба. Подобно мастерам адаба, автор произведения «Духовная благодать» старается подчеркнуть, что сообщаемые им истории на самом деле имели место в жизни и сведения об излагаемых событиях почерпнуты им из достоверных источников. Поэтому, следуя данной традиции, он постоянно сообщает об очевидцах и рассказчиках, из уст которых он слышал ту или иную историю.

Адаб, оформившееся в IX в. направление в арабо-исламской культуре, означающее воспитание через литературу «похвального образа поведения», унаследованного от предков, термин, которым в арабо-исламской мысли обозначается, в частности, жанр морально-дидактической литературы. Основное значение термина – жанр сборников образцов изящной словесности, прежде всего поэзии, а также

[195] Дәмле – мизгелле.
[196] Тагать – дин йолаларын үтәү, буйсыну.
[197] Кадәм – аяк.
[198] Ул чә – шунда ук, шулай.
[199] Кине – үчле.
[200] Бихәсрәт – хәсрәтсез.
[201] Түшәседин – әзерлеген.
[202] Ба гафләт – томаналыкта.
[203] Дагу-хәсрәт – кайгы һәм хәсрәт.

отрывков из Корана и сунны. Слово «литература» (адаб) по-арабски означает также «воспитание, воспитанность, вежливость, учтивость, благопристойность». Соответственно, адиб – это литератор, взявший на себя обязанность заниматься совершенствованием наиболее деятельной части общества.

Изначально культура адаба была направлена на выработку свода светских правил, которым должны следовать люди, находящиеся на государственной службе, приближенные к власти и желающие сделать успешную карьеру, т.е. судьи, учителя, чиновники и т.п. Это определяло форму и содержание «адабной» литературы: сочинения на моральные темы; собрания изысканных стихов, прозаических отрывков и др.

Благодаря адабу постепенно возникла и сформировалась мусульманская интеллигенция, игравшая в классический период исламской цивилизации исключительно важную роль в общественной и культурной жизни.

Занимательные рассказы из современной жизни, бытовавшие в среде людей образованных, в первую очередь, носили нравоучительный характер, и их авторы постоянно заботились о том, чтобы у читателя не создалось впечатление, будто рисуемые в них происшествия и события в действительности не имели места. Для этого они снабжали их точными сведениями о том, от кого и при каких обстоятельствах эти истории были почерпнуты. Разумеется, и в этих «правдивых» историях, как и во всяких показаниях очевидцев всех времен, присутствовал элемент бессознательного вымысла. «Фантазия средневекового писателя,- пишет Д.С.Лихачев,- была ограничена тем, что может быть определено как средневековое «правдоподобие», которое резко отличалось от современного литературного правдоподобия. Оно допускает чудо, но не допускает отступления от хронологии, не разрешает вымышленных имен, вымышленного времени, вымышленной топографии действия» [Лихачев 1973: 70].

Десятый век вошел в историю средневекового Арабского Востока как период политического упадка и вместе с тем величайшего культурного расцвета. Именно в это время в разных областях исламского мира появляются на арабском языке многочисленные ученые труды по математике и астрономии, истории и географии, богословию и мусульманскому праву, медицине и фармакологии и другим наукам. Процветает и изящная литература и появляется множество «посланий» личного, делового и научного характера мастеров эпистолярного искусства, а также огромное число сочинений литературы адаба.

Таким образом, анализируемое произведения региональной литературы суфийского направления сближает с литературой адаба целевая установка на назидательность и нравоучение. Данные произведения основаны на исламской теории и направлены передать читателю специальные познания по шариату и преподать ему нравоучение.

При подобном совмещении двух планов сообщение о реально имевшем место событии сочетается с его художественной интерпретацией. В итоге, хотя анализируемое произведение по содержанию относится к суфийской литературе, но некоторые главы по развернутой тематике, интересу к изложению отдельных случаев из жизни пророков или простых людей, близки к современным ему произведениям направления адаба.

Не проявляя большого вкуса к композиционной организации всего собрания в целом, автор обнаруживает мастерство профессионального литератора в фабульном построении каждой истории в отдельности, что также сближает его произведение с литературой адаба.

Следущая глава «Хикәяте Җәбраил галәйһис-сәлам дәре Хак газап» («Рассказ архангела Гавриила о наказаниях Всевышнего Аллаха») также особо не выделяется из основной проблематики произведения:

Ки беркөн Җәбраил – пийке раһбәр[204],
Рәсүлнең алдыга килепде анлар.

Пәйгамбәр әйделәр: - И пийке Әмин,
Мәңа айгыл бу дәм дузах газабын?

Диде Җәбраил: - И Бәхре-шәфагать,
Җәһәннәмнең газабы – биниһаять!

Тәмам әйтсәм аны – һәргиз төкәнмәс,
Ки бетсәм[205] – кәгазь вә дәфтәргә сыйгъмас.

Тәмуг әһле булырлар торфә бәднәк[206],
Аларның йиймешедер[207], Раббым – нә пакь[208].

Тәмугдин чыкарып ир йә тешидин,

---

[204] Пийке раһбәр – тугры юлдаш булучы Җәбраил фәрештә.
[205] Бетсәм – язсам.
[206] Торфә бәднәк – күремәгән яманлыкта.
[207] Йиймешедер – ашаганы.
[208] Нә пакь – шакшы.

Алып куеп җиһанга бер кешедин.

Аның әсафлыкыннан[209] җөмләи җан
Кырылгай, калмагай ни җен вә инсан.

Зә мәшрикъ та бимәгърип[210] булса пөр аб[211],
Кылай, дип сипсәләр, дузахны би таб[212],

Аның, кем, табыдин[213] зәррә кем оймас,
Аңа бер катрә су тамганча булмас.

Глава построена на диалоге пророка Мухаммада (с.г.с.) с архангелом Гавриилом (Жабраил фирештэ). По просьбе Расуля (Мухаммад галейхиссалам) он рассказывает о мучениях ада, которые несравнимы с земными трудностями. Суть рассказа в том, чтобы донести до людей мысль о том, что, трудности, которые испытывают люди, несравнимы с теми, что их ожидает в Ином мире. Люди не думают об этом, поэтому постоянно жалуются, при этом часто забывают о тех, кто болен, беден.

Описывая муки ада, Гавриил говорит, что невозможно это даже описать, так как для этого не хватит ни бумаги, ни тетради. Питанием для тех, кто заслуживает ада, будет гадость, гниль, из всего этого будет пахнуть мертвечиной, а вода жжет горло – нельзя утолить жажду.

Янә Җәбраил әйде: – Йа Мөхәммәд,
Тирәнлеге ирер дузахны бихәд[214].

Әгәр таш ташласа өстегә пөр кәс[215],
Ки йөз бең елда һәм астыга йитмәс.

Җәһәннәмдин әгәр бер чәшме күзен[216]
Ачып куйса бу дөнья үзрә рузын[217],

Зә мәшрикъ та бимәгърип җөмлә ашйа[218]

---

[209] Әсафлыкыннан – шакшылыгыннан.
[210] Зә мәшрикъ та бимәгърип – көнчыгыштан көнбатышкача.
[211] Пөр аб – су тулы.
[212] Дузахны би таб – тәмугны сүнгән.
[213] Табыдин – утыннан.
[214] Бихәд – чиксез.
[215] Кәс – кеше.
[216] Чәшме күзен – күз кабагын.
[217] Рузын – көнен.
[218] Ашйа – нәрсәләр.

Йомып ачыгынча көйгәй сәрапа[219].

Тәмуг эчендә бардыр һәркаю җан,
Хуракедер[220] аларның рим[221] илә фән[222].

Суы ирер аларның зәһре Зәккум,
Төшәр гүште[223] суелып – эчсә мәрдүм[224].

Аларның тәннәре булгай күмер дик,
Тәнене, көйдереп кылгай тимер дик.

Обращаясь к Махаммаду (с.г.с.) Гавриил продолжает свой рассказ. Глубина ада – безгранична, неизмерима, если кто бросит камень в него, но не дождется даже через сто тысяч лет, пока камень достигнет его глубины. От пламени адской все вокруг сгорит в мгновение ока.

Тела попавших туда будут обуглены, покрыты сажей и копотью, страшны, так как они сгорят как от расплавленного железа. Поэт утверждает, что обо всем об этом полностью известно только одному Всевышнему Аллаху:

Ки һәр дузахның йите ишеге бар,
Береседин берегә аңла, и яр,

Белең, йитмәс, мең еллык раһы[225] булгай –
Ходадин үзгә кем агәһ[226] булгай?

Ишетеп Җәбраилдән ошбу гөфтар[227],
Пәйгамбәр егылдылар аһ орып, зар.

Диделәр Җәбраилгә ошбу гөфтар
Ки: - Әүвәлге тәмугда кайсы ил бар?

Диде Җәбраил: - Әүвәлгедә, и яр,
Мөнафикълар[228] торыр һәм әһле көффар[229].

[219] Сәрапа – баштанаяк.
[220] Хуракедер – ризыгыдыр.
[221] Рим – үләксә, шакшы.
[222] Фән – фәлән.
[223] Гүште – тамагы.
[224] Мәрдүм – кешеләр.
[225] Раһы – юлы.
[226] Агәһ – белдерү.
[227] Гөфтар – сөйләшү, сүз.

Услышав слова Гавриила, пророк впал в страшные переживания. На их вопрос, кто же заслуживает таких мучений, был ответ – это злодеи, двуличные, вечно ругающиеся, скандальные, и, конечно же, неверующие люди. Таким образом, в произведении достигается задача – воспитывать страх у читателей перед муками ада, что, по мнению автора, способствовало бы исправлению нравов.

Последующие главы произведения также направлены на воспитание богобоязненности у людей, в сравнительном плане анализируются гиения ада и блаженства рая. Таким образом автор преследует основной цели написания данного произведения: способный размышлять и делать выводы человек, по его мнению, безусловно, для себя сделает правильные выводы, выберет путь истины и исправит свой нрав. Такова основная задача такого содержания произведений, основной замысел, заложенный в них.

В связи с вышесказанным логичным является также и следующая глава, представленная автором как «Коръәне-Шәриф укымакның әҗерләре бәянендә» («О пользе чтения Священного Корана»). Не менее объемная глава, в которой поэт излагает положительное влияние на человека и на его судьбу чтение основной книги религии ислам. В этом случае данный рассказ автором представлен из уст небезизвестного Ибне-Габбаса, из рода великих и честных. Здесь утверждается, что если человек, одухотворенный чтеним Корана, возьмет в руки эту бесценную книгу и прочтет протяжно, нараспев сто аятов из него, то получит благословения Всевышнего столько, сколько в мире окружает его различных вещей. Читающему Коран открыты все врата рая.

Риваять әйләделәр Ибне-Габбас,
Рәсүле галәминдин бәһтари тас[230].

Ачып Мөсхафне[231] һәр никү-сәгадәт[232],
Ки кылса йөз аять Коръән тәлавәт[233],-

Диде: - Дөньяда бардыр канча ашйа[234],
Һәммә анлар санынча Хак тәгалә

Бирер ул бәндәгә шунча савабы -

---

[228] Мөнафикълар – гауга оештыручылар, икейөзлеләр, коткы таратучылар.
[229] Әһле көффар – кәферләр.
[230] Беһтари тас – яхшы сөяге, ягъни яхшы кардәше, нәселеннән.
[231] Мөсхафне – Коръәнне.
[232] Никү-сәгадәт – бәхет иясе.
[233] Тәлавәт – көйләп укыса.
[234] Канча ашйа – шулкадәр нәрсәләр.

Ачык булгай аңа җәннәтне бабы[235].

Тәлавәт әйләсә һәркайсы инсан[236],
Возу әйләп[237], алып илкегә[238] Коръән,

Савап һәр хәрфегә бөнйад[239] булгай,
Кыямәт көн ушал кәс[240] шат булгай.

Догасы булгай әлбәттә иҗабәт[241],
Кылың, и бәндәләр, Коръән тәлават.

Ушал Коръән аны рузы Кыямәт
Һәммә илдин[242] борын[243] әйләр шәфагать[244].

Кылыр ул бәндәне дузахдин азат,
Ходаем, җөмлә колны әйләгел шат!

Если человек берет в чистые руки Коран (проводив перед этим специальное омовение), такой человек удастаивается саваба, соразмерно прочитанному, его ждет рай и в Судный день он будет отблагодарен, будет далек от мучений ада. Впереди такого человека ждет заступничество.

Автор делает акцент на том, что Коран нужно читать нараспев, посвящая всего себя этому делу, приступать к нему с благими намерениями. Автор напоминает о значении чтения суры из Корана, который называется «Йә-син». Прочитанная перед смертью человека сура является ключом в рай, ему будут прощены десять тысяч грехов.

Зә бәгъдә ба мәдад[245] һәркайсы инсан
Укыса сүрәи "Йә-син" ушал ан,

Таба ун мең савабы хәтме Коръән[246],
Шәһит улгай[247] ушал көн, бирсә ул җан.

---

[235] Җәннәтне бабы – җәннәт капкасы.
[236] Инсан – кеше.
[237] Возу – юыну, тәһарәтләнү.
[238] Илкегә – кулына.
[239] Бөнйад – нигез, таяныч.
[240] Кәс – кеше.
[241] Иҗабәт – кабул.
[242] Илдин – халыктан, гаиләдән.
[243] Борын – алда.
[244] Әйләр шәфагать – үтенеч кылыр, яклау итәр.
[245] Зә бәгъдә ба мәдада – ярдәм белән артыннан ияреп.
[246] Хәтме Коръән – Корәнъне укып тәмам итү.

Кеше “Йә-син” укуны вирд кылса[248],
Үлер вактына якын ул кем ирсә,

Аның ун мең мәләк алдыга килгәй,
Гөнаһын Хак тәгаләдин үтенгәй.

Алыр җаныны һәм ул колның асан[249],
Кылыңнар, и бөрадәр, вирде Коръән[250].

Ходa кылгай нида[251] рузы Кыямәт:
- Кылып сән, и колым, Коръән тәлавәт,-

Дигәй: - Ачтым даре җәннәт[252], күреңнәр,
Каю[253] җәннәтне хаһларсыз[254], кереңнәр.

По утверждению автора, люди, читающие Коран удостоятся легкой смерти. Всевышний предоставил людям возможность чтения Корана, который сделает их достойными рая.

Моның дик Хак тәгалә әмер кылгай,
Алар һәм хуҗасыдин разый булгай.

Тәһарәт иткәне һәр бәндәи раһ,
Укыса “Фатиха” у кол: “Һуаллаһ!”

Ки туксан мең савап аңа йиткәй,
Янә хәрфегә йөз мең җормы[255] киткәй.

Биһиштедә йөз сарай бөнйад кылгай,
Ушал колыны Ходаем шат кылгай.

Унике мәртәбә һәр бәндәи-хас
Ятарда укыса «Сурәи-Ихлас»,

---

[247] Шәһид улгай – шәһит исәпләнер.
[248] Вирд кылса – дога итсә, укыса.
[249] Асан – җинел.
[250] Вирде Коръән – Коръән уку.
[251] Нида – чакыру, аваз.
[252] Даре җәннәт – җәннәт ишеген.
[253] Каю – кайсы.
[254] Хаһларсыз – теләрсез.
[255] Җормы – гөнаһы.

Качан үлсә, үзен җәннәттә күргәй,
Һәмишә гыйшрәт вә рәхәттә булгай.

Ки һәрвакыт уйганып, әйләп тәһарәт,
Кубыбән урныдин, тартып рийазат[256],

Идәр ки[257], йә суык судин кылып бим[258],
Ушал дәм ултырып кылса тәйәммим[259],

Укыса ун мөрәттип[260] «Сурәи-Ихлас»,
Савабы хәтме Коръән тапкай ул нас.

Тәнедә калмагай зәррә гөнаһы,
Укың «Ихлас» пәгәһ[261] һәм бигәһи[262].

Кроме этой суры, автор пишет о пользе чтения также таких глав из Корана, как «Фатиха» и «Һуаллаһ», чтение которых будет равноценно получению девяносто тысяч савабов, таким людям будут прощены сто тысяч грехов. Для таких людей в раю будут предоставлены множество дворцов, Всевышний примет туда читающих Коран и живущих по канонам ислама с радостью. Далее автор пишет о том, что каждый человек, кто читает перед сном 12 раз «Сүрәи-Ихлас» также удостаивается рая. Чтение этого аята утром или в другое время, освобождает его от множества грехов.

Каю мәрд углыны мәктәпкә бирсә,
Барып, бер мәртәбә «Бисмиллаһ!» дисә,

Ушал дәмдә ата берлә анасын
Ходаем рәхмәт иткәй икеләсен.

Алар булгай тәмуг утыдин азат,
Кылың инсаф, сез, и адәми зат.

Укыса һәр кешенең углы Коръән,
Табар ун мең савабы хәтме Коръән.

---

256 Рийазат – диндарлык.
257 Идәр ки – әгәр эшләсә.
258 Кылып бим – куркып.
259 Кылса тәйәммим – тәһарәт алгандагыча, сусыз сыпырып, ихластан юыну ишәрәте ясау. Асылда туфрак белән дә тәйәммим ителә, мәгәре тәнгә йогып калмаса.
260 Мөрәттип – мәртәбә, тапкыр.
261 Пәгәһ – таңда, иртә белән.
262 Бигәһи – вакыты белән.

Кеше, кем, мең мөрәттип хаҗга барса,
Янә өч мең кешене сире кылса[263],

Вә һәм бирсә мең ялангача тун,
Янә мең мәдрәсә салмакдин әфзун[264],

Тәкый йөз мең дирәхте зәбзе кылса[265],
Боларның барчасын ләли кылса[266],

Укыса һәр кешенең углы Коръән -
Савабыдыр болардин артык, и җан.

Бирепдерсән һәммә мөэмингә фәрзәнд[267],
Аларга биргел инсаф, и Ходавәнд.

Алар фәрзәндәсен Коръән укытсын,
Моның дик күп саваплары да тапсын.

Ата-анасыга тәүфыйк гата кыл[268],
Аларга һәм даре җәннәтне ва кыл[269].

Здесь автор напоминает о долге родителей перед детьми, по мнению поэта, родители обязаны дать образование сыну, если даже этот ребенок научится сказать «Бисмиллаһ!», оба родителя получают благословение Всевышнего, они будут освобождены от мучений ада. Здесь также упоминается о том, что чтение Корана великое дело, достойное уважения, а если этим займется сын, то отец и мать будет десять тысяч раз вознаграждены. Саваб от чтения Корана несоразмерно больше, чем от того, если бы построить медресе, совершать хадж, посадить деревья, накормить множество голодных, одеть обездоленных. Поэтому поэт призывает всех родителей учить своих детей читать эту благодатную Книгу, и желает всем, впоследствии, почувствовать блаженства рая.

В светски ориентированной литературе проблемы нравственного воспитания вполне способно ограничиваться земным миром, в то время

[263] Сире кылса – сыйласа, ашатса.
[264] Әфзун – артык.
[265] Дирәхте зәбзе кылса – яшел агач утыртса.
[266] Ләли кылса –тәрбия итсә.
[267] Фәрзәнд – бала.
[268] Гата кыл – бүләк ит, насыйп ит.
[269] Даре җәннәтне ва кыл – җәннәт ишеген ачык ит.

как у суфийских авторов эффект назидательности усиливается за счет нравоучений по поводу мира иного. В самом наборе добродетелей нет противоречий, но при этом, в суфийской литературе больший акцент делается на проповедь терпения, довольства малым, победить в себе алчность. Главная цель такого рода произведений – подготовка человека к иной жизни, в то время как в светской литературе силы героев направлены на достижение земного счастья. Таково содержание анализируемого нами произведения Хувайды, что подтверждается также и следующими главами. События главы «Хикәяте Гайсә галәйһиссәлам» происходят на кладбище. Сын Марьяма Гайса (Иисус Христос), по обыкновению, однажды приходит на кладбище, обходит его, читает молитву для успокоения душ усопших:

Ки бер көн ирде Гайсә ибне Мәрьям
Гүристанига[270] бардылар ушал дәм.

Гүристанны күребән сәяр кылды,
Үлекләргә догаи хәер кылды.

Барып бер көнҗидә[271] торды Мәсихә[272],
Тәфәккүс[273] кылды һәр кабергә ул ша[274].

Чыка[275] бер кабердин йите төрле аваз,
Гаҗәп мәрде мөгаззәптер[276], гөнаһсаз.[277]

Отмеченный Всевышним (пророк Иисус), обходя могилы, вдруг приостановился, так как услышал странные звуки, исходящие из могилы. Семь разных звуков издавалось оттуда, это были голоса страдания грешника. Стоны его страданий были неописуемы: то он выл как собака, то его крик напоминал крик ишака, то изогнется он, издавая вопли верблюда, то заржет как конь, то, как свинья завизжит – от мучений этого грешника содрогалась земля. Поэтическая образность данных строк дает возможность представить мучения этого несчастного.

Кәһа[278] ит[279] дик улар, кәһа харь[280] дик,

---

[270] Гүристанига – каберлеккә.
[271] Көнҗидә – куелыкта, агачлыкта.
[272] Мәсихә – Христос, Аллаһы тарафыннан билгелек салынган зат.
[273] Тәфәккүс – тикшереп карап.
[274] Ша – шаһ.
[275] Чыка – чыга.
[276] Мөгаззәптер – газапланучыдыр.
[277] Гөнаһсаз – гөнаһ иясе.
[278] Кәһа – әле.
[279] Ит – эт.

Кәһа фөрйад итәр, кәү вә шотур дик[281].

Гәһ айгыр дик кычкырыр, гәһ мисле хынзир[282],
Газабыдин аның тетрәр кара йир.

Һәммә әһле каберләр дил пәришан[283],
Аның нәлашидин[284] җөмлә хәзинан[285].

Күреп Гайсә аны, хәйрана калды,
Ки бер сәгать торып, ивигә янды[286].

От этого всем обитателям кладбища стало грустно, Гайса также задумался, постояв час, он ушел домой. Вернувшись на следующее утро, пророк увидел, что из могилы излучается свет, как будто только что прошел благодатный дождь.

Ушал көн үтеп ирде баз таң ла[287],
Зыяратә кәлеп ирде Мәсихә.

Ушал гүргә бакып кылды тамаша,
Булыпдыр асмандин нур пәйда.

Тотык әйләп сәмадин йиргә ул нур,
Ягар ул кабергә манендә[288] ягьмур.

Килә торган мәләикләргә сан юк,
Аңа хезмәткә килерләргә чук-чук.

Күреп бул вакыйгаларны сәрапа[289],
Бәян итте барын каумега[290] Гайсә.

Диде кауме: - Дога әйләң, терелсен,
Соралык хәлене, ул безгә әйтсен.

---

[280] Харь – ишәк.
[281] Кәү вә шотур дик – бөгелеп һәм дөя кебек.
[282] Хынзир – дуңгыз.
[283] Дил пәришан – күңелсез.
[284] Нәлашидин – үксүеннән.
[285] Хазинан – сагышлы.
[286] Ивигә янды – өенә кире кайтты.
[287] Баз таң ла – таңгача.
[288] Манендә – сыйфатында, гүяки.
[289] Сәрапа – баштанаяк.
[290] Каумега – халкына.

Догага кул күтәрделәр Мәсихә,
Диде: - И Кадира, Пәрвардигәрә[291],

Газабы ошбу гүрнең иде бисйар[292],
Төнә-көн әйләр ирде налә вә зар[293].

Күрәрмен ошбу көнне нә[294] фәләккә -
Хисабы юк торыр килгән мәләккә?

Кылыптыр сән бу көн гүрене пор нур[295],
Төнә-көнге газабын әйләюптер[296].

Моның дик әйде һәм кылды мөнәҗәт:
- Сәбәп нидер, айа и Казыел-Хаҗәт[297].

Заман үтмәй ушал гүр, кем, ярылды,
Аның ичендәге үлек терелде.

Кубып гүрдин, сәлам әйде ушал мәрд,
«Галәйкем!» - диде аңа Гайсә мөҗәррәд[298].

Диде Гайсә: - Ирерсән кемгә өммәт,
Күрәр ирдең төнә-көн сәхте-михнәт[299]?

Бу көн нидән газабың китте, и яр,
Сәбәп нидер, бу сүзне әйлә изһар[300]?

Ушал мәрд әйде ул дәм: - И Мәсихә,
Бәян әйләй, ишет хәлем сәрапа.

Мән ирдем фасыйкы бисйаре-җаһил,

[291] Кадира, Пәрвардигәрә – кодрәтле, тәрбия итүче Аллаһ.
[292] Бисйар – чиксез, күп.
[293] Налә вә зар – аһ һәм зар.
[294] Нә – нәрсә булган.
[295] Пор нур – нурга тулы.
[296] Әйләюптер – бетерү.
[297] Казыел-Хаҗәт – тиешенчә хөкем итүче Аллаһ.
[298] Мөҗәррәд – буйдак.
[299] Сәхте-михнәт – газап-михнәт.
[300] Изһар – ачык билгеле.

Кылыр ирдем гөнаһларыны хасил.

Гөнаһымдин чикеп катигъ[301] газаби,
Кичә-көндез иде хәлем хараби.

Булыптыр һәфте-сал[302] үлгәнгә, и яр,
Калып ирде тугып угыл бәңа яр.

Йитеп йитегә яше ул җәкәрбәнд[303],
Күреп аны анасы булды хөршәнд[304].

Аны мәктәпкә илтептер анасы,
Мөгаллим алдыдадыр[305] икеләсе.

Ки "Бисмиллаһ" дигәч ул никү-фәрзәнд[306],
Бу дәүләтне мәңа бирде Ходавәнд.

Дога әйләң улай[307] булмай гасыйдан,
Янә җан ачыгыны күрмәй, и җан.

Дога кылды ки Гайсә ибне Мәрьям,
Ки ул бичара кайтып үлде ул дәм.

Укымактыр[308] - ду галәм абыруе,
Димәдеме сәңа кыл җөстү-жуе[309].

Хәдисү-мәсьәлә[310] һәм гыльме Коръән -
Болардыр гыйлемдин, бел, и мөселман.

Намаз-руза кылмак - гыйлеме диндер,
Моны белмәс кеше Таң ла хәзиндер[311].

---

301 Катигъ – каты, авыр.
302 Һәфте сал – җиде ел.
303 Җәкәрбәнд – бәгырь.
304 Хөршәнд – сөенүче.
305 Алдыдадыр – алдында.
306 Никү-фәрзәнд – изге бала.
307 Улай – шушы рәвешле.
308 Укымактыр – укуның, белем алуның.
309 Җөстү-жуе – эзлә, тап
310 Хәдисү-мәсьәлә – хәдис һәм мәсьәләне чишү, аңлы булу.
311 Хазиндер – кайгылыдыр.

Кылып китте олуглар күп нәсыйхәт,
Дәригасында[312] юк фәһмү-фәрәсат[313].

Нәсыйхәтне ишетеп чүшә[314] алмай,
Йөрепдер сән китәргә түшә[315] алмай.

Бу көн бу эш булыр, Таң ла фәлән эш,
Бу ал[316] берлән үтәдер язу һәм кыш.

Йөрепсән нәфсе илә әүварә зар[317],
Хәятеңнең тәмамы үтте бикәр[318].

Увиденное Христос рассказал своему народу, тогда народ попросил, чтобы Избранник помолился Всевышнему с просьбой о том, чтобы Он дал возможность узнать причины мучений покоившегося в той могиле человека в ином мире. Христос помолился, и по дозволению Всевышнего Аллаха раскрылась могила, восстал тот грешник и рассказал о себе и о причинах своих мучений.

Народ узнал о том, что со дня его смерти прошло семь лет, в течение которых он получал мучения, соразмерно своим деяниям. После него остался сын, которого он очень любил. Мальчик вырос и стал гордостью матери. Мать проводила ребенка в школу, предоставила возможность учиться у наставника. Первые слова молитв ребенка, начатые со слов «Бисмиллаһ», снизошли до него как благословение Всевышнего.

Далее автор еще раз подчеркивает нужность и важность получения религиозного образования. Образованность – вот ключ к уважению на земле, быть рассудительным, получить знания из Корана – вот основа образования. Чтение намаза и пост – то, на что опираются знания, если кто не знает об этом, ему стоит переживать. Так настаивали великие, но мало кто понял это, принял во внимание. Тот, кто не принял эти наставления – не подумал о том, что он возьмет с собой в путь (в иной мир).

В конце главы автор еще раз размышляет о том, что жизнь так скоротечна, мы забываемся в каждодневных заботах, не обращая

[312] Дәригасында – кызганычында.
[313] Фәһмү-форсат – зиһен һәм сизгерлек.
[314] Чүшә – киная.
[315] Түшә – әзерлек, ризык.
[316] Ал – рәшә.
[317] Әүвәрә зар – зарга бирелеп.
[318] Бикәр – гамәлсез.

внимания заботам о душе. Время быстротечно, за зимой проходит лето, за заботами о хлебе насущном, человек упускает своего шанса подумать о том, с чем привстанет он перед Всевышним.

Таким образом, на этом примере подкрепляется мысль о пользе чтения Корана, которая поднималась поэтом также и в предыдущей главе.

В следующей главе «Кыйссаи кари вә гани вә газый вә хаҗи» автор продолжает повествование о тех деяниях, которые угодны Всевышнему Аллаху. Так же, как и в предыдущих главах, здесь рассказчиком истории представляется – Әбу-Харира, который заявляет о том, что эту историю он услышал от пророка Мухаммада (с.г.с.). Довольно объемная глава, которая имеет несколько связанных между собой событийных частей.

Риваять әйләде Әбу-Һәрирә,
Разаллаһы ганһе, коддәссәриррә[319].

Ишеттем бән Мөхәммәд Мостафадин
Бу сүзене пишваи[320] әнбиядин.

Кыямәт булса ул көн карилардин[321]:
- Кылып сез ни гамәл?- дип соргай алардин.

Дигәйләр: - Кадира, Пәрвардигәрә,
Ниһан[322] серләр сәңадыр әшкәра[323].

Сәнең хөшнүдлыгың[324] өчен дәвамәт[325]
Кылыпмыз төнү-көн Коръән тәлавәт.

Хода әйгай аларга: - И даруггүй[326],
Сүзеңезнең чыны юк йәксәре мүй[327].

Мәнемчөн кылдыңыз качан тәлавәт?
Укыдыңлар табай дип илдә гыйззәт!

---

[319] Коддәссәриррә – гүре нурлы булсын.
[320] Пишваи – юлбашчы.
[321] Карилардин – Коръән укучылардан.
[322] Ниһан – яшерен.
[323] Әшекәрә – ачык билгеле.
[324] Хөшнүдлыгың – шатлыгың, сөенечең.
[325] Дәвамәт – туктаусыз.
[326] Даруггуй – ялганчы.
[327] Йәксәре мүй – төк кадәрле дә.

В этой части повествуется о том, что в судный день у чтецов Корана спросят, что вы сделали полезного, хорошего, на что они ответят, что нет никаких секретов для взора Всевышнего, все, что они сделали, все известно заранее Ему: они, не прерываясь, днем и ночью читали Коран ради Всевышнего. Тогда Всевышний им скажет, что это все заблуждение, что не ради Него они читали Священную Книгу нараспев, за это они снискали славу на земле.

Ки андин соң ганиләрне[328] кәтергәй,
Алардин һәм савап хәйре сорагай.

- Кылып сезләр,- дигәй,- кайсы гамәлдин,
Төнү-көн әйләеп җәһдү-җәддин[329]?

Алар әйгай ушал дәм: - И Илаһи,
Ирерсән җөмләнең пәштү-пәнаһы[330],

Кылыпмыз халисаллаһы сәхавәт[331],
Сәнең хөшнүдлыгың өчен дәвамәт.

Аңа әйгай Хода: - Сүз әймә ялган,
Качан кылдың мәнем юлымда ихсан[332]?

Табай дип халкы-илдин исмү-ат[333],
Бу яңлыг[334] кылмадыңмы илгә хәйран?

Спросят у богатых, о том же: что же они сделали, посвятив Всевышнему? Они ответят, что во имя Него они совершали добро. На что будет дан ответ, что все то, что они сделали, делали для себя, так этим они заработали себе авторитет и славу у окружающих людей.

Ки андин соң китергәй газыйларны[335]:
- Кылып сезләр, дигәй, кайсы гамәлне?

Алар әйгай: - Кәримә, Падишаһа,
Ирерсән Халику-Хәййү-Тәваба[336],

---

[328] Ганиләрне –байларны.
[329] Җәһдү-җәддин – ашыгып һәм тырышып.
[330] Пәштү-пәнаһы – таянычы.
[331] Халисаллаһы сәхавәт – Аллаһ өчен чын күңелдән игелек.
[332] Ихсан – яхшылык.
[333] Исмү-ат – исем һәм дәрәҗә.
[334] Бу яңлыг – бу тарафта.
[335] Газыйларны – дин көрәшчеләрен.
[336] Халику-Хәййү-Тәваба – бар кылучы һәм гомер бирүче һәм гафу итүче.

Сәнеӊ хөшнүдлыгыӊ өчен кылып харб[337],
Йөредек кәфер илегә тигереп зарб[338].

Ходаем әйгай: - И ялганчы адәм,
Бу әйгай сүзләреӊнеӊ сыйдкыдыр кәм[339].

Качан халис[340] кылыптыр сән газаи[341],
Табай, дидеӊ, качан мәндин ризаи?

Мәне итсен, дидеӊ, ил хуб баһадур,
Атым булсын, дидеӊ, ил ичрә мәшһүр.

Спросят и у последователей вероучений Мухаммада (с.г.с.), кто вел борьбу за веру, что же они сделали во имя Всевышнего, на что они ответят, обращаясь к Создателю милостивому и всепрощающему, что они боролись за веру, ходили против неверующих с мечом на их земли. На это Всевышний скажет, что в их словах мало правды, что эти деяния они совершали для того, чтобы быть известными, прославиться богатырями.

Ки андин соӊ китергәй хаҗиларны,
Алардин һәм сорар яхшы гамәлне.

Дигәй: - Чәндан[342] ушал дөньяда йөрдеӊ,
Ни эш әйләп мәнем алдымга кәлдеӊ?

Алар әйгай: - Айа Халлакы-галәм[343],
Сәнеӊ хөкемеӊдәдер гәр ду[344] галәм,

Тәвафы Кәгъбәтуллаһ[345] кылдык,
Суык-әсигъ[346] җәфаи раһы[347] күрдек.

---

[337] Харб – сугыш.
[338] Зарб – кылыч.
[339] Сыйдкыдыр кәм – дөреслеге аз.
[340] Халис – чиста, саф.
[341] Газаи– газыйлык, дин сугышы.
[342] Чәндан – күпме, никадәр.
[343] Халлакы-галәм – Галәме бар итүче.
[344] Ду – ике.
[345] Тәвафы Кәгъбәтуллаһ – хаҗ, Аллаһ йортын тәуваф кылу.
[346] Әсигъ – эссе.
[347] Раһы – юлда.

Хода әйгай: - Димә ялган бу эшне,
Йөреденңнәр кичереп язу-кышны.

Мәне әйтсен, диденңнәр, халык - хаҗи,
Ки тапсын гыйззәтем, диден, рәваҗи[348].

Такой же вопрос будет поставлен и тем, кто совершал хадж. Хаджии ответят: Создатель миров, в твоей власти оба миров, мы переносили тяготы дороги, совершая хадж. На что будет ответ: что они этим снискали себе славу хаджей, которых уважает простой народ.

Булың, и бәндәләр, имде Ходатәрс[349],
Кылып булмас ушал көндә Ходабәхс[350].

Булыр һәр кәредә[351] колның хатасы,
Ходаның күп торыр лотфу-гатасы[352].

Гамәлләрне кылыңнар яхшы ихлас,-
Дигәй: - Шаяд[353] Ходаем бәндәи-хас[354].

Ходавәндә тәмам гасый колыга
Биреп тәүфыйк, ки салгыл яхшы юлга.

Риваять кылды бу сүзне Җабир -
Пәйгамбәрдин, ул - хәйрел-кәбир[355].

Диде: — Сордым бу сүзне Рәсүлдин,
Ду галәм сәиде пакизә диндин[356].

Дидем мән, йа Рәсүлуллаһ, кайсы әгъмал[357]
Җиһанда яхшыдыр, кылсам ушал хәл?

Алар әйде: - Гамәлнең яхшысы ул -
Намазын үтәсә вактында һәр кол.

---

[348] Рәваҗи – йөрүне, дан таралуны.
[349] Ходатәрс – Аллаһыдан куркучы.
[350] Ходабәхс – Аллаһы белән бәхәс
[351] Кәредә – эшендә.
[352] Лотфу-гатасы – яхшылык һәм бүләге.
[353] Шайәд – мөгаен.
[354] Бәндәи-хас – бәндәгә һәм хасиятьле кешеләргә.
[355] Хәйрел-кәбир – олы хәерләр иясе.
[356] Пакизә диндин – саф дин иясеннән.
[357] Әгъмал – гамәлләр.

Янә әйде: - Ата берлә анасын
Кылып хөшнүд[358], даим тапса ризасын.

Моның дик яхшы әгъмал булмагай һич,
Риза кыл вәлидинне[359] иртә вә кич.

Тәкый әйде: - Кеше кем, иртә купса,
Ата берлә ана күңлене алса,

Хода һәркөндә йитмеш нәзре рәхмәт[360]
Салыр аңа,- диде,- Бәхре-шәфагать[361].

Кеше һәмсайесене[362] хөшнүд кылмас,
Ата-ана хезмәтене зуд[363] кылмас.

Алар йөз мең гокубәткә[364] гирифтар[365]
Булыр,- дип әйделәр Солтаны-Әбрар[366].

Янә булгучыдыр дузах мәкәне[367],
Котылмыш һәр гиз андин җисмү-җаны.

Айа, и адәм углы-кызлары сез,
Ата-ана разый әйләгәйсез.

Белең һәр бәндә, мөэмин кылса тагать[368],
Бу дөнья малыга кылса сәхавәт[369],

Ата берлә анасы разый булмас -
Ходавәндем аны макбулы[370] кылмас.

---

[358] Хөшнүд – шат, сөенеч.
[359] Вәлидинне – ата-ананы.
[360] Нәзре рәхмәт – рәхмәт күзен.
[361] Бәхре-шәфагать – шәфкать диңгезе.
[362] Һәмсайесене – күршесен.
[363] Зуд – ашыгыч, тиз-тиз.
[364] Гокубәткә – газапка.
[365] Гирифтар – кайгылы, борчулы.
[366] Солтаны-Әбрар – изгелек солтаны Мөхәммәд пәйгамбәр.
[367] Мәкәне – урыны.
[368] Тагать – гыйбадәт.
[369] Сәхавәт – игелек.
[370] Макбулы – кабулы.

Ки бер көн бер кем ирсә Мостафадин
Сөаль итде, килеп ул ба сафадин[371]:

- Булыптыр вәлидем һәм сәхте на хуш[372],
Аларның башларын алып бәһ агуш[373],

Аларга дәмдәм[374] һәм мән су бирермен,
Ничә көннәр бу хезмәтне кылырмын.

Хакы миндә аларның калмагай дип,
Мөбадә[375] разый мәндин булгай дип.

Диде пәйгамбәр - Бәхре-шәфагать:
- Моның дик әйләсәң сады сал[376] хезмәт,

Әда булмас[377] торыр ундин бересе,
Аларның ризасы - Тәңре ризасы.

Күрәр һәр кем ата берлә анасын,
Табар ул көн савап Мәккә тавафын.

Ата берлә ананың ун хакы бар,-
Диде фәрзандыга Солтаны-Әбрар.-

Тәгамь биргәй алар кем, калсалар ач,
Ләбас[378] биргәй алар – булса ялангач.

Аларга кичә-көндез хедмәт иткәй,
Әгәр кычкырсалар, алдыга йиткәй.

Намазда булсалар - һәм тиз баргай,
Кая барса, алар лә[379] бергә баргай.

---

[371] Ба сафадин – сафлык иясеннән.
[372] Сәхте на хуш – канәгатьсез
[373] Бәх агуш – кочакка.
[374] Дәмдәм – сулыш саен.
[375] Мөбадә – саклаучы Аллаһ; монда.
[376] Сады сал – йөз ел.
[377] Әда булмас – үтәлгән булмас, төкәнмәс.
[378] Ләбас – кием.
[379] Лә – илә, белән.

Ата-анасыны дилшад[380] кылгай,
Догаи-хәер берлә яд кылгай.

Пәйгамбәр кылдылар мондаг нәсыйхәт,
Кабул идең моны, и әһле-өммәт.

Янә фәрзәндеңез булса рәсидә[381],
Салып, зинһар, ятмаң бер урыныда.

Ата берлә анада өч хакы бар,-
Диде,- фәрзәнденең,- Солтаны-Әбрар.-

Бере улдыр ки, яхшы исем куйгай,
Бере улдыр - сабак укырга биргәй.

Бере улдыр - качан ки балигъ улса,
Аны өйләндерә, гәр кадир улса[382].

Подытоживая свою мысль, выраженную в специфическом диалоге, автор призывает людей совершать свои богоугодные дела искренне, не ожидая от этого похвалы. Далее рассказчик повествует о том, что спросил у Мухаммада (с.г.с.) – самого достойного из верующих, о том, какие же дела нас сближают к Всевышнему? На что был ответ о том, что самое главное из таких деяний – это пятикратный намаз.

Следующее, на что обращает внимание поэт – вставать с первыми лучами солнца, не обижать соседей, не торопиться, а иначе можно получить сто тысяч бед, горя и мучений, отказаться от материальных благ и т.д. Особое внимание в произведении уделяется воспитании уважения к родителям. Так же, как и в предыдущей главе, поэт призывает уважать и любить родителей, а если необходимо – дать им еды, одежды, помогать и поддерживать их.

Для поэта немаловажным является почитание отца и мать, прерывая свой рассказ, автор приводит еще одно предание: однажды один путник спросил представителя целомудрия (Мухаммада с.г.с) о том, что он, всю жизнь заботился о родителях, следил за каждым их вздохом, подавал им воду, наверное, он за это уже снискал благодати Всевышнего? На что пророк ответил, если бы он, таким образом поступал сто лет, и даже так не вернул бы даже десятой доли того, что

[380] Дилшад – шат күңелле.
[381] Рәсидә – бәлигъ.
[382] Кадир улса – көче җитсә, насыйп булса.

дали ему родители. Их благословение – это благословение Всевышнего. Данным примером, услышанным из уст пророка, автор призывает читателей быть внимательнее по отношению к своим родителям, так как мы в долгу перед ними. При этом поэт упоминает также о трех вещах, которые должны совершать родители по отношению к своим детям: дать достойное имя, обучать, женить, когда приходит срок.

Данная глава, как и все остальные, заканчивается наставлениями по поводу того, как должны люди жить на земле, чтобы в Судный день достойно встать перед взором Всевышнего.

Далее следует глава «Хикәяте Галкумә», который представлен от имени Анас бине Малика. Автор также подчеркивает, что это событие происходило во времена пророков. Здесь продолжается тема, начатая в предыдущей главе, касающаяся получения благословения от родителей.

Әнәс бине Малик әйләп риваять,
Кылыпдыр һәм алар мондаг хикәят:

- Ишетеңнәр, Рәсүлуллаһ заманы
Бар ирде бер егет, кем, нүв бәһари[383].

Кылыр ирде намазы биниһаять[384],
Ходаның каһредин куркып бигаять[385].

Гаҗәеп нүв җәвани[386] парсайи[387],
Аты Галкумә ирде, хуш рәсаи[388].

Ки бер көн ул җәван мәрд[389] булды наһуш[390],
Гәһи һушыда булды, гәһ биһуш.

Хатыны кәлде пәйгамбәр кашыга,
Булып һул пәйе[391] та сәр[392] күз яшега.

Диде егълап: - Айа Солтаны-Әбрар,

---

[383] Нүв баһари – иртә яз кебек.
[384] Биниһаять – күп.
[385] Бигаять – күп.
[386] Нүв җәвани – яшь, беренче яшьлек
[387] Парсайи – намуслы.
[388] Рәсаи – аңлы.
[389] Җәван мәрд – яшь ир.
[390] Наһуш – һушсыз, авыру.
[391] Һул пәйе – аяктан.
[392] Та сәр – башынача.

Булыптыр Галкумә күп сәхте бимар[393].

Йитептер һәм янә хәле вирер җан,
Йибарең бер кеше та әйтсен иман.

Пәйгамбәр әйде: - Йа Гомәр вә Солтан,
Икәү барып укыңнар аңа иман.

Ул икесе барып әйтделәр иман,
Аңа үгрәтделәр чәндин[394] вә чәндан[395].

Янып хәзрәт кашыга кәлде бунлар:
- Теле иманга килмәйдер,- диделәр.

Рәсүлулаһ диде: - Имде барыңнар,
Ата-анасыны чарлап киленңнәр!

Барып, ата-анасын чарладылар[396],
Рәсүлуллаһ кашыга килде анлар.

Анасыга диделәр: - И зәгыйфә,
Сәңа биргәй Хода җәннәт вазыйфа.

Кил, имде сән бу углыңдин риза бул,
Гөнаһыңдин кичебән, ашена[397] бул.

Алар еглап диде: - Солтаны-Әбрар,
Биреп тер углымыз күп безгә азар[398],

Хода бизаренә без бизар[399] андин,
Кичеп ике җиһанда углымыздин.

Диделәр: - Безнең мондаг углымыз юк,
Моның дик һич угыл тотканымыз юк!

---

[393] Сәхте бимар – авыр авыру.
[394] Чәндин – күпме.
[395] Чәндан – күп, никадәр.
[396] Чарладылар – чакырдылар.
[397] Ашена – таныш, әшнә-үз күрүче.
[398] Азар – авырлык, газап.
[399] Бизар – бизү, гайрәт чигү.

- Риза бул,- диделәр та иртәдин кич,
Риза булмай углыдин алар һич.

Рәсүлуллаһ диделәр: - Йа Билали,
Утын җәмгыйт[400],- диделәр,- ошбу хәли[401].

Тотып Галкумәне – утка салалың,
Җәзасын ошбу дөньяда бирәлең!

Анасы әйде, кем: - Утка салырга
Риза ирмәсмез – аны яндырырга!

Диделәр әнбияләрнең хатиме[402],
Сачибан агзыдин дөррейәтиме[403]:

- Җәзасыдыр аның, кем, утка салмак,
Газабы Ахирәт мондин катигърак.

Ата-анасыны кем разый кылмас,
Ходаем ул колыдин разый ирмәс.

Вә һәм үз хәленә куймай анасын,
Кәтерде углының кылган җәзасын.

Анасы әйде: - Булыңнар гүаһи[404],
Ризамын, кылса углым һәр гөнаһи.

Ходаның хакы – пәйгамбәр хакыда,
Һәммә торган сәхабәләр хакыда.

Кылыптыр һәр гөнаһ углым – кичердем,
Күңелдин кинәсене[405] бән очырдым.

Рәсүлуллаһның күңеле шат булды,
Билалны ул заманы фөрйад кылды.

[400] Җәмгыйть – җый.
[401] Хәли – хәзер үк.
[402] Хатиме – ахыргысы.
[403] Дөррейәтиме – ак энҗене.
[404] Гүаһи – шаһит, ант.
[405] Кинәсене – үчен.

Диделәр: - Имде баргыл, әйгыл иман
Дигел, булсын гөнаһындин пошиман[406].

Бәсөргать[407] бардылар ул дәм Билали,
Йитәр-йитмәсдә сәхабәләр һилалы[408],

Җавап үзегә-үзе әйде иман,
Кылубән хәтме «Йә-син»[409], бирде ул җан.

Сәхабәләр җыелып килде дәр хәл[410],
Йуып, үтәп намазын, күмде фил-хәл.

Янә әйде Рәсүлуллаһы ник мәнзар[411],
Сачып ширин ләбедин[412] дөррү-гәүһәр:

- Ата-анасыга кем кылса хезмәт,
Аны илтәр,- диде,- иман сәламәт!

История, изложенная в этой главе, знакомит читателя с прекрасным, как весенний день молодым человеком, который, боясь кары небесной, совершал пятикратный намаз. Он был молод, умен, звали этого молодого человека Галкума. Но в один из дней он тяжело заболевает, теряет сознание, время-от времени приходит в себя, мучается, но не выздоравливает. Тогда его жена решает идти к пророку, просить его о помощи, чтобы пророк помог ему спокойно уйти в мир иной. Пророк Мухаммад (с.г.с.) отправляет своих последователей Гумера и Солтана, читать предсмертную молитву «Йә-син». Те через некоторое время возвращаются и говорят о том, что Галкума не может произнести молитву, хотя они повторяли ее много-много раз. Понимая суть происходящего, пророк приглашает родителей Галкумы и просит их простить своего сына и благословить. Родители Галкумы рассказывают о том, сколько горести он принес им, что они отреклись от своего сына и не могут его простить. Тогда пророк велит собрать дрова и наказать Галкуму на этом свете: сжечь его тело на огне, так как он достоин пламени адской. Далее идут наставления в адрес тех, кто не

[406] Пошиман – кайгылы.
[407] Бәсөргать – тиз генә.
[408] Һилалы – ярым ае.
[409] Хәтме “Йә-син” – “Йәсин” чыгып.
[410] Дәр хәл – шунда.
[411] Ник мәнзар – чибәрлек иясе, гүзәл йөз.
[412] Ширин ләбедин – татлы иреннәнән.

благодарен родителям. Увидев это, мать не дает согласия на наказание своего сына и прощает его, что бы он плохого не сделал. Пророк радуется тому, что он видит. После получения прощения родителей, Галкума смог произнести суру «Йә-син», после чего спокойно умирает. Таким примером автор еще раз упоминает о том, что нужно очень стараться получить от родителей благословение, так как это шаг к благословению Всевышнего. Почитание своих родителей автор ставит наравне чтения пятикратного намаза, звучит мысль о том, что если твои родители не довольны твоим поведением, то даже молитвы не помогут обрести иман.

Продолжая тему важности обыденных дел для верующего, автор предлагает вниманию читателей главу «Дәрбәяне хаккы һәмсайн» («О соседях»).

Сәхабәләр җыелып җәмигъ булды,
Рәсүле-галәмин алдыга кәлде.

Барысы сорды һәмсайн хакыдин,
Мөхәммәд Мостафа сәхиб тәкыйдин[413].

Аларга әйде ул шаһи мөкәррәм[414],
Рәсүл – Хак чырагы һәр ду галәм:

- Теләсә кариз[415], әгәр булса – биреңнәр,
Әлем[416] тартса, аның хәлен сорыңнар.

Кәсәл[417] улса әгәр әйләң нәсыйхәт,
Сорың әхвәлене[418] тапканча сихәт.

Бу сүзләрне бәҗай[419] килтерсә һәркем,
Котылгучы хак һәмсайидин[420] ул кем.

Белеңнәр, кунышында[421], и яр,
Аларның бередә түрт хакы бар.

---

[413] Сәхиб тәкыйдин – изгелек иясеннән.
[414] Шаһи мөкәррәм – юмартлык шаһы.
[415] Кариз – бурычка.
[416] Әлем – газап, авырлык.
[417] Кәсәл – күңелсез.
[418] Сорың әхвәлене – хәлләрен сора.
[419] Бәҗай – җаена.
[420] Хак һәмсайидин – күрше хакыннан.
[421] Кунышында – күршелегендә, күршедә.

Бохиллек[422] бер-берегә кылмагайлар,
Янә дөшнам[423] шикаять кылмагайлар.

Тамәгъ әйләп[424], гадавәт[425] кылмагай һич,
Ни кылса бер-берен иртә вә кич.

Бере-берегә һәркөн гозер кылгае,
Яманлык кылса һәркем, сабыр кылгае.

Белең, һәмшәи әгәр булса фасыйк,
Аның һич хакы юктыр, и халаикъ.

Аның кем, булса һәргиз салаты,
Ходадин курыкмаса, илдин ояты -

Аның һич хакы юктыр сездә, и яр,
Кичереп йибарың зинһару-зинһар.

Диделәр, бинамаздин Тәңре бизәр,
Мәләикләр, нәбиләр – барча бизәр.

Ки бер көн бар иде, Солтаны-Галәм
Һәммә яраннарыга әйде ул дәм.

Диделәр: - Бинамазга беркем ирсә,
Аның бер сәһл[426] эшегә ярый боерса.

Мәнем берлә тәмамы әнбийайи
Табар ул катил кылганның гөнаһи.

Янә әйде: - Аңа кем бирсә җамә[427],
Кара булгай аңа әгъмале намә[428].

Анасын мең мөрәттип[429], и бөрадәр,

[422] Бохиллек – саранлык.
[423] Дөшнам – сүгенү, әйтешү.
[424] Тамәгъ әйләп – комсызланып.
[425] Гадавәт – дошманлык.
[426] Сәһл – җиңел.
[427] Җамә – кием.
[428] Әгъмале намә – гамәлләр дәфтәре.

Зина кылган берлән булгай бәрабәр.

Бирер кем, бинамазә кәссәи-аб[430],
Аны кем, тәшнәлекдин[431] кылса сирап[432].

Ки кылган булгай ул йөз Кәгъбә вәйран[433],
Гөнаһы бигиддәт[434] тапгай ул инсан.

Илаһи, бинамазлекдин әман[435] ит,
Гыйбадәт юлыга безне рәван[436] ит.

В этой главе следует рассказ о том, как последователи пророка Мухаммада (с.г.с.), собравшись у него, спросили о том, как себя вести с соседями, какова ответственность человека перед соседями. На что пророк отвечает, что надо ценить соседей, дать взаймы – если тот нуждается, узнавать, как у него дела, расспрашивать, если он грустен, помогать, если случилась беда. Далее перечисляются четыре долга, определенного Всевышним для человека по отношению к соседям: первое – не проявлять жадность, второе – не ругаться с соседом, не сквернословить, третье – не вредить со зла, быть сдержанным, если даже с тобой поступили плохо. В случае, если сосед оказался не лучшим, не суди, пусть он несет ответственность перед Всевышним сам и позорится перед народом.

Рассказывая об отношениях с соседями, автор подчеркивает, что это ничто, по сравнению с тем, чем помочь неверующим, кто не совершает молитву-намаз. Те, кто помогают им в этом, будут также сами в большом грехе.

Эту тему автор развивает в следующей главе «Хикәяте фи хаккы бинамаз» («Рассказ об отношении к тем, не читает намаз»). Данная глава также включает в себя несколько несвязанных единой сюжетной канвой событий, но все они служат раскрытию одной мысли – важности чтения намаза.

Хәбәрдә килтерепдерләр бу сүзне,
Салыңдырлар, ки бу сүзең ичрә күзне.

---

[429] Мөрәттип – мәртәбә, тапкыр.
[430] Кәссәи-аб – сулы кәсә.
[431] Тәшнәлекдин – сусаудан.
[432] Сирап – сугарылучы.
[433] Вәйран – җимерек.
[434] Бигиддәт – чиксез.
[435] Әман – имин.
[436] Рәван – баручы, йөрүче.

Сәфәр кылды бинагәһ шихе Басри,
Ки бер җанәпкә ул Солтаны-Гасри.

Барырда юл белән шихе-мөкәррәм[437],
Юлыкты бер дирәхте сәбзе хөррәм[438].

Барып торды аларның пайәседә[439],
Тәваккуф әйләп[440] әндәк[441] сайәседә[442].

Һавадин нагәһан[443] бер кош иңде,
Кәлеп, шахы-дирәхте[444] өстегә кунды.

Аяк йиткәч, ушал шахы[445] корыды,
Очып андин, дигәр шахыга[446] кунды.

Ки һәр шах үзә тигде пай кәнҗешәк[447],
Чул-кыйсса[448] тәмамын әйләде хашәнк[449].

Кылып китте ушал кош баз таййәран[450],
Күреп ших ошбу эшне – булды хәйран.

Догага кул ачып кылды мөнәҗәт,
Диде: - И Халикы арду-сәмават[451],

Ушал җанвар бу шахлар үзрә[452] йөрде,
Сәбәп нидер, дирәхтнең шахы[453] корды?

---

[437] Шихе мөкәррәм – хөрмәтле шәех.
[438] Дирәхте сәбзе хөррәм – яшел яфраклы агачка.
[439] Пайәседә – төбендә.
[440] Тәваккуф әйләп – тукталып.
[441] Әндәк – бераз.
[442] Сайәседә – күләгәсендә.
[443] Нагәһан – көтмәгәндә.
[444] Шахы-дирәхте – агач ботагы.
[445] Ушал шахы – шул ботагы.
[446] Дигәр шахыга – икенче ботакка.
[447] Пай кәнҗешәк – шикле дәү аяк.
[448] Чул-кыйсса – шул сәбәпле, шулай итеп.
[449] Хашәнк – ялангач.
[450] Баз таййәран – канат җәеп очып.
[451] Халикы арду-сәмават – җир һәм күкләрне бар кылучы Аллаһ.
[452] Шахлар үзрә – ботаклар өстендә.
[453] Дирәхтнең шахы – агачның ботагы.

Нида кәлде[454] ки һатифдин[455] ушал хәл,
Диде: - И шәех, имде сән колак сал!

Дирәхт үзрә ушал кош кунды-кәтте,
Күрепсән: җөмлә шахыны корытты.

Кунып ирде кабре бинамазә[456],
Гыйбадәт кылмаган бер җормы-сазә[457].

Торап[458] андин аягыга япышты,
Очып андин, дирәхт өстегә төште.

Дирәхтенең шахы үзрә йөреде,
Аягы шомлыгыдин шах корыды.

Айа мөэминә, и пакизә диннәр,
Бу сүзне ишетеп гыйбрәт алыңнар.

Күрең, шомлыгыдин пае кәнҗешәк,
Дирәхте сизә хөррәмне[459] кылып хәшәнк.

В этой части рассказа автор повествует о том, как уважаемый шейх Басри, прогуливаясь, подошел к зеленому дереву и стал под его тенью отдохнуть. Неожиданно подлетает и садится на одну из веток дерева маленькая птица, но только коснулись ноги птицы ветки, тут же ветка высохла, когда птица перелетела и села на другую ветку, случилось то же самое. Таким образом, вскоре все дерево высохло. Удивился этому шейх, встал на ноги, а птица, раскинув крылья, взлетела к небу. Подняв руки и обращаясь к Всевышнему, шейх взмолился и спросил: «Почему ветка высохла, в чем секрет?» Тут он услышал голос вестника, который призывал шейха внимать его словам. Оказалось, что эта птица села на могилу грешника, который не молился, не читал намаз. Земля с его могилы прилипла к ногам птицы, поэтому каждый раз, когда птица садится на зеленую ветку, она высыхает. Делая выводы, автор пишет о том, что нужно остерегаться от общения с такими грешниками, которые позволяют себе избегать чтения намаза, даже не приветствовать их, не

[454] Нида кәлде – аваз килде.
[455] Һатифдин – хәбәрчедән.
[456] Кабре бинамазә – намазсызның каберенә.
[457] Җормы-сазә – гөнаһ иясенә.
[458] Торап – туфрак.
[459] Дирәхте сизә хөррәмне – яшел яфраклы агачны.

доверять им, так как сомнительны слова, произнесенные таким человеком, не садиться с такими людьми за одним столом, даже если голоден, избегать всякого контакта, не звать за праздничный стол, проходя мимо, даже не смотреть на его сторону, можно даже руками прикрыть лицо, прогонять, кинув камнем, не навещать, когда они болеют, если подол вашей одежды задел такого человека, то подол надо немедленно выстирать, при смерти не благословлять его. Об этом сказано в хадисах пророка Мухаммада (с.г.с.)

Җавабын әйтмәгез, бирсә сәламе,
Аның шомдыр, белең, сәүти-кәламе[460].

Тәгамен йийманызлар, үлсәңез ач,
Нагәһ алдыңа килсә, кош булып кач.

Йийгын туй ичрә[461] бирмәңез аңа аш,
Аны куалап йибарең – атып таш.

Үтәр булсаң кашыдин, күз йомыр үт,
Кашыңа килсә, йөзеңә кулың тот.

Әгәр булса кәсил[462], алдыга барман,
Нәчек сән дип аның хәлене сорман.

Итәге гәрдедин йокса[463], юарсыз,
Әгәр үлсә, җеназа кылмагайсыз.

Китап һәм хиседә ошбу сүз бар,
Хәдис әйтеп торыр Солтаны-Әбрар.

Автор продолжает мысль о том, что мужчины, женившиеся на девушках, которые не читают намаз, также будут прокляты. Святым будет этот муж, если только стерпит такое отношение окружающих,- говорит автор. Продолжая, Хувайда призывает к терпению, если такое произошло, но при этом напоминает о том, чтобы остерегаться такой жены. Здесь для сравнения образа такой женщины приводится образ пса, ишака, свиньи и осла. - Не думайте,- пишет автор,- что при омовении такой человек станет чище, поэтому не хороните их как верующих:

[460] Сәүти-кәламе – әйткән сүзе, чыккан авазы.
[461] Йийгын туй ичрә – бәйрәм мәҗлесендә.
[462] Кәсил – авыру.
[463] Итәге гәрдедин йокса – итәк очы тиеп китсә.

Бирер кыз бинамазә мәрде кабил[464],
Булыр һәр рузы[465] ләгънәт аңа назил[466].

Димәң сез бинамаз әһлене шәрдер[467],
Белең – ит[468], бәлки илдин һәм бәтәрдер[469].

Янә дөшнам әйләп[470] димәгел харь[471],
Сәңа харь бинамаздин анча биһтәр[472].

Юудин булды үлек димә таза,
Җеназага салып кылмаң җеназа.

Моның дик кылың, и мәрде бадәррәк[473],
Юган берлә булырмы җисме ит[474] пакь?

Белең, юк ит-ишәкнең газабы,
Янә юктыр гөнаһ берлә савабы.

Дир ирмеш, бинамазны кылмагыл баз[475],
Аның дик әйтмәгел – шомы гөнаһсаз[476].

Пәнаһ эстәрсә[477] Хакдин хару-туңгыз[478],
Ни хаҗәттер, бәян итсәм дигәр сүз[479].

Хәбәрдә әйтделәр: - Көннәрдә бер көн
Ки бер әгъраби[480] килде, диде порхун[481].

---

[464] Мәрде кабил – изге ир.
[465] Һәр рузы – һәр көнне.
[466] Назил – иңгән.
[467] Шәрдер – усаллык.
[468] Ит – эт.
[469] Бәтәрдер – яман, начар.
[470] Дөшнам әйләп – ачуланып, сүгеп.
[471] Харь – оятлы.
[472] Биһтәр – яхшырак.
[473] Бадәррәк – аңсыз.
[474] Җисме ит – эт җисеме.
[475] Без – ирекле, чишелгән.
[476] Шомы гөнаһсаз – гөнаһ иясенең шомлыгы.
[477] Пәнаһ эстәрсә – таяну, сыену эзләсә.
[478] Хару-туңгыз – ишәк һәм дуңгыз.
[479] Дигәр сүз – башка төрле сүз.
[480] Әгъраби – гарәп.
[481] Порхун – кан тулып, балкып.

Сөаль итте Рәсүле-галәминдин,
Ду галәм сәиде пакизә диндин:

- Нәчә көн булды вакты рузкәрем[482],
Китептер, булды мөшкәле кәрбарым[483].

Гыйлаҗемны таба алмасмын, айа шаһ,
Кылың тәфсирене[484] сез мәңа агәһ[485].

Диде аңа Рәсүл – Галиүл-өммәт[486],
Шәфигыль-мөзнәбин рузы Кыямәт[487]:

- Мәгәр булгай өеңдә бинамази,
Аның шомы кылыр ризкыңны ази[488].

Диде әгъраби: - И Садре ду галәм[489],
Ирерсез сәрвәре әүладе адәм[490].

Зәнү-фәрзәндем[491] ирмеш пәнҗе вакты[492]
Мәнем өемдә юктыр фәскырак ни[493].

Килеп ирдеке бер кичә ки миһман,
Аның алдыга куйдым аш вә һәм нан[494].

Йийгәч ятты укымай шаму-хәфтән[495],
Укымастыр, дидем, юл рәнҗе[496] берлән.

---

[482] Вакты рузкәрем – язмыш вакытым.
[483] Мөшкәле кәрбарым – эшем-хәлем мөшкел.
[484] Тәфсирене – аңлатмасын.
[485] Агәһ – белдерү.
[486] Галиүл-өммәт – мөселманнарның бөеге.
[487] Шәфигыль-мөзнәбин рузы Кыямәт – Кыямәт көнендә гөнаһларны кичерүне сораучы.
[488] Ази – ким, аз.
[489] Садре ду галәм – ике галәмнең дә булуына сәбәпче.
[490] Сәрвәре әүладе адәм – адәм балаларының юлбашчысы.
[491] Зәнү-фәрзәндем – хатын һәм балам.
[492] Пәнҗе вакты – биш вакытта.
[493] Фәскырак ни – бозыграк нәрсә.
[494] Нан – икмәк.
[495] Шәму-хәфтән – төнге (йәсигъ) һәм йокы алды намазын.
[496] Юл рәнҗе – юлы авыр булу сәбәбе.

Бер абдәсте[497] кашында тула суны
Куеп яттым, куеп кылгай возуны[498].

Торып иртә илән, юлга керидер,
Нәчек куйган суым – андаг торыптыр.

Ушал кәс бинамаз икән, айа шаһ,
Булып ирдем аңа бер кичә һәмраһ[499].

Рәсүлуллаһ диде: - Ултырма, барыл,
Тәмаме өең эчен җаруп оргыл[500].

Өеңдә һәр ни йийарың[501], кылгыл әфшан[502],
Йийнадик[503] вә табакны әйлә катран[504].

Өегә барды әгъраби ушал хәл,
Рәсүлуллаһ сүзенчә кылды дәрхәл[505].

Ушал дәм булды аңа бәхет яры,
Хуш үтте нәчә көннәр рузыкәре[506].

Бәрәкәт, рәхәт берлән тулды өе,
Борынгыдин зыядә булды куе[507].

Белеңнәр, бинамаз шуның шомыдыр,
Күреп вәйранәсен – ул юамидыр[508].

Ки бер кичә кунып киткәнчә, и яр,
Аның шомы кылыптыр өене мордар.

В третей части автор представляет еще одну историю, не связанную по сюжету с предыдущей, но, такого же назидательного

---

[497] Абдәсте – су савыты, комган.
[498] Возуны – тәһарәтне.
[499] Һәмраһ – юлдаш.
[500] Җаруп оргыл – себереп-җыештырып чыгар.
[501] Йийарың – ашар ризыгың.
[502] Кылгыл әфшан – тарат.
[503] Йийнадик – ашаткан.
[504] Әйлә катран – яхшы итеп ю.
[505] Дәрхәл – шунда ук.
[506] Рузыкәре – һәр көне.
[507] Куе – (кавийе) – кодрәтлерәк, куәтлерәк.
[508] Юамидыр – бәладер.

характера. Каждый раз, начиная рассказ о чем-то новом, автор обращается к Всевышнему или пророку, тем самым, возможно, подчеркивая важность представляемого рассказа. Каждый раз читатель встречается с новыми героями, образами, которые включены в текст не случайно, автор держит читателя в напряжении, приводя примеры из жизни пророков и их последователей, поэт учит читателя постигать мудрости.

Следующая история о пророке Мухаммеде (в тексте Рэсул), который отвечает на вопросы, поставленные арабом. Он говорит о том, что у него дома нет недостойных вещей, нет распутства, но из этого дома исчезла бэрэкэт. По настоянию пророка араб рассказывает, что однажды в его гостеприимный дом постучался путник. С вечера тот не молился, хозяин подумал, что он устал от дороги, но утром выяснилось, что, оставленная для омовения вода также остается нетронутой. Оказалось, что гость не читает намаз. После этого рассказа Пророк объяснил арабу: если в доме находится тот, кто не молится пять раз в день, то хозяину этого дома грозит большая беда и деяния этого неверующего повлекут за собой неприятности и для тех, кто его приютил.

Хозяин дома в недоумении, как же так, если он по незнанию стал на одну ночь другом этому неверующему, как быть? На это ему Рэсулуллах отвечает, что необходимо срочно прибраться дома, раздать всю пищу, которая находилась в доме, помыть посуду, из которой ел неверующий. Выполнив все назидания пророка, в дом араба приходит счастье и благословление. Таким образом, автор еще раз показывает насколько важно чтение намаза, даже случайный прохожий может навлечь беду, осквернить твой чистый дом, поэтому нужно быть внимательным к тем, с кем делишь свою трапезу.

Хәбәрдә әйделәр кем, бер җәвани[509]
Бар иде, хуш сөхне ширин зөбани[510].

Юк ирер хөснегә[511] һич хәддү-тәгъриф[512],
Аны андак сыйфат кылды Мәгариф[513].

Йөзене күрсәләр һәркем, ки аны

[509] Җәвани – яшь егет.
[510] Хуш сөхне ширин зөбани – матур татлы тел белән сөйләүче.
[511] Хөснегә – чибәрлегенә.
[512] Хәддү-тәгъриф – чик һәм мактау.
[513] Мәгариф – аң-белемле Аллаһ.

Дир ирде: - Йосыфы Садыйкы сани[514]!

Анасы һәм аңа ашүфтә[515] ирде,
Йөрәктә дәрде гыйшык нәһөфтә[516] ирде.

Ичеп килде ки бер көн углы бадә[517],
Күрәр кем, мәст ирер бихәд зийадә[518].

Аңа гыйшкы-мәхәббәт рузы кылды[519],
Һаваи нәфәс[520] аны рәнҗер кылды.

Кубып ул дәм, ләбасе таза[521] киде,
Яшерен углының куйныга керде.

Аңа зәукы җәвани кәлде галиб[522],
Икәүләп булдылар сөхбәткә талип[523].

Булып ирде ул дәм фәригыкәр[524],
Күреп ул дәм анасын, булды һушйар[525].

Үзен йиргә орып ул налә кылды[526],
Күзенең яшене чөн җалә кылды[527].

Йөгереп кәлде Хәзрәтнең[528] кашыга,
Булып һәвәлпай[529] тәэсир күз яшега.

Даре мәҗидкә[530] кәлде, егылды зар,

[514] Йосыфы Садыйкы сани – икенче Йосыф пәйгамбәр сыйфатлы чибәр.
[515] Ашүфтә – борчылучы; күңеле төшкән.
[516] Дәрде гыйшык нәһөфтә – гыйшык дәрте яшерелгән.
[517] Бадә – исерткеч.
[518] Мәст ирер бихәд зийадә – бик каты исерек булган.
[519] Рузы кылды – насыйп итте.
[520] Һаваи нәфәс – сулыш һавасы, тыны.
[521] Ләбасе таза – чиста күлмәк.
[522] Зәукы җәвани кәлде галиб – яшь егетнең теләге өстен чыкты.
[523] Сөхбәткә талип – аралаштылар.
[524] Фәригыкәр – эше тәмам.
[525] Һушйар – айныды.
[526] Налә кылды – елады, аһ орды.
[527] Җалә кылды – агызды.
[528] Монда Мөхәммәд пәйгамбәр күздә тотыла.
[529] Һәвәлпай – башаяк.
[530] Даре мәсҗидкә – мәсҗид ишегенә.

Башын йиргә орыбән кылды әфгәр[531].

Ушал дәм: - Йа Рәсүлүллаһ,- дип кылды чөн зар,-
Килепдер даргәһыңа[532] бер гөнаһкәр,

Нә күз берлән сәнең йөзең күраин,
Нә тел берлән сәңа гарзем[533] кылаин? -

Дибан фөрйад әйләеп[534] кылды зари,
Түгеп яше җәвани нәү бәһари[535].

Намаздин фәригъ ирде[536] җөмлә әсхаб[537],
Кылып ирде Рәсүл һәм пөшт бә михрап[538].

Кылыр ирде сәхабәләргә хәзрәт
Укып аять-хәдис, пәндү-нәсыйхәт[539].

Даре мәсҗидтә егълайдыр бер адәм,
Ишетеп сүвтене[540] Солтаны-Галәм,

Ишеккә чыктылар ул дәм бәсөргать[541],
Сәхабәләр белән Бәхре-шәфагать[542].

Күрә, кем, бер егет зар-зар егълап
Ятыбан башыны туфракга болгап,

Диделәр: - И егет, сәңа нә булды?
Нәчек гамьне Ходаем сәңа салды?

Җәван ул дәмдә егълап башлады зар,
Орып үзене йиргә, кылды инкарь.

---

[531] Әфгәр – яралы.
[532] Даргәһыңа – тупсаңа.
[533] Гарзем – үтенечем, догам.
[534] Дибан фөрйад әйләеп – диеп елап.
[535] Җәвани нәү бәһари – иртә яз кебек самими яшь егет.
[536] Фәригъ ирде – азат, буш иде.
[537] Җөмлә әсхаб – барча сәхабәләр.
[538] Пөшт бә михрап – михрапка аркасы белән.
[539] Пәндү-нәсыйхәт – үгет һәм нәсыйхәт.
[540] Сүвтене – тавышын.
[541] Бәсөргать – ашыгып.
[542] Бәхре-шәфагать – шәфкать диңгезе булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.

Диде егълап: - Айа Солтаны-сәрмәнд[543],
Мәнем дик булмагай мәхлук арабәд[544].

Кылыпдырмын бу көн җормы газыйми[545],
Төшепдер башыма әмре-Газыйми[546].

Бәян итте анасының эшене,
Түгеп чөн ир нисане[547] күз яшене.

Диделәр: - И егет, будыр сәһлекәр[548],
Кичәр[549] сәндин хатаи сәһве Җәббар[550].

Ки мән куркып әйдәм: гамьдә намазың
Кылып сән тәрк кылмае ихтыярың[551].

Кеше тәрк әйләсә гамьдә салатын[552],
Бозып әмре Ходайа[553] бинияазын[554],

Анасын Мәккәтуллаһның эчендә
Мөбарәк Хаҗар Әсвадның[555] катында

Зина кылган булыр һәфтады дубар[556]! -
Моның дик әйделәр Солтаны-Әбрар.

Продолжая свой рассказ о важности чтения намаза, автор приводит другую историю молодого мужчины, который был очень красив: в его устах слова казались медом, он был прекрасен и желанен всеми. Автор отмечает, что его красоту нельзя описать словами, таким его создал Всевышний, каждый, кто смотрел на него, не мог от него оторваться, он

---

[543] Солтаны-сәрмәнд – юлбашчы солтан булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.
[544] Арабәд – арада начар-бәдбәхет.
[545] Җормы газыйми – олы гөнаһ.
[546] Әмре-Газыйми – Бөек Аллаһ әмере.
[547] Нисане – ләйсән яңгырыдай.
[548] Сәһлекәр – җиңел эш.
[549] Кичәр – кичерер.
[550] Сәһве Җәббар – гөнаһларны бетерүче Аллаһы тәгалә.
[551] Тәрк кылмае ихтыярың – үз теләгең белән ташлама.
[552] Гамьдә салатын – кайгыда намазын.
[553] Бозып әмре Ходайа – Хода әмереннән күреп, Хода әмеренә ташлап.
[554] Бинияазын – бәхетсезлеген.
[555]Мөбарәк Хаҗар Әсвадның – Изге Кара Ташның.
[556] Һәфтады дубар – җитмеш тапкыр.

был прекрасен подобно пророку Юсуфу. Мать любила его больше жизни, в ее сердце затаилась к нему нематеринская любовь. В один из дней сын пришел поздно домой выпившим, мать не смогла стерпеть, переодевшись в чистое платье, тайком пришла к нему, легла к сыну в постель, молодое тело не смогло отказаться он наслаждения, желание мужчины взяло вверх над ним и все свершилось. Когда он очнулся, увидел рядом с собой мать, он проклинал себя, ругал, плакал и пришел с поникшей головой за советом к пророку. В это время Рәсул читал аяты, хадисы своим последователям, наставлял их на благие дела. Услышав плачь молодого человека, все поспешили к двери и увидели прекрасного молодого человека, обливающегося слезами в горе, который бился головой об землю, проклинал себя. По просьбе пророка он рассказывает то, что с ним произошло. Услышав это, пророк отвечает, что это не такое большое горе, Всепрощающий Всевышний услышит его мольбы и простит его, если только он будет молиться пять раз в день, не будет отказываться от намаза по своему желанию. Молитва будет всегда и во всем ему поддержкой. Большая часть вины лежит на матери, за распутство она будет наказана у святого черного камня (здесь имеется в виду камень, который находится в Мекке).

На этом глава, посвященная необходимости для верующих обязательного чтения пятикратного намаза завершается. Рассказывая истории разного характера и содержания, поэт приводит читателя к одной мысли – насколько важно для человека соблюдение намаза, предписанного Всевышним.

Следующую главу автор посвящает проблемам отношений между женщиной и мужчиной. Здесь освещается сложный вопрос взаимоотношений людей в семье.

Имамы әһле сөннәт шихе Боһлул,
Догасы Тәңре даргәһедә мәкъбул.

Ки беркөн бардылар сәви гүристан,
Үлекләргә дога кылды ушал ан.

Йөреп җәмигъ итделәр берничә кәллә[557],
Торып ирде, кәлеп халык мәхәллә.

Ки һәр кәллә колагыга ших үтте[558],
Ших үткән кәлләне алдыга куйды.

[557] Кәллә – баш сөяге.
[558] Ших үтте – шәех какты-сукты.

Ки һәр кәллә колагыга ших үтмәс,
Аны ташлап йәрак[559] алдыда куймас.

Мәхәллә халкы әйделәр: - Айа пир,
Бәян әйлә бу серне безгә бербер!

Нидин кәллә колагыга ших ордың,
Берен ташлап, берен алдыңа куйдың?

Аларга әйде ул шихе замана:
- Ишетеңнәр сүземе янә-янә.

Бу башларны колагыга ших үткән,
Нәсыйхәтне колагы үзрә тоткан.

Болар мәңа якын – Хакга якындыр,
Бары рузы Кыямәт бихәзиндер[560].

Хәтәрләрдин үтәр булгай сәламәт,
Хода биргәй барыга хуру-җәннәт[561].

Ушал башларга ки ших үтмәгәндер,
Нәсыйхәтне колакга тотмагандыр.

Алар мәндин ерак һәм Хакга айраг[562],
Кыямәт көн булырлар хәсрәтү-даг[563].

Алар булгай сәзаваре җәһәннәм[564],
Җәһәннәмдә күрәрләр йөз төмән гамь[565].

Нәсыйхәт фил-мәсәл чөн аһәниндыр[566],
Колакга алмаган Таң ла хәзиндер[567].

[559] Йәрак – яраклы дип, кирәк дип белеп.
[560] Бихәзиндер – кайгысыз булыр.
[561] Хуру-җәннәт – хури кызы һәм җәннәт.
[562] Айраг – ерак, аерым.
[563] Хәсрәтү-даг – хәсрәт һәм кайгылы.
[564] Сәзаваре җәһәннәм – җәһәннәмгә лаек.
[565] Йөз төмән гамь – миллион кайгы.
[566] Фил-мәсәл чөн аһәниндыр – мисал булганы өчен каты-катгый.
[567] Таң ла хазиндер – Ахирәт көнендә оятлы-кайгылы.

Нәсыйхәт мәрдәләрне мәрд әйләр[568]
Вә ли намәрдәләрне[569] мордә әйләр[570].

Аларга кыл, нәсыйхәт булса андәк[571],
Белер аны надан кәтәх зарбе кәлтәк[572].

Алыр дана[573] нәсыйхәтне бәһре кәйф[574],
Корыг тамга[575] нәсыйхәт әйләмәк хәйф[576].

Әзәлдә[577] булса кем бигакыл[578] вә надан,
Нәсыйхәт әйләсәң, булыр гөризан[579].

Нәсыйхәтне ишетмәс мәрде җәһил[580] -
Кара ташка нәсыйхәтдин нә хасил.

Нәсыйхәт кылды мең ел каумега Нух,
Аларга бабы дин[581] булмады мәфтүх[582].

Рәсүлүллаһ ирер кем – һадие халкъ[583],
Алар кылган ирер көфр ишеген галкъ[584].

Тофиледин[585] аның Халлакы мәгъбүд[586],
Зәминү-асманыны[587] кылды мәүҗүд[588].

---

[568] Мәрдәләрне мәрд әйләр – чын ирләрне чын ир итәр.
[569] Намәрдәләрне – чын ир булмаганнарны.
[570] Мордә әйләр – үләксә итәр.
[571] Андәк – шундый.
[572] Кәтәх зарбе кәлтәк – катык аертучы.
[573] Дана – галим, аңлы кеше.
[574] Бәһре кәйф – кәеф-холык диңгезе.
[575] Коры тамга – коры савытка, ягъни буш башка.
[576] Хәйф – кызганыч, әрәм.
[577] Әзәлдә – яратылышта, бар кылынуда.
[578] Бигакыл – акылсыз.
[579] Гөризан – качучы.
[580] Мәрде җәһил – надан ир.
[581] Бабы дин – дин ишеге.
[582] Мәфтүх – ачык.
[583] Һадие халкъ – халык юлбашчысы.
[584] Көфр ишеген галкъ – бозыклык ишеген бикле.
[585] Тофиледин – шуның сәбәбеннән, моның өчен.
[586] Халлакы мәгъбүд – бар кылучы Аллаһ.
[587] Зәминү-асманыны – җир һәм күкләрен.
[588] Кылды мәүҗүд – буйсынучы кылды, бар-хасил итте.

Зэваль[589] таба харе җөмлә[590] җаны бар,
Яратылды тофиле[591] Шаһы Әбрар.

Ләһәб берлә Әбу-Талип[592] ике пир -
Ушандак ир сүзе итмәде тәэсир.

Әзәлдә кемне кылса Тәңре гөмраһ[593],
Барының сүзләредер һич юк әшбаһ[594].

Ки йөз мең тәрбияләрне кылырсыз,
Дирхәде бид[595] бирмәс мәйвә һәр гиз[596].

Все события этой главы происходят вокруг шейха Боһрул. В один из обычных дней люди пошли на кладбище, где помолились за души умерших и увидели несколько человеческих костей и черепа. Народ махаллы видели, как шейх поднял один череп, постучав по ушам, бросил его обратно. Люди попросили шейха открыть им секрет, что за череп он держал в руках и почему бросил обратно. Шейх отвечает им, что разумный человек ушами слушает наставления, и внимает им, но владельцы этих черепов не услышали наставлений Всевышнего, Судный день для таких людей будет тяжелым и горестным, их ожидает ад.

От имени этого шейха дальше следуют наставления для настоящих (верующих) мужчин. По утверждению автора, настоящий мужчина тот, кто не только слушает назидания Всевышнего, а слышит их, для него наставления – это как море счастья. Глуп тот мужчина, который будет не разумен, не внемлет им. Что с того, что пророк Ной столько лет призывал народ к вере, никто не внимал в его речи. Жалко тратить слова назидания для тех, кто носит пустую голову.

После таких назидательных слов, вступления такого характера, какие присущи для всего произведения, далее опять следует пример из жизни пророков. Автор представляет рассказ-историю от имени Абу-Харира.

[589] Зэваль – һәлакәт, үлем.
[590] Харе җөмлә – барча юктан бар кылынган.
[591] Тофиле – шул сәбәпле, алар өчен.
[592] Ләһәп берлә Әбу-Талип – Мөхәммәд пәйгамбәрнең агалары кәфер Ләһәп белән Әбу-Талип хакында сүз бара.
[593] Гөмраһ – юлдан язган.
[594] Әшбаһ – тиң булырлык, охшашлыклар, үрнәк итәрлек.
[595] Дирхәте бид – тал агачы.
[596] Мәйвә һәр гиз – һичкайчан җимеш.

Риваять әйләде Әбу-Һәрирә,
Ризаллаһ ганһе, коддәссәриррә.

Килеп беркөн Рәсүле-галәминдин,
Ушал дәм сәиде Мәүләе диндин[597].

Мәдинә халкының җөмлә зәнани[598],
Сорадылар Рәсүлдин ул замани.

Диделәр: - Ир хакы бездә ни микъдар?
Бәян әйләң, айа Солтаны-Әбрар!

Аларга әйде ул Шаһы шөҗагать[599],
Сачепдер агзыдин дәрьяи-рәхмәт.

- Ирене риза кылмаса каю зән[600],
Керер,- дип әйделәр,- дузахга ул зән[601].

Әгәр акса иренең борныдин кан,
Теле берлән яласа зән ушал ан[602],

Әда булмас[603] моның дик кылса хезмәт,
Белен, ундин бере, и әһле-өммәт.

Диделәр кем, каю хатын саба-йүм[604],
Ирендин биижазәт[605] тотсалар сәвм[606].

Иренең булмаса аңа ризасы,
Кабул булмас аның тоткан рузасы.

Каю хатын ирене разый кылса,
Аның алдыда дадәк[607] дик йөгерсә,

---

[597] Сәиде Мәүләе диндин – Аллаһы диненең хуҗасы.
[598] Җөмлә зәнани – барлык хатыннары.
[599] Шаһы шөҗагать – батырлык шаһы.
[600] Каю зән – кайсы хатын.
[601] Дузахга ул зән – тәмугка ул хатын.
[602] Ан – вакыт.
[603] Әда булмас – түкәнмәс.
[604] Саба-йүм – көн иртәсе.
[605] Биижазәт – рөхсәтсез.
[606] Сәвм – ураза.

Булыр андаг хатынның урны җәннәт,
Күрәр җәннәт эчендә анча рәхәт.

Хатыныга куеп гаеп ире орса,
Арага кермәңез, үлгәнчә орса.

Әгәр хатын иредин һәр нәмәрсә
Иҗазәтсез[608] гидага[609] хәер кылса,

Савабы иргә булгай мәръәбикәр[610],
Булыр биргәнедин артык гөнаһкәр.

Сорагсыз иредин һәр йиргә барса,
Ата-анасының өегә барса,

Чыгып барса иредин бииҗазәт[611],
Мәләикләр итәрләр аңа ләгънәт.

Ки сездәен хатыннар рузы-Мәхшәр
Намаздин соргай әүвәл,- дип пәйгамбәр,-

Ки андин соң сорар ирде хакыдин,
Чу[612] һәргиз кылмаңыз кәре шәкыйдин[613].

Намаз әйләп кылың ихласы тагать[614],
Тотып руза, кылың Хакга гыйбадәт.

Зина әйләп кешегә бакмаңызлар,
Үзеңезне тәмугга якмаңызлар.

Ходаның рәхмәтендин әйләң өмид,
Шайәд иткәй Ходаем сезне җаумид[615].

---

607 Дадәк – тәкәрлек.
608 Иҗатзәтсез – рөхсәтсез.
609 Гидага – теләнчегә.
610 Мәръәбикәр – башкармаган килеш.
611 Бииҗазәт – рөхсәтсез.
612 Чу – шул.
613 Кәре шәкыйдин – яман эштән.
614 Ихласы тагать – ихласлы итагать.
615 Җаумид – мәңгелек; тәбрик белән каршылау.

Бу дөньяда кем, зинһару-зинһар,
Риза кылсын ирене һәр хатыннар.

Замана хатыны, сезгә нәсыйхәт:
Иреңезне кылыңлар яхшы гыйззәт[616].

Кылып разый, ирегездин кичеп хак,
Йөзеңез булгучы Мәхшәрдә рәүнак[617].

Пимбәр[618] дәүредә бар ирде бер зән[619],
Нәчә көндин кинә[620] улды ушал зән.

Анасы ул хатынның төш күрепдер,
Кызының башыда утлар яныпдыр.

Булыпдыр һәм аның агзы тулы кан,
Кулы зынҗыры атәш[621] илә пәйман[622].

Еланнар имчәгегә чормашыпдыр,
Ана күреп кызы хәлен сорапдыр.

Кызы әйде: - И гамьхарә[623] анам сән,
Ишеткел хәлү-дәртем әйтәим мән.

Бу ут үзрә көядер, и ана, баш,
Кылыр ирдем иремнең серене фаш.

Аның өчен башыма ут якарлар,
Салып утка, башымны яндырарлар.

Салыптыр илкемә утлыг сәласел[624],
Моның серене әйтәем, анам, бел.

[616] Гыйззәт – хөрмәт.
[617] Рәүнак – нурлы-якты.
[618] Пимбәр – пәйгамбәр.
[619] Зән – хатын.
[620] Кинә – ачулы, үчле.
[621] Зынҗыры атәш – утлы чылбыр.
[622] Пәйман – богулы.
[623] Гамьхарә – гамь җыючы, кайгылы.
[624] Сәласел – чылбырлар.

Айа ана, иремдин мән бирөхсә[625]
Бирер ирдем кешегә һәр нәмәрсә.

Кулым зынҗыры утлыг берлә баглыг,
Аның өчен газабымдыр нә чаклыг[626]?

Аякымда нитәй утлыг кәшан[627] бар,
Ишет, әйтәй, ана,- дип егълады зар.

Иремдин бииҗазә кичә вә күй[628]
Барыр ирдем газага[629] булса йә туй.

Еланнар чормашыпдыр имчәкемгә,
Чакып, зәһрен[630] салыпдыр күкрәгемгә.

Иремдин бииҗазә барыр ирдем,
Алып һәркем баласын имзер ирдем.

Аның өчен чагадыр синеме[631] мар,
Газабы марыдин[632] йиңел ирер нар[633].

Айа, мадәр[634], ирер агзым тула кан,
Сүгеп сүзләп идем иремне фәрман.

Шуның өчен агзымдыр тулы хун[635],
Газабым бу тарика булды әфзун[636].

Җәкәрбәндем[637], анам, ултырма, баргыл,
Пәйгамбәргә бәнем хәлемне әйгыл.

---

[625] Бирөхсә – рөхсәтсез.
[626] Нә чаклыг – ни кадәрле.
[627] Кәшан – богау.
[628] Кичә вә күй – кичен һәм урамга.
[629] Газага – үлгән кеше өчен кайгыруга, мәет озатуга.
[630] Зәһрен – агуын.
[631] Синеме – күкрәгемне.
[632] Газабы марыдин – елан газабыннан.
[633] Нар – ут; тәмуг уты.
[634] Айа, мадәр – ай-һай, анам.
[635] Хун – кан.
[636] Әфзун – тулы.
[637] Җәкәрбәндем – бәгырем.

Алар ирер шәфагать[638] хаһе өммәт[639],
Гөнаһымны тәлап кылгай шәфагать.

Диде ирсә, анасы булды бидар[640],
Башын йиргә орып күп егълады зар.

Йөгреп килде Хәзрәтенең кашыга,
Булып һүвел[641] пай та сәр[642] күз йәшыга[643].

Ушал дәм диде: - И Шаһы-җиһаным,
Фида булсын сәңа бу малу-җаным.

Кызын төштә күргәнне кылды тәкърир[644],
Бәян әйләп у тәэзйе[645], бирде тәхрир[646].

Ушалы дәмдә Рәсүл ба мәлахәт[647]
Йибәрделәр ирегә кәсе-бәсөргать[648].

Барып, чарлап[649] ирен килтерделәр тиз,
Рәсүлуллаһ аңа кылды шөкре риз[650].

Ирегә кылдылар чәндан[651] нәсыйхәт,
Тәмәллук[652] әйләбән Дәрьяи-рәхмәт.

Диделәр: - Хатыныңдин разый булгыл,
Безнең өчен годавәнен[653] кичергел.

---

[638] Шәфагать – рәхим-шәфкать.
[639] Хаһе өммәт – өммәткә теләүче.
[640] Бидар – йокысыз.
[641] Һүвел – кайгы, хәсрәт.
[642] Пай та сәр – баштанаяк.
[643] Йәшыга – яшенә.
[644] Тәкърир – аңлату, сөйләү.
[645] У тәэзйе – ул газабын.
[646] Тәхрир – бәян итеп.
[647] Ба мәлахәт – гүзәллек иясе.
[648] Кәсе бәсөргать – йөгерек кеше.
[649] Чарлап – чакырып.
[650] Шөкре риз – күп шөкер.
[651] Чәндан – шул вакыт.
[652] Тәмәллук – үтенү, мөлаемлек.
[653] Годавәнен – авырлыгын, кысрыклавын, газапларын.

Ире әйде: - Айа Солтаны-Галәм,
Ирерсез сәрвәре әүлады адәм[654].

Башыңыздин булаен мәне тәсдикъ[655],
Мәңа күп кылмаңыз имде тәмәллук.

Мәнем хәлем харап иткәй ушал зән,
Хода бизәр вә сез бизәре аннан.

Мәнем һәргиз аның дик хатыным юк,
Аның дик хатын аслан күргәнем юк.

Янә кылды тәмәллук аңа бисйар:
- Гөнаһыны кичер,- дип Шаһи-Әбрар.-

Ходаның берлегенең хөрмәтедин,
Җәмигы әнбияләр хөрмәтедин.

Кил имде, сән хатыныңдин риза бул,
Мәнем өчен годавәндин җөда бул[656].

Моның дик әйделәр Солтаны-Әбрар,
Ире бичара булып кичте начар.

Икәвене[657] Ходаем рәхмәт әйтте,
Ушал дәмдә карибе җәннәт[658] итте.

Янә кичәсе төш күрде анасы,
Кызын җәннәттә күрде чөн анасы.

Янә хурлар белән әйләп фәрагать[659],
Булып аңа мөйәссәр[660] бәхтү-дәүләт.

Анасыга диде: - Зинһару-зинһар,

---

[654] Сәрвәре әүладе адәм – адәм балаларының юлбашчасы.
[655] Мәне тәсдикъ – мин ышанган, мин дәлил тапкан.
[656] Җөда бул – котыл, аерыл.
[657] Икәвене – белдереп.
[658] Карибе җәннәт – җәннәткә ирешүче.
[659] Фәрагать – тынычлык.
[660] Мөйәссәр – бирелгән.

Мәнем хәлемне айгыл һәр хатын бар.

Алар мәндин ишетеп гыйбрәт алсын,
Бәсәд[661], зинһар, ирене разый кылсын.

Анасы ул дәм ойкыдин уянды,
Кызының хәлене күреп куанды.

Янә әйде ушал Солтаны-Әбрар,
Хатыннарның иредә биш хакы бар.

***

Ходаем, рәхмәт әйләп икесене,
Бирер Мәхшәрдә уңдин намәсене.

Хыянәтсез кае ихлас булан зән -
Йөрсә даимән ир әмере белән.

Бу хатыннарга һич сүз килмәгәй раст,
Кылыр һәркөндә шүвһәрне[662] дәрхаст[663].

Замана хатынының яхшысы аз,
Җиһан хали[664] имәсдер булса һәм шаз[665].

Илаһи, җөмлә колга биргел инсаф,
Яман эшдин аларны әйләгел саф.

Поэт приводит в пример беседу пророка Мухаммеда (с.г.с.) с женщинами Медины. Женщины задают пророку вопрос о том, насколько на них распространяется власть их мужей. На что следует ответ о том, почему же они должны уважать своих мужей, беспрекословно подчиняться им. Каждая женщина, не удовлетворяющая своего мужа, попадет в ад, жена все должна делать с разрешения мужа: даже пост, совершенный без дозволения мужа, не будет принят Всевышним. Жена должна ухаживать за мужем, уважать его. Как утверждает пророк, мужчина имеет право бить свою жену за какие-либо согрешения, но при этом чужие не имеют право вмешиваться в их

[661] Бәсәд – йөз кат.
[662] Шүвһәрне – ир кешене.
[663] Дәрхаст – үтенеч.
[664] Хали – буш.
[665] Шаз – сирәк, аз.

отношения, даже если он побьет ее до смерти. Кроме всего, автор подчеркивает некоторые моменты, которые следует женщине знать: не давать подаяния бедному без разрешения мужа, замужняя женщина не может без разрешения мужа выти из дома, даже идти к своим родителям. Муж имеет право спросить у жены про то, читает ли она намаз, так как мужчина несет ответственность за свою жену перед всеми и прежде всего перед Всевышним. Хувайда призывает женщин к тому, что нужно молиться пять раз в день, поститься, не совершать зла по отношению к другим людям, прощать и др. Автор непосредственно обращается к современным женщинам и, наставляя, просит уважать, удовлетворять мужей.

Как и в предыдущих главах, в доказательство своих мыслей автор приводит в пример историю одной женщины. Она долго обижалась на своего мужа, не уважала, думала о нем плохо. Эта женщина приснилась своей матери, так, как будто голова ее окружена длинными языками пламени, рот полон крови, руки окованы огнем, а по груди, извиваясь из стороны в сторону, ползают змеи. Мать испугалась увиденного, спросила у дочери, что случилось в ее жизни? Дочь повествует рассказ о том, что с ней произошло: она жаловалась на мужа соседям (поэтому ее голову оковал огонь), кроме этого, она без разрешения мужа отдавала вещи бедным (поэтому ее руки окованы пламенем), ноги у нее тоже окованы языками пламени, так как без его разрешения одна вечерами ходила на улицу, на свадьбы, на похороны, а змеи ползают по ее груди, потому как без разрешения мужа ходила туда, куда хотела, где хотела, а рот у нее в крови из-за того, что мужа ругала. Рассказав все это, она просит свою мать идти к пророку, чтобы он посоветовал, как ей исправить грехи. Мать вся в слезах, идет к Рәсулуллах, рассказывает о дочери и просит помочь в ее горе. Пророк просит позвать мужа ее дочери и беседует с ним, читает ему наставления. Пророк призывает простить жену за ее злодеяния, на это муж отвечает, что ему тяжело с этой женщиной, что на свете нет больше таких женщин. Мужа еще раз попросили о прощении жены и сказали, что за это воздастся ему в ином мире. Муж прощает свою жену, и они начинают жить счастливо. После этого мать опять видит сон, где ее дочь счастливая и говорит матери, что каждая женщина может стать такой, и пусть остальные учатся на ее опыте. Далее поэт говорит об обязательствах мужей перед своими женами:

Бере улдыр – аңа иману-сәлам
Ки үгрәткәй, диделәр, и никү-нам[666].

[666] Никү-нам – изгелек иясе.

Янә икенче – тәртибе тәһарәт
Һәм үгрәткәй аңа гослү-җәнабәт[667].

Намаз үгрәткәй, ул зән булса гамми[668],
Табып биргәй хәләлү пакъ тәгами[669].

Аның гайбене белмәй, и никү-нам,
Янә кылмаң ки на мәшругы дөшнам.[670]

Хәләллек берлә булса ир вә хатын,
Савабыдыр аның ун меңдин әфзун[671].

Так как мужчина в ответе за свою жену, он должен следить за умением жены (или же научить ее) быть благородной женой, научить совершать процесс омовения, если она из простой семьи, научить жену читать намаз, если она не умеет этого (если необразованна), добывать халяльную пищу (добытую своим трудом), не ругать жену за ее недостатки, а терпеливо учить, наставлять. Если это произойдет, и муж с женой будут проживать достойную жизнь, то это им воздастся.

Как утверждает автор, мужчина ответственен не только за себя, но и за жену, эта ответственность накладывает на него определенные обязательства, которые перечислены выше. При выполнении этих обязанностей, как мужчина, так и женщина приблизятся к раю. Далее поэт опять упоминает современных ему женщин, утверждая, что среди них мало хороших женщин. Рассказывая об обязанностях женщин, традиционно, приводит примеры в доказательство своих слов.

Глава «Чагыр эчмәкнең зарарлары бәянендә» («О вреде пьянства, (алкоголизма))»

Кылыптыр хәзрәте Сәлман риваять,
Пәйгамбәрдин ушал – Кәне-мәлахәт[672].

Ки беркөн хәзрәте Сәлман риваять,
Сачеп ширин ләбедин гәүһәри пакь,

Диделәр: - Бер гөруһ җәннәткә кермәс,

---

[667] Гослү-җәнабәт – госел коену һәм тән юуны; мәет юуны.
[668] Гами – надан, сагышлылар катламыннан, гади кеше.
[669] Хәләлү пакь тәгами – хатынына һәм чиста ризыкны.
[670] На мәругы дөшнам – шәригатьнең инкаре, сүгенү.
[671] Әфзун – тулы, артык.
[672] Кәне-мәлахәт – гүзәллек чыганагы.

Аларга нигъмәте-җәннәт бирелмәс.

Алар дик адәмидин Тәңре бизәр,
Мәләикләр, нәбиләр – барча бизәр.

Чагыр эчмәклекдин һәм сатардин,
Ата берлә ананы агр-итәрдин[673].

Дилү-җаның белән гәр тәүбә кылсаң,
Бу гәрдар бәндеңдин[674] имде янсаң[675],

Ки шаять рәхмәт әйләп Хак тәгалә,
Гата кылгай сәңа фирдүсе-әгъла.

Как видно из названия, данная глава посвящена проблеме пристрастия человека к спиртным (одурманивающим) напиткам. Поднимая эту проблему, в самом начале этой части автор пишет о том, что такие люди, которые употребляют одурманивающие сознание напитки, или же торгующие ими, и этим приносящие горя родителям, не достойны блаженства рая. От них отвернется Всевышний, их покинут ангелы, они потеряют уважения людей. Здесь перед взором читателя предстает образ пьющего человека, который приносит вред себе и родным. Автор негативно характеризирует продавцов вина, так как они ответственны за то, что делают, поэтому и пьющий и продающий огненную воду не попадут в рай.

Янә әйде Рәсүл ба шәрафәт[676]
Сәхабәләрга ул – Бәхре шәфагать.

Кешене һәр нәмәрсә мәсте[677] кылса,
Хәрам ирмеш аны һәркайсы белсә.

Пәшигмәст дөкәнендә булса һәм хам[678],
Хәрам белгел аны и хас, и гамь[679].

Сәхабәләр диде: - И Шаһи-Галәм,
Бәян әйләң, алардыр кайсы адәм?

---

[673] Агр-итәрдин – авырлыклаучыдан.
[674] Гәрдар бәндеңдин – гамәл богавыннан.
[675] Янсаң – китсәң.
[676] Ба шәрафәт – данлыклы, дан иясе .
[677] Мәсте – исерек.
[678] Пәшигмәст дөкәнендә булса һәм хам – кибетендә аракы сатса һәм хәрәм.
[679] И хас, и гамь – и хасиятле, и сагышлы кешеләр, ягъни байлар һәм ярлылар.

Рәсүле-галәмин әйде ушал хәл,
Мөбарәк ләбләредин түктеләр бал.

- Чагыр эчеп янә саткучыларны,
Ата-анасын агырткучыларны[680].

Болар күрмәс,- диделәр,- рәва[681] җәннәт,
Рәсүле Хак шәфагать, Хаһе-өммәт.

Нәчә көнлек үтәр дөньяда, и яр,
Чагыр эчеп вәлидине[682] кылмаң азар[683].

Ата-анасыны кем агыртыпдыр,
Ходаның рәхмәтендин бинасыйптыр.

Аларның атыны бел, и бөрадәр,
Йийгәй мару-чаяннар рузы-Мәхшәр.

Аның сасылыгындин халкы Мәхшәр
Чыдай алмае аһу-аһ итәрләр.

Кешенең эше булса чагыр хар[684],
Ата-анасыны һәм кылса азар.

Аңа кыз бирмәңез, зинһару-зинһар,
Аның дик адәмидин Тәңре бизәр.

Данная глава также состоит из двух логически дополняющих друг друга частей. Сначала дается оценка писателя этого негативного явления: от имени рассказчика повествуется о тех тяготах, которые приносят своим родителям такие дети. Они будут далеки от райских благ, они достойны только ада. Далее, подробно описывается, каким становится пьющий человек: он неприятно пахнет, несдержан, ругается, теряет стыд. Поэтому, рассуждает автор, за такого человека нельзя выдавать замуж свою дочь.

Янә әйде ушал Һәмразы мәхбүб[685]:

---

[680] Агырткучыларны – ачуландыручыларны, авырлык салучыларны.
[681] Рәва – ирешү.
[682] Вәлидине – ата-анаңны.
[683] Азар – зарлы, интегүче
[684] Харь – оятлы, гарьле.

- Зәбур, Форканда[686] күрдем,- диде,- мәктүп[687],

Янә Инҗил вә Тәүрат эчрә, и яр,
Бетеклек,- диделәр Солтаны-Әбрар.

- Форушында-хорушында[688],- диде Хәзрәт,-
Ата-анасыны агыриткән өммәт,

Алар һәргиз биһишт дидары[689] күрмәс,
Аларга нигъмәте җәннәт бирелмәс.

Хәрамлыгыга һич юктыр гөманы[690],
Хәләл дигән кешенең юк иманы.

Мәңа әйде,- диде,- Җәбраил раһбәр[691],
Бетеклек ләүхедә күрдем, диделәр.

Чагыр эчир Фиргавен вә Нәмруд,
Янә Шедад илә Шәйтаны-Мәрбуд[692].

Гөнаһыдыр болар берлә бәрабәр,
Болар Таң ла бары дузахга керәр.

Тәкый әйде Рәсүле сәрвәре дин[693]:
- Ишеттем,- диделәр,- мән Җәбраилдән.

Бу сүзгә кылмаңыз шик вә гөмани,
Алар китте җиһандин биимани.

Ходадин булмаса һәркемне биме[694],
Ичәр Таң ла алар хун илә риме[695].

---

[685] Һәмразы мәхбүб – Аллаһының сөекле сердәше Мөхәммәд.
[686] Форканда – Коръәндә.
[687] Мәктүп – язылган.
[688] Форушында-хорушында – сатылышында-тавышында.
[689] Биһишт дидары – җәннәт йөзен.
[690] Гөманы – фикере, уе.
[691] Җәбраил раһбәр – юлдаш Җәбраил.
[692] Мәрбуд – ләгыйнь, сөрелгән.
[693] Сәрвәре дин – дин башлыгы.
[694] Биме – куркуы.
[695] Риме – үлек, шакшы.

Тәгамедер аларның зәһре-Заккум,
Кылыр атәш дузахыны мөттәгум[696].

Чагыр эчеп гыйбадәт кылса мәрдүм[697],
Савабыдин булыр әлбәттә мәхрүм.

Ходайа, җөмләгә тәүбә насыйп ит,
Биреп инсаф, тагатькә карип ит[698].

Хәбәрдә әйделәр ошбу сөхнедин[699],
Ишетеп мән бер пире көһнедин[700].

Барырда хәзрәте Гайсә, бинагәһ
Юлыкты бер гүристанига ул шаһ.

Доганы кылдылар Гайсә мөҗәррәд[701],
Гүристан әһлега ул мәрде ба дәрд[702].

Күрәр бер кабердин, кем чыкар дуд[703],
Ушал гүрнең кашыга бардылар зуд[704].

Эчедер туп-тулыг аның доханга[705],
Чыкар дуды дәмадәме[706] асманга[707].

Кылыр ул кабер иясе налә вә зур[708],
Булыпдыр ике кулы гаркаи нар[709].

Бу серне күрде Гайсә ибне Мәрьям,

[696] Мөттәгум – ризык.
[697] Мәрдүм – ир кеше.
[698] Тагатькә карип ит – итагатькә ирештер.
[699] Сөхнедин – сүзеннән.
[700] Пире көһнедин – карт кешедән.
[701] Мөҗәррәд – ялгызы.
[702] Мәрде ба дәрт – сагышлы ир.
[703] Дуд – төтен.
[704] Зуд – тизрәк.
[705] Доханга – төтенгә.
[706] Дәмадәме – туктаусыз.
[707] Асманга – күккә, югарыга.
[708] Зур – газап.
[709] Гаркаи нар – ут каплаган.

Илик ачып дога кылдылар ул дәм.

Диде: - И Халикы хәййе тәванә[710],
Беләй бу серне кылгып мәңа әфша[711].

Ушал дәмдә һатифдин[712] кәлде бер сәвт[713]:
- Моңа әйтсен бу серне, сорагыл, мит[714].

Янә кылды дога Гайсә ибне Мәрьям,
Диде: - И падишаһы җөмләи галәм.

Бу хаҗәтемне имде сән рәва кыл[715],
Яңадин бу үлеккә җан гата[716] кыл.

Анының берлә терелсен, сүзләшәин,
Нәчек сердер, мәңа әйтсен, беләин.

Янә кодрәт белән Тәңре тәгалә,
Заман үтмәй үлекне кылды әхйа[717].

Ярылды гүр, күтәрде бул үлек баш,
Сәлам бирде Мәсихайә түгеп яшь.

Сәлам әйтеп, сәламенә ушал шаһ,
Ки андин сордылар ул Һадийе-раһ[718]:

- Ничек адәм булырсән?- диде ул дәм,-
Бу яңлыг тартадырсән михнәтү-гамь.

Әйтер идең,- диде,-халкы җиһанга,
Гүрең нидин тулыпдыр бу доханга[719]?

---

[710] Халикы хәййе тәванә – яшәү көчен бирүче.
[711] Әфша – фаш, ачык.
[712] Һатифдин – хәбәрчедән, Күкләрдән аваз салучыдан.
[713] Сәвт – аваз.
[714] Мит – мәет, үлек.
[715] Рәва кыл – китер, йөр.
[716] Гата – бүләк, өлеш.
[717] Әхйа – яңадан тудырды, терелтте.
[718] Һадийе-раһ – юлбашчы булучы Гайсә пәйгамбәр.
[719] Доханга – төтенгә.

Көяр ике кулың нары-харикъга[720],
Кылып сән хедмәт бәдәнән-фәрикъга[721].

Бу сүздин яшь акызып егълады зар,
Диде ул: - И айа, Солтаны-Әбрар.

Мән ирдем халкы ара[722] мәшһүр заһид[723],
Мөрәттип[724] җан идем лалаи габид[725].

Кичә каим[726] идем, көндездә – саим[727],
Кылыр ирдем нәсыйхәт илгә даим.

Бар ирде бер егет һәмсайе[728] булган,
Моңа хедмәт кылып булгандыр, и җан!

Өемдин өегә рузынча[729] куйдым,
Тәгамьгә аңа андин бирер идем.

Бирер ирдем ушал рузанәдин[730] аш,
Тәмәке тартыр ирде мәрдедүн кәс[731].

Газап әйләп мәңа Тәңре тәгалә,
Ушал атәш төтене[732] кылды һәмра[733].

Яман искә бөрадәр бирмә яры[734],
Әгәр чәндигә[735] булса сәһле кәре[736].

---

[720] Нары-харикъга – янгын утына.
[721] Бәдәнән-фәрикъга – бер төркем бәдәнгә.
[722] Халкы ара – халык эчендә.
[723] Заһид – диндар.
[724] Мөрәттип – мәртәбә, тапкыр.
[725] Лалаи габид – диндарлык, изгелек көзгесе.
[726] Каим – аякта, йокысыз; намазда.
[727] Саим – уразада.
[728] Һәмсайе – күрше.
[729] Рузынча – көн саен.
[730] Рузанәдин – ярыктан, тишектән.
[731] Мәрдедүн кәс – түбән зат ир кеше.
[732] Атәш төтене – ут төтене.
[733] Һәмра – юлдаш.
[734] Яры – ярлык, ризалык.
[735] Чәндигә – беразга.
[736] Сәһле кәре – эш җиңеле.

Дәвамәт[737] әйләсәң бу эшкә вафир[738],
Булыр җормы кәбирә[739], и мөсафир.

Газизләрдин ишеттем, «Кәнзел-Әбрар»[740]
Китабында, диделәр, ошбу сүз бар.

Ушал көн булса, диделәр, Кыямәт,
Мөселманнар күрәрләр руи-җәннәт[741].

«Сөббухел-Коддүс» атлыг[742] бер мәкән[743] бар,
Кунак иве[744] Ходаемның ушал дар[745].

Һәммә мөэмин колыны анда чарлап[746],
Бирер әнгамьнәре[747] йөз мең агырап[748].

Күтәреп пәрдәне Тәңре тәгалә,
Җамалын күрсәтер анда бер әгъла[749].

Тәмам күшке[750] арага дүде-пәйда[751]
Булып, күрмәс җамалы Хак тәгалә.

Җамалы Алаһдин мәхрүм булмаг -
Булырмы мондин артык хәсрәте-даг[752].

Кылырыда барчаи максуд, и шам[753],
Нә хәсрәттер илкедин төшсә ашам[754],

---

[737] Дәвамәт – дәвамчылык.
[738] Вафир – зурлык, иркенлек.
[739] Җормы кәбирә – зур гөнаһ.
[740] “Кәнзел-Әбрар” – “Изгеләр хәзинәсе” (китап исеме).
[741] Руи-җәннәт – җәннәт йөзен.
[742] “Сөббухел-Коддүс” атлыг – гөнаһсызлар өчен “Сөббухел Коддүс” исемле.
[743] Мәкән – урын.
[744] Иве – өе.
[745] Дар – йорт.
[746] Чарлап – чакырып.
[747] Әнгамьнәре – нигъмәтләрен.
[748] Агырап – авырлык бирәмлегендә.
[749] Бер әгълә – бер билге.
[750] Күшке – сарае.
[751] Дүде пәйда – төтене чыгар.
[752] Хәсрәте даг – хәсрәт-кайгы.
[753] Шам – төн; томана, шом иясе.
[754] Ашам – ашамлыгы.

Моның дик әйделәр мәрде хирәдмәнд[755],
Кылып чындин дәлилләр әйләде пәнд[756].

Риваять әйләделәр Ибне-Габбас,
Рәсүле-галәминдин бећтари нас.[757]

Рәсүлуллаћ ирер галәмга ћади[758],
Кылыр өммәтләрен Мәхшәрдә шади[759].

Диде: - Егъласа ћәр гөмраћы өммәт[760],
Күңелгә килтереп вә ћәм Кыямәт,

Аның җае,- диде,- җәннәттә булгай,
Һәмишә гыйшрәтү-рәхәттә булгай.

Янә әйде ушал Солтаны-гадил[761]:
- Барыр,- диде,- тәмугга бер гөрућ ил.

Beресе – падишаћы залим[762] улгай,
Икенчесе – тәкәббер галим улгай.

Ике мөэмин орышып бер-беренә,
Гадавәтлек[763] кылубән тотса кинә[764],

Булыр хаҗи[765] тәмугга,- диде Әхмәт,
Моның дик диделәр Солтаны-сәрмәнд[766].

Янә әйде ду галәм пишәвасе[767],
Тәмаме халкы-галәмнең сәрасе[768].

---

[755] Мәрде хирәдмәнд – галим ирләр.
[756] Пәнд – үгет.
[757] Бећтари нас – иң яхшы кеше.
[758] Һади – юлбашчы.
[759] Шади – шатлыклы.
[760] Гөмраћы өммәт – милләттән ялгышучы.
[761] Солтаны-гадил – гаделлек солтаны булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.
[762] Падишаћы залим – золым итүче падишаћ.
[763] Гадавәтлек – дошманлык.
[764] Кинә – үч, дошманлык.
[765] Хаҗи – баручы, килүче.
[766] Солтаны-сәрмәнд – юлбашчы солтан булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.
[767] Пишәвасе – юлбашчысы.

Диде: - Өч таифәнең урыны – җәннәт,
Ки анларга йагар[769] бараны рәхмәт[770].

بересе – ба гамәл[771] мөллайе дана[772],
Бересед ер – шәһидләр булса әгъла[773].

Бересе заһиди кем[774], бирибадыр[775],
Аның туфрагы күзгә тутыядыр[776].

Барыр җәннәткә бер бүлек халаикъ,-
Бәшарәт[777] бирделәр Солтаны-Садыйк[778].-

Кешенең заһирыда[779] гаеп булса,
Вәләкин батыйныда[780] раст булса.

Туны ертык булыр, кәфше – ямаглыг[781],
Янә ачлыкны тартыр ул ни чаклыг.

Фәкыйрь мескен белә булгучы һәмдәм[782],
Үзен чубид[783] тоткае ул кеше кем.

Бу таифә халаикъларны Таң ла
Булыр мәртәбәсе барыдин әгъла[784].

Аларның җаены, белгел, биһиштә,
Тамашагәһ[785] булгай фәүкы-гарешдә[786].

---

768 Сәрасе – сер иясе.
769 Йагар – явар.
770 Бараны рәхмәт – рәхмәт яңгыры.
771 Ба гамәл – гамәл иясе.
772 Мөллайе дана – галим мулла
773 Әгъла – өстен.
774 Заһиди кем – диндар кеше.
775 Бирибадыр – көтәчәккә акча биреп тә арттырып алмаучы, ришвәт алмаучы.
776 Тутыядыр – сөрмәдер.
777 Бәшарәт – сөенечле хәбәр, сөенче.
778 Солтаны-Садыйк – дөреслек солтаны булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.
779 Заһирыда – тышында.
780 Батыйныда – эчендә, күңелендә.
781 Кәфше — ямаглыг – аяк киеме ялгаулы.
782 Һәмдәм – һәрдаим; юлдаш.
783 Чубид – тал кебек сыгылган.
784 Әгъла – өстен.
785 Тамашагәһ – тамашачы.

Ходага кол Мөхәммәд өммәте сән,
Кыямәт көн өмиде шәфкате сән.

Үзе гайбеңне бу көн сән үзең бел,
Сәнең булгай морадың Таң ла хасил.

Диделәр: – Һәр кешедә булса идрәк[787],
Дәвамат холкыны тотса кирәк пакь.

Нәсыйхәт ишетеп, и гафил адәм,
Үзеңне әйләгел һәр шәйедин[788] кәм.

Кешенең гайбе булса, көлмә, зинһар,
Сәнең гайбеңә һәм көлгүчеләр бар.

Хода бигайп[789] ирер, бел, и мөселман,
Булыр мәхлукында күп гаебү-ноксан[790].

Тәкәббер әйләмәк кәрдаре бәдшом[791],
Тәкәббердин Газазил булды мәрҗум[792].

Калил[793] тотты үзене җөмләдин Хакь,[794]
Ки андин булды пәйда нигъмәте пакь.

Бөләнди[795] тотты үзен тирәк һәмишә,
Башыдин китмәй аның аләт тишә[796].

Довольно часто в тексте упоминается имя пророка Мухаммеда, звучат выдержки из сур Корана, тем самым, подтверждается мысль о том, что поэт пишет не только свои умозаключения. Наставления, подтвержденные сурами из Корана, рассказы из жизни пророков

---

786 Фәүкы-гарешдә – югары күк катында.
787 Идрәк – аң.
788 Шәйедин – нәрсәдән.
789 Бигайп – гаепсез.
790 Гайбү-ноксан – гаеп һәм кимчелек.
791 Кәрдаре бәдшом – шомлы гамәл иясе.
792 Мәрҗум – куылган, ләгыйнь.
793 Калил – мескен, түбән.
794 Хакь – туфрактан бар кылынган Адәм.
795 Бөләнди – югары.
796 Аләт-тишә – пычкы-башта.

вызывают у читателя доверие, возникает некое правдоподобие рассказанного события.

Во второй части этой главы, как было и в предыдущих главах продолжается рассказ о пророке Иисусе, который молился на кладбище и увидел, как из одной могилы поднимается дым, так как в могиле, в огне мучается усопший – обе руки его покрыты пламенем. Взмолившись, пророк попросил Всевышнего открыть причину случившегося. Из небес донесся голос, который произнес:

- Пусть это вам раскроет сам мученик. Снова Иисус просит Всевышнего вложить душу и дать в уста этого мученика речь. По воле Всевышнего случается чудо: раскрывается земля и из могилы восстает этот человек. Заливаясь горькими слезами, он начинает рассказ о своей истории пророку. Он был уважаемым, глубоко верующим человеком, вечером молился, днем постился, давал наставления другим. Жил с ним в соседстве один молодой человек. Он не работал, ходил из дома в дом – попрошайничал, а этот человек давал ему еды в дыру в заборе. За общение и поддержку недостойного уважения человека, Всевышний наказал его, дал в спутники дым, который можно было бы выдержать, если бы была надежда, что на мгновенье состояние у него станет лучше.

Автор здесь также останавливается на описании рая, куда могут попасть после Судного дня праведники. Также в данной главе автор перечисляет тех, кто достоин ада: правители-тираны, притесняющие свой народ, высокомерные ученые, ругающиеся мусульмане, мстители. А три заслуги приведут человека в рай – образование, вера, щедрость (т.е., тот, кто не возьмет проценты, когда дает в долг). Как выражается автор: прах этих людей как сурма для глаз. Внешне человек может быть одет по-разному, но главное его душа, только нищий знает цену всему, знает кто ему друг, а кто враг. Всевышний знает о каждом из нас, ему известно все.

Заканчивая главу, автор образно обращается к самому себе и пишет:

ҺӨВӘЙДА, чөн дирәхте ба сәмәр[797] бул,
Һәмишә сәрнигүн[798] дүр аз кәбәр[799] бул.

Дирәхте кәч[800] булыр булса, йабе бар[801],
Җәзасын тәбәр берлә[802] бирер нар.

---

[797] Дирәхте ба сәмәр – җимешле агач.
[798] Сәрнигүн – баштүбән.
[799] Дүр аз кәбәр – тәкәбберлектән ерак.
[800] Дирәхте кәч – кәкре агач.
[801] Йабе бар – ботагы бар.

Шаҗар шахы булыр хам[803], булса пәр юк[804] —
Булыр ул багбанга[805] күп сөенчек.

Җөда[806] булгай ушал дәм нәзде сарраф[807]
Сәрә[808] берлә бәҗек[809], и мәрде дил саф.

Имәс мәгълүм каю зәрдер[810], каю кум[811],
Булыр сәнең мәхәк[812] алдыга мәгълүм.

Поэтическое обращение автора к себе составляет итог, выводы данной главы. Он говорит, что нужно быть щедрым (быть плодородным деревом), не быть высокомерным, быть далеко от подобных. Если дерево кривое, есть на нем ветки, все решит одно – это топор. Неизвестно, кто прав, кто виноват, все раскроется там, в будущем.

В таком же нравоучительном плане изложены все остальные части произведения. В главе «Ялганчылар бәянендә» («О лгунах») автор рассуждает об этом качестве характера человека, который считает также одним из худших проявлений человеческой сути:

Риваять әйләде Әбу-Һәрирә
Ризаллаһы ганһе, коддәссәриррә.

Диде: - Сордым Рәсүл Җөзъе-вәкилдин[813],
Залаләтләрга[814] Һадийе сәбилдин[815].

Дидем: - Һәр бәндә мөәмин әйсә ялган,
Нәчек булгай мөкәфәте[816] ул инсан.

---

[802] Тәбәр берлә – балта белән.
[803] Хам – кәкре.
[804] Пәр юк – яфраксыз.
[805] Багбанга – бакчачыга.
[806] Җөда – аерылган, аерым.
[807] Нәзде сарраф – алыштыручы янында.
[808] Сәрә – саф, кимчелексез зат.
[809] Бәҗек – бала.
[810] Зәрдер – карттыр.
[811] Кум – туган.
[812] Мәхәк – тикшерү.
[813] Җөзъе вәкилдин – Аллаһының пәйгамбәреннән.
[814] Зәлаләтләргә – адашучыларга.
[815] Һадийе сәбилдин – юлбашчыдан.
[816] Мөкәфәте – насыйбы, хөкеме.

Алардин диделәр, Солтаны-Әбрар:
- Һәммә кәррүбийййүн[817] булгучы бизәр.

Янә Мигъраҗ төне Солтаны-Мәгъсум[818]
Диделәр: - Бер гөруһ адәмне күрдем.

Аларның сурәте манендә туңгыз[819],
Булып дорыр тәмамысы кара йөз.

Телен йилкәсегә тартып торарлар,
Ки утлыг камчылар берлән орарлар.

Диде: - Сордым ушал дәм Җәбраилдин,-
Бу торганнар каюдыр, кайсы илдин?

Диде Җәбраил ул дәм: - И Мөхәммәд,
Ирерсез җөмлә галәмга сәрмәнд[820].

Боларның барчасы ялганчылардыр,
Янә ялган гүаһлык[821] биргүчеләрдер.

Үзең фазлың[822] белән кылмасаң асан[823],
Ходавәндә, сүземез барча ялган.

Мөселманлык калыбдыр мәхсе исме[824],
Калыбдыр халкъ-ара тәкълиде рәхме[825].

Дәрин вакты[826]-заман, вә Аллаһы әгъләм[827],
Халаикълар ичендә расткүй кәм[828],-

Пророка Мухаммада (с.г.с.) спросили: какова судьба тех, кто лжет? На что пророк отвечает: от них отрекутся ангелы-хранители. Увидев

[817] Кәррүбийййүн – херувимнар, язып баручы ике фәрештә.
[818] Солтаны-Мәгъсүм – гөнаһсызлык солтаны.
[819] Манендә туңгыз – дуңгыз кебек.
[820] Сәрмәнд – юлбашчы.
[821] Гүаһлык – ант.
[822] Фазлың – аңың, гыйлемең.
[823] Асан – җиңел.
[824] Мәхсе исме – саф исеме.
[825] Тәкълиде-рәхме – рәхим-шәфкатькә охшатуы, иярүе; рәхим-шәфкать рәве шен ки терү.
[826] Дәрин вакты – кайбер вакытта.
[827] Аллаһы әгъләм – Аллаһы барысын да белүче.
[828] Расткүй кәм – дөреслеге ким.

картину избиения человека, похожего на свинью: с черным лицом, с высунувшимся, вытянутым языком, спросили ангела Гавриила о том, кто этот человек и почему его бьют? На что был ответ, что такие люди – это лжецы, которые говорят неправду, а также те, кто лжесвидетельствуют. В конце света таких людей ожидает суровая кара.

Диделәр: - Базы сәрәһең Кыямәт[829],
Булыр,- дип,- ник бәхтәдә[830] өч галамәт.

Ки әүвәл – булмагай юлдаш явызга,
Янә ялган сүз алмагай агызга.

Өченчесе – булыр вәҗһесе[831] хәндан[832],
Ирер ошбу нишаны[833] никү-бәхтан[834].

Янә әйде Халаикъ-Әүвәлине[835],
Тәмамы әнбияләрнең никине[836],

Диде кем: - Тәүбә кылса алты эшне,
Мәшәкатьсез алыр хуру-биһиштне.

Бересе – кылмаса ул сүзне лафын,
Икенче – кылмаса вәгъдә хилафын.

Өченче – кылмаса аслан хыянәт,
Янә дүртенче – ул кылмаса гайбәт.

Бишенчесе – зинадин кылмаса ул,
Ки алтынчы – вәлидин агритмәсә[837]ул.

Булыр,- диде Рәсүле ба кирамәт[838],-
Ки аның урыны әлбәттә җәннәт.

---

[829] Базы сәрәһең Кыямәт – Кыямәттә гамәл дәфтәрең очып килеп.
[830] Ник бәхтәдә – яхшы язмышта, өлештә.
[831] Вәҗһесе – йөзе.
[832] Хәндан – елмайган.
[833] Нишаны – билгесе.
[834] Никү-бәхтан – яхшы язмыш.
[835] Халаикъ-Әүвәлине – бар нәрәләрдән дә алдарак бар кылынган Мөхәммәд пәйгамбәр.
[836] Никине – яхшысы, өстене.
[837] Агритмәсә – авырлык күрсәтмәсә, ачуландырмаса.
[838] Ба кирамәт – могҗиза иясе.

Гамәлнең яхшысы, зинһар, и йар,-
Диде,- аз сүзләмәк,- Солтаны-Әбрар.

Тын[839] әйтер ки: -Кәм[840] сүзләгел, и тел,
Булыр йөз мең гөнаһлар сәндә хасил.

Күрәрмен ике галәмдә бәлане,
Сәнең өчен чикәрмен күп изаны[841]!

Янә кәм сүзләгел,- дип әйде Гомәр,
Ки күп сүздин булыр пәйда, белең, шәр[842].

Кеше күп сүзләсә, тартыр изаны,
Ишетер халкъ-ара күп на сәзаны[843].

Мөгазь бине Җәбәлдер нәзде Хәзрәт[844],
Барып ирде ушал Кәне-сәгадәт[845].

Васыять кылды Хәзрәт, сүзлә, дип, кәм[846],
Телеңне халкъ-ара кыл, дип, мәхкәм[847].

Кәраман-Кәтибин атлыг фәрештә
Булыр телнең гөнаһыны нәвештә[848].

Кыямәт көн бирер илкенгә аны,
Телеңнең җормы[849] бу дип, и фәлани.

Кәраман-Кәтибин әйгай ушал дәм:
- Нигә күп сүзләдеңнәр, гафил адәм?

В Судный день в защиту человека будут его добродетели, которые он совершал при жизни: если ты не был другом злым людям, не говорил

[839] Тын — җан.
[840] Кәм – ким, аз.
[841] Изаны – изаланды.
[842] Шәр – усаллык, яманлык.
[843] Нә сәзаны – хөкемне, лаексызны.
[844] Нәзде Хәзрәт – Мөхәммәд пәйгамбәр янында.
[845] Кәне сәгадәт – бәхет чыганагы.
[846] Кәм – аз, ким.
[847] Мәхкәм – хөкем, тоткын.
[848] Нәвештә – язып баручы.
[849] Җормы – гөнаһы.

неправды, был открытым, приветливым с окружающими – тебя ожидает покровительство Всевышнего. Тот получит защиты и удостоится рая, кто не жалуется на судьбу, не обещает того, чего не может сделать, не предаст, не будет говорить сплетни, не будет вести распутный образ жизни, не сделает тягостным жизнь другим.

Автор в добродетелях особо выделяет немногословие. Душа просит, чтобы язык говорил поменьше, так как от болтливого языка случаются много неприятностей. Тот, кто много говорит, много непристойного услышит и в свой адрес. Все, что говорит язык, записывается ангелами и в Судный день нужно будет ответить за все, что говорил при жизни.

В конце главы, как и во многих предыдущих главах, есть поэтическое обращение автора к самому себе: не слушать все подряд, не говорить излишне много, так как какая польза от болтовни? Оно только откроет путь к сплетням, много говорить – только навредить себе, много проблем можно нажить из-за неразборчивой речи:

Колагыңны, ҺӨВӘЙДА, имде кәр[850] кыл,
Янә күп сүзләмәклекдин хәзәр кыл[851].

Сәңа күп сүзләмәклекдин нә фаид?
Булыр, күп сүзләсәң, гайбәткә фаид[852].

Зарар булыр сәңа күп сүздә, зинһар,
Йитәр күп сүзләсәң илдин сәңа гарь.

В таком же стиле в следующих главах поэт выражает свое негативное отношение к сплетникам, к тем, кто ведет распутную жизнь. Автор утверждает, что говорить сплетни, хуже, чем вести распутный образ жизни. Если слышишь, что кто-то распускает сплетни, найди причины, чтобы уйти оттуда. Говорящий сплетен – совершает большой грех, а тот, кто слушает это – достоин греха ничуть не меньше. Тот, кто распускает слухи, не заслуживает заступничества пророка.

В главе «Хикәяте Мәсрук» автор продолжает мысль о том, что человеку нужно задолго до смерти думать о том, с чем и как он уйдет в мир иной.

Берәү бар ирде пәйгамбәр заманы,
Аты Мәсрук иде, илгә гайани[853].

---

[850] Кәр – саңгырау.
[851] Хәзәр кыл – курык, саклан.
[852] Фаид – файда.
[853] Гайани – билгеле.

Кичә-көндез кылыр ирде гыйбадәт,
Ходадин куркар иде ул бигаять.

Бер углы бар иде, бисйары дәрвиш[854],
Ходаның гыйшкы берлән ирде дил риш[855].

Анасы һәркачан торса намазә,
Кылып тагать Ходайа бинияза[856].

Торар ирде атасы аркасыда,
Акызып жалә[857] яңлыг абе-дидә.

Әлем[858] тартып бигаять егълар ирде,
Тирәк яфрагы яңлыг тетрәр ирде.

Анасы әйде беркөн: — И җәкәрбәнд[859],
Ирерсән рәштәи[860] җанымга пәйвәнд[861].

Тәгаҗҗеп кыладыр мән сәңа бисйар,
Мәшәкать тартадыр сән егълаен зар.

Сәнең өчен Хода, и нуры-дидә[862],
Кылыпмыдыр тәмугны Афәридә[863]?

Рийазат[864] тартадырсән зари егълап,
Кичә-көндез намазу-руза әйләп.

Бу дөнья кәрега[865] мәшгуль имәс сән,
Дәхи локмәи-тәгамь бигамь[866] йиймас[867] сән.

Айа углым, сәнең өчен Ходавәнд

[854] Бисйары дәрвиш – тәмам дәрвиш.
[855] Дил риш – бәгыре яралы.
[856] Бинияза – үтенечсез, дога япмыйча.
[857] Жалә – күз яше.
[858] Әлем – газап, авырлык.
[859] Җәкәрбәнд – бәгырем.
[860] Риштәи – богаудай.
[861] Пәйвәнд – бәйләнгән.
[862] Нуры-дидә – күз нуры.
[863] Афәридә – бар кылучы Аллаһ.
[864] Рийазат – диндарлык.
[865] Кәрега – эшенә, гамәленә.
[866] Локмаи-тәгамь бигамь – сагышсыз-кайгысыз ризык кисәге.
[867] Йиймас – ашамас.

Кылыпмыдыр тәмугны, и җәкәрбәнд?

Бу сүзне ишетеп углы ушал дәм
Күзен яшен коеп чөн абы-Зәмзәм[868],

Нәчек кем: — Дәрд юк, бидәрде[869] анам сән,
Мәнем бу хәле дәрдем белмәгән сән.

Бу дөнья кәрәне өлгери[870] тотсам,
Кәрәк — рузы Кыямәтне онытсам!

Айа җаным-анам, ул көн мән үлсәм,
Барып ялгыз караңгы гүрдә булсам,

Салыр өстемгә ил бисйары туфраг,
Ятырмын ялгызын ул гүрдә кем – даг[871].

Мәнем һәмраһым[872] улгай гәҗүмү-мар[873],
Нәчек хәлем кичәр?- дип егълады зар.

- Айа мадәр[874], ике мәләк бәһәйбәт[875],
Кереп кылса сөаль анлар ба шиддәт[876].

Алар кылса мәңа каһре гыйтаби[877],
Нәчек биргем сөалега җаваби?

Сират күпреге ирер меңелчалык юл,
Булырмын андин үтмәк кем, нәчек кыл[878].

Мәләк тартканда Сур би әмре Сөбхан[879],
Ушал руза терелгәндә һәммә җан,

Гарасат Кыямәткә ушалы дәм

[868] Абы-Зәмзәм – Зәмзәм суыдай
[869] Бидәрде – дингә дәртсез.
[870] Өлгери – ашыгып.
[871] Даг – сагышлы.
[872] Һәмраһым – юлдашым, иптәшем.
[873] Гәҗүмү-мар – чаян һәм елан.
[874] Мадәр – ана.
[875] Бәһәйбәт – куркыныч, котычкыч.
[876] Ба шиддәт – куәт белән, куркытып.
[877] Каһре-гыйтаби– ачуланып сораса.
[878] Нәчек кыл – ничек итеп.
[879] Би-әмре Сөбхан – Аллаһ әмере белән.

Җыелганда тәмамы халкы галәм,

Ике илкемгел бирүбән дәфтәремне,
Сорарлар зәррәчә хәйрү-шәрреме[880].

Буе нийзә кәлеп хуры шид[881] табан,
Торар башымда чөн бәркыдыр[882] хәшан[883].

Нәчек хәлем кичәр дип аһы ул көн?-
Күзедин әйләде чөн абы бирун[884].

Бу көннәрне сагынырмын дәвамәт[885],
Нәчек дөньяда йөргем ба фәрагать[886]?

Әгәр мән тартмасам монда мәшәкать,
Кыяматтә күрәрмен рәнҗү-михнәт!

Бу сүзләрне диеп углы егълады,
Ушал дәм җаны бә Хак тәслим кылды[887].

Анан[888] һиммәт[889], анан хәүфе Кыямәт,
Анан мәрд[890], анан сәхибе-сәгадәт.

Целью данной главы также является предупреждение людей о том, что каждый человек в этом мире должен думать о том, что ему предстоит предстать перед Всевышним Аллахом. Герой данного рассказа – молодой человек, сын благочестивого отца, который дает уроки преклонения перед Всевышним даже родной матери. Мать жалеет любимого сына, который, не зная дня и ночи молится, совершает богоугодные дела, не поддается развлечениям, земным радостям. Сын укоряет мать, что она поступает неправильно, ведет себя как неверующая и объясняет, что если он будет праздно жить в мире этом, тогда с чем пойдем в мир иной, то, что он делает сейчас, воздастся ему в загробном мире. Если будет он беспечным сейчас, как же он пройдет через мост сират, что будет там ему духовной поддержкой!?

---

[880] Хәйрү-шәрреме – яхшылык һәм яманлыгымны.
[881] Хуры шид – шаяртып, уйнап хур кызы.
[882] Бәркыдыр – яшен.
[883] Хәшан – кыздырып, эсселәп.
[884] Абы бирун – чыгучы су.
[885] Дәвамәт – туктаусыз.
[886] Ба фәрагать – тынычлап, ял итеп.
[887] Җаны бә Хак тәслим кылды – җанын Аллаһыга багышлады.
[888] Анан – шунда ук, шундый.
[889] Һиммәт – әхлакый өстенлек, сабырлык.
[890] Мәрд – чын ир.

После таких назиданий поэт опять же обращается к самому себе, укоряя, что сам он не думал об этом, не вел праведную жизнь, совершал бессчетное количество грехов, заблуждаясь, не думая о смерти, и нет у него в душе страха.

Ираннар кылды мондаг бәндәлекне,
Мәнем дик кем кылыр шәрмәндәлекне[891]?

Мәнем дик гасый кол дөньяда булмас,
Кыямәт вәһмедин[892] күңелемгә килмәс.

Үземе ягъни үлмәсдәй белермен,
Күңелгә килгән эшләрне кылырмын.

Кылырмын, и ҺӨВӘЙДА, йөз мең әсем[893],
Вәләйкин сәндә юктыр зәррәчә сим[894].

Следующая глава «Хикәяте Шәбанә хатын» посвящена женщине, которая вела разгульный образ жизни, имела много богатств, тем самым была известна во всей округе.

Бар ирде бер хатын, аты Шәбанә,
Зәре кәнҗе[895] бар ирде ханә-ханә.

Ки Басрә шәһәредә ирде ушал зән[896],
Вилаять халкыга ирде мөгаййән[897].

Хуш аваз[898] шагыйрәдәй илгә мәшһүр,
Китеп ирде аның авазасы[899] дур[900].

Уен һәнгәме[901] за руз та шобанә[902],
Алып барыр ирде ил һәр кайанә.

Бигаять шагыйрәдәй торфә[903], бишәрм[904],

891 Шәрмәндәлекне – оятлылыкны, оялуны.
892 Вәһмедин – куркынычыннан.
893 Әсем – гөнаһ.
894 Сим – курку, шикләнү.
895 Зире-кәнҗе – алтын-хәзинәсе.
896 Зән – хатын.
897 Мөгаййән – ачык билгеле.
898 Хуш аваз – татлы тавышлы, сандугач.
899 Авазасы – даны.
900 Дур – еракка.
901 Һәнгәме – шау-шуы.
902 За руз та шобанә – көннән-көнгәчә.

Кылыр иде уен һәнгәмене гәрм[905].

Эчеп буза-шәраб ул нәчә мөддәт[906],
Зина берлә үтеп гомре ду аст[907].

Анының кем, йөз кәнизәге бар ирде,
Зина берлә һәммәсе дәркәр[908] ирде.

Басрада бар ирде бер мәрде-галим,
Кылыр ирде нәсыйхәт илгә даим.

Ушал галим ки, беркөн пәнд укыды,
Аның алдыга күп адәм җыелды.

Ишетелде Шәбанәга бер аваз,
Боерды бер кәнизгә ул гөнаһсаз:

- Чыкып күргел,- диде,- бер өн киләдер!
Бу ил ичрә нәчек гауга буладыр?

Барып күрде кәниз: бер галим нәгъз[909],
Халаикълар җыелмыш, әйтәдер вәгъз[910].

Аның вәгъзен ишетеп булды дәргүш[911],
Кәнизәк булды ул дәм мәсте-биһуш[912].

Чыкарды баз[913] берәүне аңа фил-хәл[914],
Ишетеп вәгъзе ул дәм булды дәр-лал[915].

Кәнизләре берәм-берәм барысы

---

903 Торфә – сирәк, күрелмәгән; күз явын алырлык.
904 Бишәрм – оятсыз.
905 Гәрм – кайнар, кыздырылган.
906 Мөддәт – вакыт эчендә.
907 Ду аст – ике төрле, ике яктан.
908 Дәркәр – мәшгуль.
909 Галиме нәгъз – яхшы галим.
910 Вәгъз – вәгазь.
911 Дәргүш – колагына алучы.
912 Мәсте-биһуш – һушсыз калды.
913 Баз – очрып.
914 Фил-хәл – шул хәлдә, шунда.
915 Дәр лал – теленә алучы, кабатлап торучы.

Йибәрде, килмәде йөздән берсе.

Үзе, әл-кыйсса[916], бер кыйммәт бәһа тун
Киеп, ул дәм өедин булды бирун[917].

Чигеп сөрмә, күзегә куйды газә[918],
Күренде ул халаикъларга тазә[919].

Киеп ул кафтаны дибаи кәмха[920],
Килер бер назәнин[921] торфә дилхаһ[922].

Ки ул мәгарәгә килде куеп кәм[923],
Заманы вәгъз ишетеп улды арам[924].

Ушал дәм бирде аңа хәлене ру[925],
Акызып күз яшене кылды чөн жу[926].

Килеп торды ки ул галим кашыга,
Булып һувле пай[927] тәэсир күз яшега.

Сөаль итде ки: — И мәрде хирәдмәнд[928],
Кабул кылгаймы тәүбәмне Ходавәнд?

Дилү-җан белән гәр тәүбә кылсам,
Яман юлга йөрүдин имде янсам[929].

Диде галим: - Зәгыйфә, сән белерсән,
Дилү-җаның белән тәүбә кылырсән.

---

[916] Әл-кыйсса – шулай итеп.
[917] Бирун – чыгучы, тышта.
[918] Газә – кершән (ягу).
[919] Тазә – яшь, саф, таза.
[920] Дибаи кәмха – ефәк тукыма.
[921] Назәнин – назлы.
[922] Дилхаһ – теләнгән, җанга якын, күңелне яулаучы.
[923] Кәм – теләк.
[924] Арам – тын, тыныч.
[925] Ру – йөз, чырай.
[926] Жу – чишмә, инеш.
[927] Һувле пай – аягынача чумып.
[928] Хирәдмәнд – акыл иясе.
[929] Янсам – борылсам.

Әгәр кылсаң гөнаһ мисле Шәбанә,
Кичәр җөрмыңны[930] Халлакы Йәкәнә[931].

Ходаның рәхмәте күпдер, имәс аз,
Кадәм элгәре куйгыл, янмагыл[932] баз[933].

Гаеплек колга – Саттарел-гайубдер[934],
Гөнаһлык колга – Гаффарел-зонубдер[935].

Ишетеп ошбу сүзне, егълады зар,
Ушал гасый вә шәрмәндә[936] гөнаһкәр.

- Шәбанә ирермен,- дип ушал хәл
Үзене йиргә орып булды бихәл[937].

Салып иңегә бер иске гобайы[938],
Кереп бер җайга, улды ул ниһани[939].

Кичә-көндез кылып тагать-гыйбадәт,
Кичерде гомрене тартып рийазат[940].

Билегә чалды һиммәт[941] путасындин,
Җөда булды[942] халаикъ бөтәсендин.

Кәнизләрене барын дилшад[943] кылды,
Ходаның юлыда азад кылды.

Күңледин ташлады дөнья хозурын,
Кичерде тагать әйләп бакый гомрен[944].

---

[930] Җөрмыңны – гөнаһыңны.
[931] Халлакы йәкәнә – бердәнбер бар кылучы Аллаһ.
[932] Янмагыл – борылма.
[933] Баз – очып.
[934] Саттарел-гайубдер – гаепләрне каплаучы Аллаһ.
[935] Гаффарел-зонубдер – гөнаһларны ярлыкаучы Аллаһ.
[936] Шәрмәндә – оятлы.
[937] Бихәл – хәлсез, һушсыз.
[938] Гобайы – йон тукыма киемне, иске шәлне.
[939] Ниһани – яшеренүче, сергә бирелүче, суфи.
[940] Рийазат – диндарлык.
[941] Һиммәт – мораль өстенлек, әдәп.
[942] Җөда булды – аерылды.
[943] Дилшад – шат күңелле.

Автор повествует о том, что женщина, окруженная вниманием сотни услужливых мужчин, вела праздную жизнь, чем привлекла внимание соседей. Однажды, услышав шум, который доносился с улицы, женщина отправила одного из мужчин своего окружения, узнавать, в чем же дело. Оказалось, что там толпа народа слушает образованного галима. читающего вагазъ (речь на религиозную тему). Он доходчиво объяснял как нужно жить, и как, наоборот, не нужно вести себя верующим. Его вагазъ (речь) настолько проникал в души людей и заставлял задумываться над тем, как они живут, что тот мужчина, которого послала женщина, потерял дар речи, упал в обморок. Так случилось и со следующими, кого она отправляла: никто не вернулся к ней обратно. Принарядившись, подкрасившись женщина сама решила пойти и узнать, в чем же дело. Послушав того, кто говорил вагазъ, женщина также задумалась о своей жизни: ей стало стыдно, что она живет сегодняшним днем, в окружении роскоши получает удовольствие от земных богатств, не думает о спасении своей души. Она спросила у мудрого мужчины, может ли она исправить свою жизнь? На что был ответ, что Аллах милостив, нужно только покаяться в своих грехах, более их не совершать, а также посвятить дальнейшую жизнь богоугодным делам. Так и случилось. Отказавшись от богатых одеяний, женщина стала на путь истины.

Таким образом, автор остается верен основный идее своего произведения: нужно жить так, чтобы быть достойным верующим человеком, вести праведную жизнь, посвятить себя богоугодным делам, тем самым, подготовить себя будущей жизни в ином мире.

Следующий рассказ «Хикәяте мәрде-фәкыйрь»[945] также посвящен тому, чтобы объяснить читателю насколько сильна от души совершенная молитва и могущество Всевышнего. Героем этого рассказа является мужчина, который жил очень бедно, не мог обеспечить свою семью, содержать жену.

Бар ирде бер кем ирсә пары сайи[946],
Ки мәрде салих[947] ирде, хуш рисайи[948].

Кылыр ирде ки бисйары тагать,
Халаикъ ичрә ирде би бизагать[949].

Вә ли дөньялыкыдин һич юк ирде,

---

[944] Бакый гомрен – мәңгелек гомерен.
[945] Мәрде-фәкыйрь – фәкыйрь ир.
[946] Пары сайи – изге.
[947] Мәрде салих – изге ир.
[948] Хуш рәсайи – мактауга лаек, лаеклы.
[949] Би бизагать – малсыз, хәерчелектә.

Гайалы[950]- күп, ач вә ялангач ирде.

Ки беркөн хатыны әйләп азани[951],
Орышып аңа бирде насазани[952]:

- Мән имде сәңа хатын булмагаймын,
Сәнең берлә ки халвәт[953] кылмагаймын.

Сәне ир әйләмәм, аукатем[954] үтсен,
Сәнең дик булса ир, ир аты очсын.

Мәнем җанымга сән күп әйләдең кәр[955],
Бу җанымнан булыпмын имде бизәр.

Сәне дип мәңа күп көлфәтләр[956] үтте,
Җәфасындин пычак сөңәккә[957] йитте.

Сүгеп сүзләп ирене күп орышты,
Ире башыга бихәд[958] кайгы төште.

Гыйлаҗын[959] белмәде бичара дәрвиш,
Хатыныдин чигеп бисйары-тәшвиш[960].

Бу дөнья – сөфлә[961] йиредер, айа йар,
Тәмамы яхшылар дөньядадыр харь[962].

Хатыныдин качып өч көне йөрде,
Берәүгә барды да мөздүре[963] булды.

---

[950] Гайалы – гаиләсе.
[951] Азани – чакырып.
[952] Бирде насазани – ачуланып сукты-орды.
[953] Халвәт – якынлык.
[954] Аукатем – талак вакытлары, тыелган чор.
[955] Кәр – эш, (авырлык).
[956] Көлфәтләр – авырлыклар.
[957] Сөңәккә – сөяккә.
[958] Бихәд – чиксез.
[959] Гыйлаҗын – чарасын, дәвасын.
[960] Бисйары-тәшвиш – борчылып бик күп .
[961] Сөфлә – түбәнлек.
[962] Харь – оятлы.
[963] Мөздүре – ялчысы, ялланып эшләүчесе.

Ушал мөздүргә кылган кем ирсә
Белеп бирмәде моңа һич нәмәрсә.

Мәңа мөздәмне[964] бир диргә оялды,
Булып көн кич, өегә коры янды[965].

Якасыдин хатыны базы[966] алды,
Кара көнне ире башыга салды.

Диде: - И шәрме[967] юк шәрмәндә[968] дәрвиш,
Бу өч көндин бире кылды каю эш?

Ки өч көндин бире кайда йөредең,
Ни эш әйләп мәнем алдымга килдең?

Булып күтәһ[969], зыян, бичара дәрвиш,
Янә китте чыкып ул мәрде дилриш[970].

Барып бер җайга кылды тәһарәт,
Фәрү[971] киткенчә көн кылды гыйбадәт.

Укып хөфтәнне[972] ул өегә кәлде,
Хатынының янә ачыгы кәлде:

 - Китеп иртә янә хөфтәнгә кәлдең,
Нә эш әйләп мәнем алдымга кәлдең?

Диде куркып аңа бичара дәрвиш:
- Ки юксыллык белән булган җәкәр риш[973].

Барып бер җайга мөздүр[974] булдым,

---

[964] Мөздәмне – эш хакымны .
[965] Янды – кире кайтты.
[966] Базы – очып.
[967] Шәрме – ояты.
[968] Шәрмәндә – оятлы.
[969] Күтәһ – кечкенә, тәбәнәк.
[970] Дилриш – яралы күңел.
[971] Фәрү – яктылык.
[972] Хөфтәнне – кичке намазын.
[973] Җәкәр риш – яралы бәгырь.
[974] Мөздүр – ялчылык, хезмәтчелек.

Ки та хөфтән кәчә кәрне[975] кылдым.

Мән аңа әйтмәдем бир дип хакымны,
Нә белсен ул мәнем бару-юкымны!

Диде: - Өч көнгәчә мөздүр булгыл,
Ки андин соң килеп мөздеңне[976] алгыл!

Аңа әйде хатыны: - Иртә баргыл,
Ушал ирдән сорап мөздеңне алгыл.

Бу көн һәр ни табып килсәң – килерсән,
Бу көндин арыга үзең белерсән.

Колагыңга бу көн алгыл сүземне,
Юк ирсә, мән талак кылгым үземне.

Янә, әл-кыйсса[977], ул бичара дәрвиш
Хатыныдин булып бисйары дилриш[978].

Чыгып кәтте янә ул көн алып баш,
Акызып күз яшене кан аралаш.

Йөреп ул көн кичәләп нә тәшнә[979],
Гыйбадәт әйләде эш, кем, бә кәснә[980].

Килер булды өегә базы[981] ул мәрд,
Гыйлаҗын белмәде ул сәхибе дәрд:

“Янә бикәре[982] барсам ул зәгыйфә,
Мәне куалар өемдин тибә-тибә!”

Күңледә күп хыялы пишә кылды[983],

[975] Кәчә кәрне – кичәге эшне.
[976] Мөздеңне – эш хакыңны.
[977] Әл-кыйсса – шулай итеп.
[978] Бисйары-дилриш – бик нык яралы күңел.
[979] Нә тәшнә – теләмичә.
[980] Бә кәснә – кешечә.
[981] Базы – очып.
[982] Бикәре – эшсез.
[983] Хыялы пишә кылды – акылын эшкә җикте.

Нәчек баргым дибан әндишә[984] кылды.

“Алып барсам,- диде,- бу хөлтадә[985] таш,
Анын ичрә нә барын кылмаеп фаш.

Аны күрсә мәңа ул булгучы гәрм[986],
Ачып күргенчә шаяд сүзләгәй нәрм[987].

Ушал дәм тултырып бер хөлтага таш
Алып кәлде, кылып үзегә юлдаш.

Кичә берлән килеп өегә керде,
Гайалы әһле[988] һәм ойкуда ирде.

Хатынына ушал дәм кылды бидар[989],
Аңа бу хөлтаны кылды нәмудар[990].

Аны күреп хатыны булды хөррәм[991],
Алып ястыкыга куйды ушал дәм.

Сәхәр кубып бу хөлтаны ачыпдыр,
Күрәр: иче тәмамы сөрхы зәмбур[992].

Диде бу кем: - Мәңа дошман икәндер,
Мәне чактыргали килде икәндер.

Орышып ирене куалап йибәрде,
Таң атканда янә хөлтага – күрде.

Күрәр, динар торыр ул тулаенчы,
Хатын күңлегә төшеп күп сөенче.

- Атаңны,- диде углыга,- табып кил,

[984] Әндишә – фикер, уй.
[985] Хөлтадә – янчыкта.
[986] Гәрм – кайнар, кыздырган.
[987] Нәрм – йомшак.
[988] Гайалы әһле – гаилә әһеле, балалары.
[989] Кылды бидар – уятты.
[990] Нәмудар – курсәтте, белдерде.
[991] Хөррәм – шат.
[992] Сөрхы зәмбур – сары шөпшә.

Тәүфыйксызгә юлыда әйлә тәгъҗил[993].

Атасы алдыга барып сөенеп,
Аны чарлап алып кәлде йөгереп.

Хатынны күрәр, кем, шаду-хандан[994],
Нәчек хөррәмир[995] дип булды хәйран:

- Нәчек булды моның күңле мөлаим -
Салыр ирде мәңа гауганы даим?

Хатыны әйде: - И бичара дәрвиш,
Нәчек җаным кешегә әйләдең иш?

Сәңа бирде бу туланычә динар,
Мәңа айгыл сәбәбен аның, и йар?

Бу хөлта ичрә мәрварид[996] барысы,
Гаҗәп кыйммәт бәһадер һәр бересе.

Диде ире: - Ничә көн бәндәләрдин
Эш әйләп, тапмадым бер пүл[997] алардин.

Ике көн әйләдем Тәңрегә хезмәт,
Кылыбани зар-зар егълап гыйбадәт.

Ишеткел, самига[998], ошбу хикәят,
Барымызга йитәр булса фәрасәт[999].

Однажды, не стерпела этому нищенскому состоянию жена, отреклась от мужа, говоря, что он должен найти выходы из такого положения. Муж ее работал, нанявшись у богатого человека, но тот не оплачивал его работы. Настоять на оплате он не смог. Каждый раз, вернувшись без денег, выслушивал упреки жены. В очередной раз, приходя домой с пустыми руками, мужчина набрал в мешочек камушки. Жена, проснувшись на рассвете, открыла мешок, увидела там желтый

[993] Тәгъҗил – ашыктыру.
[994] Шаду-хандан – шат һәм көләч.
[995] Хөррәмир – шатлана.
[996] Мәрварид – асылташ.
[997] Пүл – тиен акча.
[998] Самига – тыңлаучы, колак куючы.
[999] Фәрасәт – зиһен.

овод, еще пуще обозлилась, думая, что муж хотел таким образом от нее избавиться. Выгнала мужа. Утром ана еще раз взглянула в мешочек, но в этот раз обнаружила там полный мешок денег. Обрадовалась, послала сына за отцом. Удивленный мужчина рассказал жене о том, что, сколько бы он не работал, никто ей за работу не заплатил, отчаявшись, он молился целый день Всевышнему, и вот, его молитвы услышаны. Таким образом, данным рассказом поэт еще и еще раз убеждает читателя в безграничности воли Всевышнего Аллаха, что верой, молитвами можно достичь желаемого.

Следующий рассказ также содержит нравоучительную основу и вписывается в общую канву произведения. Здесь уделяется особое внимание отношениям родителей и детей. Однажды женщина по имени Зулхайя (знающая стыд), отличающаяся красноречием, праведностью родила красивого сына, который принес матери успокоение души. Назвали его Мухаммад. Привлекает к себе внимание нежные чувства матери по отношению к сыну, а также интерес сына к судьбе своего отца.

Чу солтан Бәлехдин чыкмасдин әүвәл
Хатыны кадыда[1000] бар ирде хәмәл[1001].

Ки Зөлхәйа[1002] иде намы, зәгыйфә,
Ләтафәтлек[1003] гаҗәп назек зарифә[1004].

Ки бер көн Зөлхәйа вәзгыйтте хәмәл[1005],
Угыл тугды, йөзе мисле кызыл гөл.

Аңа бикләр Мөхәммәд куйдылар нам[1006],
Анасының ки күңле тапты рам[1007].

Качан ки углы булды рәсаи[1008],
Анасы тик Хода тәрсе[1009] парсаи[1010].

[1000] Кадыда – өендә, катында-янында.
[1001] Хәмәл – йөкле.
[1002] Зөлхәйа – оят белүче.
[1003] Ләтафәтлек – йомшаклыкта, нәфислектә; мәзәкле.
[1004] Зарифә – шаян сүзле, телгә оста.
[1005] Вәзгыйтте хәмәл – буе китте.
[1006] Нам – исем
[1007] Рам (арам) – тынычлык.
[1008] Рәсаи– җитлеккән.
[1009] Хода тәрсе – Аллаһыдан куркучы.
[1010] Парсаи – диндар.

Ки беркөн шәбе гаед[1011] булып ирде,
Анасы берлә күшке өстедә[1012] ирде.

Халаикълар бары гүрле гүригә[1013]
Чыраг илтеп, куеп ирде өегә.

Анасындин сорады: - Халкы-илләр
Чыраглар нә өчен анда якарлар?

Диде углыга ул дәмдә анасы:
- Ки үлгән булса һәркемнең атасы,

Чыраг илтеп, гүре үзрә якарлар,
Дога әйләп, бары иркә[1014] китәрләр.

Анасыга диде ул шаһы хубан[1015],
Күзе яшен акызып булды гирйан[1016]:

- Атамның гүре кайдадыр, бараин,
Кешеләр дик чыраг илтеп якаин!

Анасы әйде: - И фәрзәнде-дилбәнд[1017],
Ирерсән рәштәи җанымга[1018] пәйвәнд[1019].

Атаңның гүре, бел ки, монда юктыр,
Ки бер кичә тәрке – гаиб булыптыр[1020].

Ул ирнең гадәте бул ирде, и җан,
Бирер ирде атыга нәсфы шәбнан[1021].

[1011] Шәбе гаед – бәйрәм кичәсе.
[1012] Күшке өстедә – бакчасарайда, балконда.
[1013] Гүрле гүригә – каберлеккә.
[1014] Иркә – үз юлында, өенә.
[1015] Шаһы хубан – күркәм шаһ.
[1016] Гирйан – елаучы, үксүче.
[1017] Фәрзәнде-дилбәнд – күңелне хушлаучы бала.
[1018] Рәштәи җанымга – җанымның богавы.
[1019] Пәйвәнд – бәйләнгән.
[1020] Тәрке — гаиб булыптыр – ташлап юк булды.
[1021] Нәсфы шәбнан – төн уртасында азык.

Ки бер кичә торып ул мәрде талиб[1022],
Атыга нан биребән булды гаиб.

Диде: - И анам, андин бире һич,
Хәбәрен алмадыңмы иртә вә кич?

Анасы әйде кем: - И җаны мадәр[1023],
Бәнем сүземгә имде әйлә бавәр[1024].

Атаң ирде бу илнең падишаһы,
Нәчә икълим үзә ирде сипәһы[1025].

Аның кем, малу-мөлке ирде бихәд[1026],
Вәләйкин бик Хода тәрс[1027] ирде ул мәрд.

Иде ул падишаһи ба гадәләт[1028],
Аның барында шат ирде рәгыйать[1029].

Аңа гышкы-мәхәббәт[1030] килде галиб[1031],
Ки бер төндә терекләй булды гаиб.[1032]

Ишетеп мән аны – Мәккәдә бар ул,
Һәзм кешелекне[1033] кылмыш ихтыяр ул.

Ки һәр көн па бәрәһнә[1034] тауга барып –
Килер, ирмеш, бер арка утын алып.

Сатар, ирмеш ки, өч бармакга[1035] аны,
Алыр, ирмеш, берегә ашу-наны[1036].

[1022] Мәрде талип – таләпле ир.
[1023] Җаны мадәр – ана җаны.
[1024] Бавәр – ышаныч.
[1025] Үзә иде сипәһы – эчендә иде гаскәре.
[1026] Бихәд – чиксез.
[1027] Хода тәрс – Аллаһыдан куркучы.
[1028] Ба гадәләт – гаделлекле.
[1029] Рәгыйать – ил халкы.
[1030] Монда суфилык, Аллаһыга үзеңне багышлау күздә тотыла.
[1031] Галиб – өстен чыгып, буйсындырып.
[1032] Булды гаиб – юк булды.
[1033] Һәзм кешелекне – җиңелгән кешелекне; тормыш төбендә калган кешеләрне.
[1034] Па бәрәһнә – яланаяк.
[1035] Бармакга – кисәк акчага.

Бирер, ирмеш, берен дәрвишләрега,
Ходаның гыйшкыда дилришләрега[1037].

Янә калганны алып барыр, ирмеш,
Ятим вә бивәләрга[1038] бирер, ирмеш.

Бу сүзне углыга әйде анасы,
Моныдик сүзләшерде икеләсе.

Китеп ул дәмдә углының карары,
Кылып күз яшене күксегә[1039] җари[1040].

Диде: - Дәстүр[1041] биргел, мәни бараин,
Атамның йөзене күреп киләин.

Анасы әйде: - И фәрзәнде ширин[1042],
Мәнем күңлем янә сән кылма гамькин[1043].

Атаң һиҗредә[1044] бәгърем ирде бирйан[1045],
Күзен яше иде чөн әбре-нисан[1046].

Мәңа сән һәм җөдалык[1047] кылгың охшар,
Мәне фөркать[1048] утыга салгың охшар.

Сәнең һиҗреңне мән күрмәй үләрмен,
Фирак уты белән таким[1049] көярмен.

Укыды бул газәлне анда егълап,

[1036] Ашу-наны – аш һәм икмәкне.
[1037] Дилришләрега – күңеле сыныкларына.
[1038] Бивәләрга – толларга.
[1039] Күксегә – күкрәгенә.
[1040] Җари – агучы.
[1041] Дәстүр – рөхсәт.
[1042] Фәрәзәнде ширин – татлы бала.
[1043] Гамькин – гамьле, кайгылы.
[1044] Һиҗредә – китүендә, аерылуда.
[1045] Бирайн – көйгән.
[1046] Әбре-нисан – апрель болыты.
[1047] Җөдалык – аерылышу.
[1048] Фөркать – аерылышу.
[1049] Таким – ахыргача.

Һижре уты[1050] илән бәгърене даглап[1051].

Однажды Мухаммад, увидев людей, зажигающих свечи на могилах своих родственников, спросил у своей матери, что это означает? Мать объяснила, что это они на могилах своих отцов зажигают лучину, так вспоминают молитвами о душах ушедших. Тогда, со слезами на глазах, спросил сын по поводу своего отца, где его могила? На что мать ответила, что не знает она, где его могила, так как однажды он просто исчез. У отца этого юноши была привычка кормить ночью свою лошадь, в одну из таких ночей, он не вернулся. Мать Зулхайя рассказывает, что его отец был правителем этой страны, имел свое войско, был очень богат, но при этом был богобоязненным, справедливым человеком. Он посвятил себя Всевышнему (стал суфием) поэтому однажды его просто не стало. Мать рассказала, что она слышала, что он живет в Мекке, среди тех, кто волочит тяжелую жизнь (оказались на дне жизни). Говорят, что он каждый день босиком ходит на гору, собирает там вязку дров, на себе приносит их на базар и продает за три монетки. За одну – покупает еду-хлеб, другую – раздает дервишам, а третью часть – обездоленным, одиноким. После такого разговора сын просит разрешения у матери идти искать своего отца, увидеться с ним. Мать умоляет сына о том, чтобы он пощад ил ее сердце, так как отец, покидая их, оставил глубокую рану, что она не вынесет еще раз расставания.

Далее следуют отдельные строфы, названные автором как газали, по содержанию которые напоминают произведения устного народного творчества – мунаджаты. Вначале газали автор пишет о переживаниях женщины, о том, насколько тяжело для верной жены расставание с мужем. Он сравнивает это чувство с мучениями ада. Содержание этих газалей раскрывает переживания матери, которая, расставаясь с единственным сыном, обращается со слезами на глазах к нему о том, чтобы тот не задерживался долго в пути, что он единственно, что ее держит в этом мире, если потеряет и его, она этого не переживет. Но сын упрашивает мать о том, чтобы она благословила его на дорогу, так как он очень хочет встретиться со своим отцом. По просьбе сына мать описывает сыну внешность отца, что он может его найти по следующим признакам: он одевается в грубую одежду (одевается как суфии), ходит босиком, все время молится, восхваляет Всевышнего Аллаха. Она уверена, что сын найдет его. Как найдет, просит рассказать отцу о ней, о ее переживаниях, о том, как она скучает по нему и ни на минуту не забывает, просит передать привет. Горькими переживаниями и со

[1050] Һижр уты – аерылышу уты.
[1051] Даглап – авырлап, йөкләп, кайгыга салып.

слезами на глазах мать расстается с сыном, отправляя его в дальний путь:

Нә хәсрәттер ярдин айрылып биханиман[1052] булмак,
Хыялымда юк ирде ярдин мондаг җөда[1053] булмак.

Җөдалык утыга көймәк качан күңлемдә бар иде,
Ходаның эшләрега бәндәсе дидер риза булмак.

Бәси катигъ диделәр дустларым һәуле Кыямәтне[1054],
Кыямәт ул икәндер – миһербанидин җөда булмак.

Һәммә ил әйтәдер, дузах утыдин катигъ ут юктыр,
Та катигъ ут икән – дустдин тәрке улмай[1055] җөда улмак.

Диде углы: - Айа мөшфикъ[1056] анам сән,
Белермен, сән мәңа күп миһербан сән.

Мәнем сүземне имде йирдә куйма,
Бу гамькин хәтерене имде бозма.

Мәңа дәстүр[1057] бир имде сән, бараин,
Атамның йөзене күреп киләин.

Диде ирсә, анасы булды мәйлан[1058],
Диде: - Баргыл бу шарт илә, айа җан,

Хода тотса сәне юлда әмани[1059],
Атаң алдыга барсаң ул замани,

Түрене ихтыяр итмә, айа җан,
Бер-ике көндин артык торма, и җан.

Мәнем юктыр фирак утыга[1060] табым[1061],

[1052] Биханиман – гаиләсез.
[1053] Җөда – аерылу, аерым.
[1054] Һәүле Кыямәтне – Кыямәт куркынычын.
[1055] Тәрке улмай – ташлашмый.
[1056] Мөшфикъ – шәфкатьле
[1057] Дәстүр – рөхсәт.
[1058] Мәйлан – килешүче.
[1059] Әмани – имин.
[1060] Фирак утыга – аерылышу утына, сагынуга.

Сәне күрмәй корымас күздә абым[1062].

Атаң куйган ирер бәгърем үзә даг[1063],
Янә сән куймагыл даг өстенә даг.

Ике-өч көндин артык торма, и җан,
Әҗәл йитсә, мәңа ул көн, айа җан.

Үлеп китсәм йөзеңне күрмәй, и җан,
Калыр бәгъремдә йөз мең дагы арман[1064].

Тула әйде[1065] сүзен углыга бисйар[1066],
Айагыга төшеп күп еглады зар.

Ике-өч көн торып, юл задын[1067] итте,
Сәфәр бармакның истигъдадын[1068] итте.

Чыкар хәлдә анасыдин сорады:
- Атамдыр Мәккәдә, йә җае – вади[1069].

Насыйп булса, мән ул җайга барырмын,
Атамны мән нәчек анда танырмын?

Анасы әйде: - Гәр Мәккәгә барсаң,
Кереп ул шәһәргә, бер йирдә булсаң,

Ки андин соң утын базарыга бар,
Карап бер, янә булгайсән хәбәрдар.

Озын буйлык, кызыл йөзлек, сийә риш[1070],
Ширин сүзлек кәлер бер мәрде-дәрвиш[1071].

[1061] Табым – сабырым, түземем.
[1062] Күздә абым – күз яшем.
[1063] Даг – кайгы-сагыш.
[1064] Дагы арман – үкенечле сагыш, авыр кайгы.
[1065] Тула әйде – тулысынча, тәмам сөйләде.
[1066] Бисйар – бик күп.
[1067] Юл задын – юл ризыгын.
[1068] Истигъдадын – әзерлеген.
[1069] Җае — вади – яшәгән җире — тау тишеге.
[1070] Сийә риш – кара сакаллы.
[1071] Мәрде-дәрвиш – дәрвиш ир.

Йөрер сәрпа бәрәһнә[1072], иңедә - шәл[1073],
Телендә зикрү-тәсбих[1074] даимел-хәл[1075].

Намаз укыр дүкәнә[1076] һәр кадәмдә[1077],
Ходага шөкр идебән дәмидәмдә[1078].

Качан кем сән атаң алдыга барсаң,
Мөлакать әйләю[1079] әхвәле сорсаң,

Әгәр сорса бәнем әхвәле дәрдем[1080],
Бәйан кылгайсән анда руйы-зәрдем[1081].

Анам, дигел, бу халәтгә йитепдер,
Торырга куәте-пайы[1082] китептер,

Ки “Ибраһим” дисә һәр собхе-шәми[1083] -
Чыкар агзындин ул дәм дәрде-аһи.

Вилаятьне тотар буйы кәбабы[1084],
Дигәй бер-берегә пирү-шәбаби[1085].

Бу Зөлхәйаны, дирләр, дәрде-дагы[1086] -
Ятар бәгъредә һижранның чырагы.[1087]

Аның бәгърене ортар[1088] нары-һижран,[1089]

[1072] Сәрпа бәрәһнә – яланаяк басып.
[1073] Шәл – сарык йонынннан кием.
[1074] Зикрү-тәсбих – Аллаһы исеме, зикер-тәсбих.
[1075] Даимел-хәл – һәрдаим.
[1076] Дүкәнә – ике кат.
[1077] Һәр кадәмдә – һәр адымда.
[1078] Дәмидәмдә – сулыш саен.
[1079] Мөлакать әйләю – очрашып.
[1080] Әхвәле дәрдем – дәртем хәлләрен.
[1081] Руйы-зәрдем – сары йөзем.
[1082] Куәте пайы – аяк көче.
[1083] Собхе-шәми – иртә-кичен.
[1084] Буйы кәбабы – көйгән исе.
[1085] Пиру-шәбаби – карты һәм яше.
[1086] Дәрде-дагы – сагыш дәрте.
[1087] Һижранның чырагы – аерылышуның уты.
[1088] Ортар – яндырыр.
[1089] Нары-һижран – аерылу уты.

Кибаб исе[1090] киләдер, буе-бөрйан.[1091]

Аңа айгыл сәлам, зинһару-зинһар,
Мәне бичарадин бисйару-бисйар[1092].

Анасы күп васыятьләрне кылды,
Бу сүзләрне бала күңлегә салды.

Торып шаһзадә ул дәм сорды рөхсәт,
Анасы егълаю бирде иҗазәт[1093].

Видаг[1094] әйләп ушал дәм юлга керде,
Анасы егълаю урынында калды.

Укыды бу газәлне ул дәм анасы,
Күренмәс булгынча углының карасы.

Следующая за этими строчками газаль посвящена описанию чувств человека, переживаемые при расставании. Разлука – превращает цветущую, молодую женщину в старуху – вот основная мысль этих стихов.

Дальше продолжается рассказ о сыне Зулхайи, который проходя тяжелые испытания дальней дороги, добирается до Мекки, находит базар, о котором говорила мать. Несмотря на то, что в течение дня и ночи он находится на базаре, следя за людьми, но мужчину, который бы совпадал с описанием матери, не находит. Горькими переживаниями он продолжает ждать...

Нәчә көн йөреп юл, рәнҗе күрде,
Бинагәһ[1095] Мәккәнең шәһрега керде.

Барып кылды ки бер йирдә карар ул,
Йөреп ирде ки төн-көн ач вә зар ул.

Утын базарыга барып, булып зар,
Торыр ирде карап бу дил-зарәфкәр.[1096]

[1090] Кибаб исе – көек исе.
[1091] Буе бөрйан – көек исе.
[1092] Бисйару-бисйар – чиксез күп.
[1093] Бирде изаҗәт – рөхсәт бирде.
[1094] Видаг – хушлашу.
[1095] Бинагәһ – шунда.
[1096] Дил-зарәфкәр – күңеле зарлы.

Анасы айган ирдәк[1097] кәлмәде һич,
Карап торды, күренмәс иртәдин-кич.

Булып битакать ул, китте карары,
Орып бер сәхт аһы[1098], кылды зари.

Ходага ялбарубән кылды фөрйад[1099],
Ушал дәм бу газәлне әйләде йад[1100].

Начало следующий газели посвящена чувствам человека, который пережил расставание, на которое обрекает человека смерть. Он делает равными и правителя, и бедного человека.

Излагая чувства молодого человека, переживающего эти чувства, автор пользуется разными видами поэтических тропов.

Вә аһ мәне йөз мең бәлаләрга дучар иткән үлем,
Ихтыярымны алып, биихтыяр иткән үлем,

Бул гариплык дәштедә[1101] әүварә сәргәрдан[1102] булып,
Кузы алдырган[1103] киек дик интизар иткән үлем.

Мән кызыл гөл дик чәмән шәһредә[1104] бер солтан идем,
Хару -хас[1105] йәңлыг[1106] аяк астыда хара[1107] иткән үлем.

Кемгә егълап барып әйтәин дәрдемне мән?
Шаһ идем мән, имде гидае хаксар[1108] иткән үлем.

Ерак йирдин килебән, канда сән, җаным атам,
Күргел имде хастәкәрем[1109] интизар иткән үлем.

[1097] Ирдәк – ирдәй.
[1098] Сәхт аһы – ачы аһ.
[1099] Кылды фөрйад – аһ-зар итте.
[1100] Әйләде йад – искә алды.
[1101] Гариплек дәштедә – аерылу сагышы чүлендә.
[1102] Әүварә сәргәдан булып – адашып йөрүче булып.
[1103] Кузы алдырган – бәрәнен ерткычкан алдырган.
[1104] Чәмән шәһредә – гөлбакча шәһәрендә.
[1105] Хару-хас – чәнечкеле һәм корыган үләннәр.
[1106] Йәңлыг – кебек.
[1107] Хара – караташ, гранит.
[1108] Гидае хаксар – буйсынган мескен.
[1109] Хастәкәрем – газаплануым.

Кәсебан[1110] аһ нәхле вәзендәлекне[1111],
Бәҗай[1112] кәлтерде охшар бәндәлекне.

Зимстаны-бәһардин[1113] бул йөредем,
Суык-иссигъ[1114] җәфаи раһе[1115] күрдем.

Бу мескен адәминең башыга, бел,
Нә эшләр киләдер һәм ае, һәм ел.

Килеп ирдем җамалыңа өмидвар,[1116]
Күрә алмай калдым охшар бер дидар[1117].

Сәне эзләп, атам, монда кәлепмен,
Җамалыңдин нәтай[1118] мәхрүм калыпмын!

Бу сүзене әйтеп кем, егълады зар,
Гариплек дәрде[1119] имде әйләде кәр[1120].

Кайан барай, нитәй дип булды биһуш[1121],
Калып сүзләр сүзедин, булды хамуш[1122].

Кешегә сүзләмәй[1123] хатәрдер дәрвишан[1124],
Торыр ирде, булып бисйары-гирйан[1125].

Күрәр кем, бер кем ирсә булды пәйда,
Килер һу дип яланбаш вә ялан па[1126].

[1110] Кәсебан – кисеп.
[1111] Нәхле вәзендәлекне – пальма агачы яфракларын.
[1112] Бәҗай – җаена.
[1113] Зимстаны-бәһардин – кышын-язын.
[1114] Суык-иссигъ – суык-эссе.
[1115] Җәфаи раһе – юл газабы.
[1116] Җамалыңа өмидвар – күркәмлегеңә өметтә.
[1117] Дидар – йөз.
[1118] Нәтай – ничек.
[1119] Гариплек дәрте – аерылышу хисе.
[1120] Әйләде кәр – эшен йөртте.
[1121] Биһуш – һушсыз.
[1122] Хамуш – телсез.
[1123] Сүзләмәй – сөйләмәс.
[1124] Дәрвишан – дәрвишлек.
[1125] Бисйары-гирйан – күп елап.
[1126] Ялан па – яланаяк.

Не общаясь ни с кем, в глубоких переживаниях (в горьких слезах) стоит сын, ожидая своего отца. Вот на базар приходит бедно одетый человек, торговец дровами. Продав дрова, он часть отдал бедным, часть раздал обездоленным. Таким образом, по описаниям матери, на чужбине молодой человек находит своего отца.

Кара шәл иңедә бер чәндәсе[1127] бар,
Кылыр һәрбер кадәмдә сәҗдә дубар[1128].

Кәлимәи-таййибә[1129] агзындадыр бәс[1130],
Ходаның зикредин үзгә сүз имәс.

Анам әйгай кеше ошбу нишанлык[1131] -
Ир килгүче, буе[1132] - мәһрибанлык[1133].

Күзегә яшь алыбән зар егълады,
Торыр ирде диле әфкәре[1134] егълап.

Килеп солтан, диде бу сүзне агаз[1135]:
- Алыңнар,- дип,- утынны!- кылды аваз, -

Хәләл утын алып кәлдем, алыңнар,
Хәләл пүллык[1136] кеше булса, килеңнәр!

Ушал дәм бер кеше алдыга кәлде,
Ки өч ярмак биреп, утынны алды.

Ки бер ярмак биреп дәрвишләрега,
Алып ирде тәгамь дилришләрега[1137].

Йәнә бер тәңләсен толларга бирде,

[1127] Бер чәндәсе – бераз гына.
[1128] Дубар – кабат.
[1129] Кәлимәи-таййибә – изге сүзләр.
[1130] Бәс – бик тә.
[1131] Нишанлык – сурәтлек.
[1132] Буе – исе.
[1133] Мәһрибанлык – миһербанлы.
[1134] Диле әфкәре – күңеле кителеп.
[1135] Агаз – аваз белән, кычкырып.
[1136] Пүллык – акчалык.
[1137] Дилришләренә – күңеле ярлыларына.

Ятимнәргә бересен хәер кылды.

Бозык диван өегә[1138] килеп ирде,
Ходаның зикре берлән торып ирде.

Атасы алдыга шаһзадә барды,
Сәлам биреп, тәвазуг[1139] берлә торды.

Молодой человек подходит к отцу, с почтением здоровается с ним. Мужчина смотрит на молодого человека, принимает его приветствие, спрашивает откуда он, из каких краев, отмечает, что он очень похож на него:

- Галәйкем[1140], - диде солтан, күзе төште,
Кубып, бу җәван[1141] берлә күреште.

Баласыны кочаклап егълады шаһ,
Бу сердин булды солтан ул дәм агәһ[1142].

Тарикы-имтихан[1143] берлә сорады:
- Нә йирлек сән?- диде.- Кайсы бәләди[1144]?

Мәни бичарага хуп охшаерсән[1145],
Айа углан,- диде,- кайдин килерсән?

Диде углы: - Айа и бәндәи хас[1146],
Кылыпдырлар һәммә ил сезгә ихлас.

Мәнем һәм берничә гарзе[1147] сүзем бар,
Ишетең, әйтәим, и никү-кәрдар[1148].

Диде солтан: - Дигел һәр ни сүзең бар!
Егет ул дәмдә[1149] үксеп егълады зар.

[1138] Бозык диван өегә – җимерек патша сараена.
[1139] Тәвазуг – итагать, оялчанлык.
[1140] Галәйкем – сиңа да сәлам.
[1141] Җәван – яшь егет.
[1142] Ул дәм агәһ – шул вакыт белдерү.
[1143] Тарикы-имтихан – имтихан юлы.
[1144] Бәләди – шәһәрдән.
[1145] Хуп охшаерсән – бик охшыйсың.
[1146] Бәндәи хас – аксөяк мөселман.
[1147] Гарзе – үтенеч.
[1148] Никү-кәрдар – изгелек кылучы.
[1149] Ул дәмдә – шул чакта

В слезах молодой человек рассказывает свою историю: откуда он, кто его родители, говорит, что он сын того человека, кто отрекся от власти, от богатства и выбрал любовь и служение Всевышнему, поменял богатые одежды на нищенскую, оставил свою жену Зулхайю одну, обрек семью на сиротство, стал в городе Мекке торговцем дровами и он ищет своего отца:

Диде: - Мән Бәлхе фәрзәнде[1150] булырмын,
Газизең җәкәре бәнде[1151] булырмын.

Бу сүзегә тәкабул[1152] иде солтан:
- Булырмән Бәлхе иледин мән һәм, и җан!

Йәнә әйде ки: - Кемнең углыдыр сән?
Атаң кемдер? Кайу диндин булырсән?

Бу сүзене ишетеп биһуш булды,
Замандин соң[1153] йәнә һушыга кәлде.

- Мән ирермән аның дик иргә угыл,
Ул ирмәс Хакдин үзгә берлә мәшгуль.

Вилаять мөлкене, тәхтене ташлап,
Фәкыйрьлек милкен алган – Хакны хушлап[1154].

Хәрир тунны[1155] кара чикмәнгә саткан,
Ки Зөлхәйа хатыныны тол иткән,

Гайалыга[1156] ятимлек дагы куйган,
Бу Мәккә шәһредә утынчы булган,

Ушал солтанның углы мән улырмын,
Атамны күргәли монда килепмен.

Бу сүзене иштеп китте карары,
Кочаклап углыны, күп кылды зари[1157].

[1150] Бәлхе фәрзәнде – Бәлх шәһәре баласы.
[1151] Җәкәре бәнде – бәгырь кисәге.
[1152] Тәкабул – кабул итүче.
[1153] Замандин соң – бераз вакыттан соң.
[1154] Хакны хушлап – Аллаһыны сөендереп.
[1155] Хәрир тунны – ефәк киемне.
[1156] Гайалыга – гаиләсенә.

После этого отец обнимает своего сына, уставшего и обессилевшего с дороги, расспрашивает его обо всем, что с ним случилось, что он пережил, о матери, которая прожила столько лет одна:

- Ерак йир дин кәлепсән, никү-фәрзәнд[1158],
Ачып[1159], арып, айа җаным, җәкәр бәнд.[1160]

Тәмам күргәннәрен бер-бер сорады,
Әкәбирләр[1161], һәммә шәһри-бәләди[1162]:

- Гарип-мескен анаң бармы сәламәт?
Нәчә еллар чигеп толлыкта михнәт?

Диде углы: - Анам хәле булыктыр[1163] -
Бу толлык дагы берлә кан йөзептер.

Якын бел[1164]: аһ берлә гарше көйсә -
Ки Ибраһим дибан бер аһ орса.

Чыкар, аһ дисә, уты дик төтене,
Аның бәгъдрега юк, дирләр, бөтене[1165].

Төтен булгай вилаять - җәнк алды[1166],
Бу Зөлхәйаны, дирләр, дагы-дәрде[1167].

Бу сүзне ишетеп солтан екылды,
Замандин соң йәнә хәлегә кәлде.

Ушал дәм кәлде һатифдин бер аваз,
Диде: - Ибраһим, углыңга булып баз[1168],

Бәне кылдың фәрамуш[1169] имде, белгел,

[1157] Зари – зар итте.
[1158] Никү-фәрзәнд – яхшы бала.
[1159] Ачып – ачыгып.
[1160] Җәкәр бәнд – бәгыръ кисәге.
[1161] Әкәбирләр – өлкәннәр.
[1162] Шәһри-бәләди – шәһәр-каланың.
[1163] Булыктыр – булучы.
[1164] Якын бел – яхшы бел.
[1165] Юк, дирләр, бөтене – юк, диләр , бөтен урыны, ягъни, бәгъре кисек.
[1166] Җәнк алды – сугыш капласа.
[1167] Дагы-дәрде – дәрт кайгысы.
[1168] Баз – очып.

Мәне сөйгел вә йа углыңны сөйгел.

Ишетеп бу ниданы[1170], булды биһуш,
Ичендә зикре-халәт[1171] әйләде җуш[1172].

- Сәне дип тәхтү-бәхтемне[1173] кичепмен[1174],
Ки бән вәхдәт[1175] шәрабене эчепмен.

Кичепмен имде углымдин Ходага,
Мәңа сәнсен, Кәримлек, раһнамәйа[1176].

Хода әмре белән Газраил йитте,
Ушал дәм углының җаныны алды.

Нида кәлде янә һатифдин ул хәл:
- Юып күмгел,- диде,- углыңны дәрхәл[1177].

Ходаның кыйсмәтега[1178] рази булды,
Гариплыкы өчен күңле бозылды.

- Айа углым, җәкәр бәндем[1179], колыным,
Гариплыктә сәңа килгән бу үлем,

Бәне эзләп килеп үлгән гарибем,
Егетлек хиссасыдин[1180] бинасыйбым[1181].

Атасының хозурын күрмәй үлгән -
Морады-максудына йитмәй үлгән.

Төмән мең[1182] хәсрәте армандә[1183] калган,

[1169] Кылдың фәрамуш – оныттың.
[1170] Ниданы – авазны.
[1171] Зикре халәт – диндарлыгы.
[1172] Җуш – кайнады.
[1173] Тәхтү-бәхтемне – тәхет һәм бәхетемне.
[1174] Кичепмен – ташлап.
[1175] Вәхдәт – Аллаһ белән кушылу.
[1176] Кәримлек, раһнамәйа – шәфкатьле Аллаһ, юл күрсәтүче.
[1177] Дәрхәл – шушы хәлдә.
[1178] Кыйсмәтегә – язганына, тәкъдиргә.
[1179] Җәкәр бәндем – бәгырь кисәгем.
[1180] Хиссасыдин – язмышның өлешеннән.
[1181] Бинасыйбым – өлешсез калучым.

Кәмалыга[1184] йитешмәй нәү екылган[1185].

Сәне имде Ходага тапшырыпмын,
Ходаның хөкмега рази булыпмын.

Анаңдыр, мөнтәзир[1186], юлга карап зари,
Сәне килгән дибан ул зар әфкәри[1187].

Вафатыңдин анаң ахыр ишеткәй,
Сәнең дәртеңне әйтә-әйтә үлгәй.

Бу сүзне әйтебән күп егълады зар,
Якасын канга болгап чәшме хунбар[1188].

Моның дик егълап углын йиргә куйды,
“Әләйһү раҗигун”[1189] ул дәм укыды.

Ушал дәмдә ингизе фөрайт[1190] кылды,
Укыбан бу газәлене яд кылды.

После этого перед отцом опять стает вопрос выбора: сын или любовь к Всевышнему. Он выбирает служение Всевышнему, так как однажды уже сделал свой выбор. Сын умирает, Ибрагиму, отцу юноши, слышится голос, чтобы он здесь же похоронил сына.

После этих событий в произведении следует газәл, посвященная раскрытию чувств родителя, потерявшего сына в расцвете сил. Автор дает понять, что для родителей нет в жизни ничего страшнее чем потерять своих детей.

Имде эзләп тапмагаймын, канда сән, җаным, балам?
Күргәли кәлдең йөземне, маһи тәбаным[1191], балам!

Ул Кыямәт дәштедә[1192] күрсәм сәнең буең-йөзең,

[1182] Төмән мең – ун миллион.
[1183] Армандә – көчле теләктә.
[1184] Кәмалыга – камиллегенә, бәлигъ булмыйча.
[1185] Нәү екылган – яшь килеш егылган.
[1186] Мөнтәзир – көтеп.
[1187] Зар әфкәри – зарлы.
[1188] Чәшме хунбар – канлы күз яше.
[1189] “Әләйһү раҗигун” (аятьтән) – “Аңа кайтучы” (аятьтән).
[1190] Ингизе фөрйад кылды – үксеп елады.
[1191] Маһи тәбаным – якты аем.

Бозгучы Мәхшәрне анда аһы-әфганым[1193], балам.

Бу үлем хакыдыр кем, бу нәчә көймәклек нәдер?
Вакты йитмәй хозан булган[1194] гөлестаным, балам,

Йөрәгемнең куәте китте, нитай дәртем белән?
Сүзлүгенчә[1195] калмады бер зәррә[1196] дәрманым, балам.

Үлгенчә итсәм, әда булмас[1197], сәнең дәртеңне мән,
И төкәнмәс йөрәгемдин хәсрәте-кәнем[1198], балам.

Бер мәсәл бардыр кадимдин[1199]: яхшыга булгай зәваль[1200],
И җәван, биназыйр[1201] мөэмине-мөселманым, балам.

Һәрзаман ядымга[1202] төшсәң, кычкырырмын ваһ диеп,
Йитмәгәй имде сәңа фөрйады-әфганым[1203], балам.

Йир йөзене нәү-бәһар[1204] итте димәңнәр ләлазар[1205],
Катрә-катрә[1206] йиргә тамган күздәге каным, балам.

Әйтәдерләр бәгъзеләр бу гамьне сән инде оныт,
Булмагай һәргиз онытып бу даг-һиҗраным[1207], балам.

Белмәс ирдем ванәһдәк[1208] мән бу гариплек дәрдене,
Имде гамь башыма йитте, белдем, и җаным, балам.

1192 Кыямәт дәштедә – Кыямәт даласында.
1193 Аһы-әфганым – аһ-зарым.
1194 Хозан булган – сулган.
1195 Сүзлүгенчә – сөйләшерлек тә.
1196 Зәррә – бөртек.
1197 Әда булмас – төкәнмәс.
1198 Хәсрәте-кәне – хәсрәт чыганагы.
1199 Кадимдин – электән.
1200 Зәваль – һәлакәт.
1201 Җәвани биназыйр – тиңдәшсез яшь егет.
1202 Ядымга – хәтеремә.
1203 Фөрйады-әфганым – аһ-зар итеп елавым.
1204 Нәү-бәһар – яз башы.
1205 Ләлазар– ләләләр чәчәк аткан тугайлык.
1206 Катрә-катрә – тамчы-тамчы.
1207 Даг һиҗраным – аерылу кайгысын.
1208 Ванәһдәк – һәм бөртек кадәр.

* * *

Йөрәгемнең куәте, күзем-раушаным[1209], җаным, балам,
Җаным, өем зиннәте һәр кичә миһманым[1210], балам.

И балам, мән кайсы йиреңне әйтепләр егълаем,
Бинишан[1211] намы юк калган[1212] ханә вәйраным[1213], балам.

Насыйбым кадрем ушанды[1214], нә кылай, и дустларым?
Зиннәтем һәм хөрмәтем алдыда солтаным, балам.

И сәнең дәртең беләнүлсәм-котылсам дәртедин,
Көйдерер гүрдә кәфенне аһ вә сүзаным[1215], балам.

Калмады сабры карарым, һәммәсе кем, улды так,
Налашедин[1216] налаш итте[1217] бәйтел-әхзаным[1218], балам.

Бәндәмен, бичарамын, килмәс кулымдин һич гыйлаҗ,[1219]
Имде юк сабыр әйләмәкдин үзгә сәрманым[1220], балам.

- Мөхәммәд өммәте сез бәндәи хас[1221],
Мәнем сүземгә имде әйләң ихлас.

Мәнем егълаганым углымга ирмәс,
Кеше гамь чикмәгенчә гамьне белмәс.

Гариплеге өчен күңлем туладыр,
Аның хәлега күп рәхим киләдер.

Диде: - Һәркем гариплек берлә булса,
Гарипләргә кеше күз яше кылса,

[1209] Күзем-раушаным – куз нурым.
[1210] Миһманым – кунагым.
[1211] Нишан – сурәт.
[1212] Намы юк калган – исемсез калган.
[1213] Ханә вәйраным – җимерек йортым.
[1214] Ушанды – шушы инде.
[1215] Сүзаным – ялкыным.
[1216] Налашедин – елаудан, күз яшеннән.
[1217] Налиш итте – елатты.
[1218] Бәйтел әхзаным – юксыллар йортым.
[1219] Гыйлаҗ – чара, дәва.
[1220] Сәрманым – салкынлыгым.
[1221] Бәндәи хас – аксөяк мөселман.

Пәйгамбәрнең гариплегын кылып яд[1222],
Хода кылгай аны дузахдин азат[1223].

Бу сүзне әйде солтан, юлга керде,
Күзенең яше күксегә[1224] түгелде.

Өмид өздем ки шаһлыкдин, Илаһым,
Зәну-фәрзәнд[1225] ятим кылдым, Илаһым.

Әгәр мең парә кылсалар[1226] бу юлда,
Качан сәндин күңел өзгем, Илаһым.

Кабис тагына барып ул заманда,
Нәчә еллар гыйбадәт кылды анда.

Ки һәр айда тәвафы Кәгъбә әйләп[1227],
Китәр ирде өегә базы егълап[1228].

Ки беркөн барды шаһи гали һиммәт[1229],
Бу дары бибәкадин[1230] кылды рихләт[1231].

Ул ир Ахирәт өегә куелды,
“Аләйһү ражигун” ул дәм укылды.

Газәл

Үттеләр бу дөньядин күп дилхаһлар[1232],
Калмады дөньяда бакый[1233] гидалар[1234] һәм шаһлар.

[1222] Кылып яд – искә алып.
[1223] Дузахдин азат – тәмугтан азат.
[1224] Күксегә – күкрәгенә.
[1225] Зәну-фәрәзән – хатын һәм баланы.
[1226] Парә кылсалар– акча түксәләр.
[1227] Тәвафы Кәгъбә әйләп – Кәгъбәгә хаҗ кылып.
[1228] Базы егълап – үксеп елап, очынып елап.
[1229] Шаһи гали һиммәт – бөек тырышлык иясе шаһы, суфилар шаһы.
[1230] Бу дары бибәкадин – бу вакытлы йортыннан.
[1231] Кылды рихләт – күченде.
[1232] Дилхаһлар – җанга якыннар, күңелгә хуш килгәннәр.
[1233] Бакый – мәңге.
[1234] Гидалар – мескеннәр.

Хәсрәтә, и дустларым, залим үлемең золмындин[1235],
Бу кара йир астыга керде бары руйы-маһлар[1236].

Нагәһан[1237] алса якаңдин, куймагай дәм оргали[1238],
Һич әсигъ кылмас[1239] сәңа, кылсаң фөгане вә аһлар[1240].

Гакыл ирсәң, кыл гыйбадәт, бирмә дөньяга күңел,
Бирде дөньяга күңлене гаклы кәме[1241], гүтаһлар[1242].

Дөнья – хасрәт ханә[1243] ирер, и ҺӨВӘЙДА, дөньядин
Йөз мең хәсрәт илә үттеләр нәчә дин һәмраһлар[1244].

Бар ирде шаһның бер хубы-мөриде[1245],
Ки бер төн истихарә эчрә[1246] шаһны күрде.

Диде солтанга кем: - Хәлең нә улды,
Ләхед ичрә кыйлу-калең[1247] нә улды?

Диде: - Мәндин Хода хөшнүде[1248] булды,
Мәнем хәлем бу көн бибуде[1249] булды.

Ходаем мәңа кылды күп гыйнаять[1250],
Ки аслан күрмәдем рәнҗү-мәшәкать.

Ки Бабел-Шәмсе атлыг бирде маэва[1251],
Олуглыгы ирер чөн Гарше-Әгъла[1252].

[1235] Золмындин – усаллыгыннан.
[1236] Руйы-маһлар – ай йөзлеләр.
[1237] Нагәһан – көтмәгәндә.
[1238] Куймагай дәм оргали – сулыш алырга ирек бирми.
[1239] Әсигъ кылмас – эссе итмәс.
[1240] Фөгане вә аһлар – үксү һәм аһлар.
[1241] Гаклы кәме – акылы ким.
[1242] Гүтаһлар – кыскалар.
[1243] Хәсрәт ханә – хәсрәт йорты.
[1244] Дин һәмраһлар – дин юлдашлары.
[1245] Хубы мөриде – яхшы мөриде.
[1246] Истихарә эчрә – күрәзә иткәнендә.
[1247] Кыйлу-калең – тавышың-гауганң.
[1248] Хода хөшнүде – Аллаһ сөенече.
[1249] Бибуде – дөньядан читтә.
[1250] Гыйнаять – кайгырту.
[1251] Моэва – урын.
[1252] Гарше-Әгълә – Олуг Күк каты.

Йәнә күп вәгъдә кылды Хәйе-Әкбәр[1253],
Җамалын[1254] күрсәтәй дип Рузы-Мәхшәр.

Газәл

Дөньяны талак кылучы – гокъбәга[1255] йөз орган кеше!
Җәннәт илә хурны нәтар[1256] Мәүлә йөзен күргән кеше?

Кем бихәбәрдер[1257] Мәүләдин, мәгърур булыр дөньясыга!
Дөньяның мөлкен нәйләйсен[1258] андин хәбәр алган кеше?

Фәгъфуры-кайсәр милкене[1259] башыга орсынмы аны?
Нитсен Сөләйман тәхтене – гыйшкъ тәхтегә менгән кеше?

Илаһи, без сәне вахид[1260] белепмез,
Хәбибең[1261] Мостафаны хак белепмез.

Илаһи, хаҗәтемезне[1262] рәва кыл[1263],
Караңгы кылма иманым, сафа кыл[1264].

ҺӨВӘЙДА, ки Ходa кылгыл гыйнаять,
Кичеп җөрмым[1265], тот иманым сәламәт.

Пәйгамбәр әйделәр кем: - Булса хәсид[1266],
Нә кылган тагате[1267] – булгучы фасид[1268]?

[1253] Хәйе-Әкбәр – бөек Аллаһ.
[1254] Җамалын – йөзен.
[1255] Гокъбәга – Ахирәт көненә.
[1256] Нәтар – ташлар; нишләтер.
[1257] Бихәбәрдер – хәбәрсездер.
[1258] Нәйләйсен – нишләтсен.
[1259] Фәгъфуры-кайсәр мөлкене – император-патша мөлкәтен.
[1260] Вахид – бердәнбер.
[1261] Хәбибең – сөеклең.
[1262] Хаҗәтемезне – сораганыбызны.
[1263] Рәва кыл – бир, китер.
[1264] Сафа кыл – саф ит.
[1265] Җөрмым – гөнаһым.
[1266] Хәсид– көнче.
[1267] Тагате – гыйбадәте.
[1268] Фасид – бозык.

Белең, утынны өртәйдер[1269] нәчек тар[1270],
Хәсәд тагатене андаг өртәгәй[1271] нар[1272].

Газазил тагате әйләп[1273] шаһ булды,
Хәсәддин[1274] рандәи даргәһ[1275] булды.

Берәүнең алдыда тәүбә кылыр кәс[1276],
Бу кылган тәүбә мәне сындырыр бәс[1277].

Кылырмын, дир, фәлән рузы игадә[1278],
Һәммә кылган гөнаһдин бу зийадә[1279].

Тәмугга кергүче сәкез гөруһ халык[1280],
Аларга булгучы җәннәт даре галикъ[1281].

Бересе – падишаһы залим улгай,
Берен белгел – гамәлсез галим улгай.

Береседер – гани[1282] һәм бисәхавәт[1283],
Зинакәрдер[1284] – бере, күп аңа михнәт.

Берелер – дөньяда тәүбәсез үлгән,
Бере – шатранҗы[1285] даим базы кылган[1286].

Фәкыйрь малын хәләл дип йийгүче нас[1287],

[1269] Өртәйдер – каплый, чолгап ала.
[1270] Тар – караңгы.
[1271] Өртәгәй – каплый.
[1272] Нар – ут.
[1273] Тагате әйләп – гыйбадәт итеп.
[1274] Хәсәддин – көнчелектән.
[1275] Рандәи даргәһ – ишектән куылучы.
[1276] Кәс – кеше.
[1277] Бәс – мөгаен.
[1278] Рузы игадә – кайтару көне, ныгыту көне.
[1279] Зийадә – артык.
[1280] Гөруһ халык – төркем халык.
[1281] Җәннәт дари галикъ – җәннәт насыйп түгел.
[1282] Гани – бай.
[1283] Бисәхавәт – юмарт түгел.
[1284] Зинакәрдер – зиначыдыр.
[1285] Шатранҗы – шахмат-шашка уены.
[1286] Базы кылган – уйнаган.
[1287] Нас – кеше.

Хәрәм эшкә хәләл дип кылган ихлас.

Бу таифә халаикълар биһиштне[1288],
Белең, күрмәсләр ул гамбәр сириштне[1289].

Шәйтану-Фиргун галәйһүмал-ләгыйнәт[1290]
хикәяте

Хәбәрдә әйделәр: Шәйтаны-мәлгунь
Килеп ирде ләгыйнь Фиргунгә[1291] беркөн.

Икәве бер-берегә сүзләр ирде,
Ки Фиргуне-ләгыйнь Шәйтанга әйде:

- Языклык Ходага сәнме, вә яман,
Җавап айгыл[1292] сүземгә имде раушан[1293]?

Газазил әйде: - И Фиргавен, аңла,
Колак салгыл сүземгә имде, тыңла.

Хода әмер әйләде җәмгы-мәләккә[1294],
Һәммә кәррубийан[1295] вә нүһ фәләккә[1296]:

- Кылың Адәмгә сәҗдә җөмләңез зуд[1297]!-
Бу яңлыг әмер кылды безгә Мәгъбүд[1298].

Мәләикләр тәмамы сәҗдә кылды,
Ходаның әмрене анлар йитерде.

Дидем: - Адәмнең асылы – хакь[1299], мән – нар[1300],

[1288] Биһиштне – җәннәтне.
[1289] Гамьбәр сәрәштне – гамьбәр туфракны.
[1290] Шәйтану-Фигрун гайләйһумал-ләгыйнәт – Шәйтан һәм Фиргавен, Аллаһының аларга ләгънәте ирешсен.
[1291] Фиргунгә – Фиргавенгә.
[1292] Айгыл – әйт.
[1293] Раушан – ачык, якты.
[1294] Җәмгы-мәләккә – барлык фәрештәләргә.
[1295] Кәррубийан – бөек фәрештәләр.
[1296] Нүһ фәлләккә – тугыз кат күккә.
[1297] Зуд – ашыгып.
[1298] Мәгъбүд – Аллаһ.
[1299] Хакь – туфрак.

Аңа сәҗдә кылырга иттем гарь[1301].

Кылып ошбу гөнаһы – гөбраһ[1302] улдым,
Сәбәп бу рандәи даргәһ[1303] булдым.

Вәләйкин сән Ходаны юк белерсән,
Үзеңне ил ара Тәңре кылырсән.

Мәнем җормымнан[1304], и Фиргавен кәфер,
Сәнең кылган гөнаһың анча вафир[1305].

Диде Фиргун: – Мийане-халкы-афак[1306],
Йәнә булгаемы бездин явызрак?

Газазил әйде: – Күп бездин зәбун[1307] бар,
Бу дөнья мөлкедә бисйары-бисйар[1308].

Алырлар малы – мөэминне бизури[1309],
Кылырлар йийып-эчеп фәску-фоҗури[1310].

Алар залим ирерләр Халикы-так[1311],
Алар бездин ирер анча зәбунрак.

Кыямәт көн кәлер Хакдин хитабы[1312],
Аларга күп кылыр каһре-гыйтабы[1313].

Мәләикләргә ул дәм әмер булгай,
Газап кылгучыларга Хак боергай:

[1300] Нар – ут.
[1301] Гарь – гарьлек.
[1302] Гөбраһ – юлдан язучы.
[1303] Рандәи даргәһ – ишектән куылучы.
[1304] Җормымнан – гөнаһымнан.
[1305] Вафир – олы, зур.
[1306] Мийане-халкы-афак – дөнья халкы эчендә.
[1307] Зәбун – түбәнрәк.
[1308] Бисйары-бисйар – күптән күп.
[1309] Бизури – көчләп, көч белән.
[1310] Фәску-фоҗури – хәрәм һәм бозыклык.
[1311] Халикы-так – Аллаһы бар кылган күк астында.
[1312] Хитабы – мөрәҗәгате.
[1313] Каһре-гыйтабы – ачулануы-каһәре.

- Кылың Шәйтану-Фиргундин мөшәддәт[1314]
Газабы-сәхте[1315] залимнарга, михнәт.

Илаһи, һич колыңны кылма залим,
Фәкыйрьлек берлә[1316] үтсен гомре даим.

ҺӨВӘЙДА, сурәтең ирер мөлаем,
Сәнең дик юктыр дөньяда залим.

Сүз әйтеп чын вә ялган илгә бисйар[1317],
Бозып ләфзеңне[1318], таптың мал, мордар[1319].

Насыйбың булса, йибәрсен локма аш[1320],
Чыкар Мәхшәрдә карныңдин булып таш.

Сән үлгәндин кин[1321] әһеле-гыйалың[1322]
Үлсен, хуш, йийгәйләр мөлкү-малың.

Алар кермәс сәңа Таң ла[1323] арага,
Калырсән рузы-Мәхшәр сән бәлага.

Йәнә өч таифә[1324] илнең догасы
Иҗабәт[1325] булмагай, һич иддигасы[1326].

Хәрәм харьдер[1327] – бере – гайбәтче инсан[1328],
Бересeдер – хәсәд кылган[1329] мөселман.

[1314] Мөшәддәт – көчлерәк.
[1315] Газабы-сәхте – авыр газап.
[1316] Фәкыйрьлек берлә – диндарлык белән.
[1317] Бисйар – бик күп.
[1318] Ләфзеңне – сүзеңне.
[1319] Мордар – бозык, хәрәм.
[1320] Локма аш – кабым ризык.
[1321] Кин – әүвәл, элек.
[1322] Әһеле гыйалың – хатын һәм балаларың, гаилә кешеләрең.
[1323] Таң ла – Ахирәт көнендә.
[1324] Өч таифә – өч төрле халык.
[1325] Иҗабәт – кабул.
[1326] Иддигасы – теләге.
[1327] Хәрәм харьдер – хәрәм ашучы, гарьлекле хәрәм.
[1328] Инсан – кеше.
[1329] Хәсәд кылган – көнләшкән.

Бу таифә халаикъны беләңсез?
Теләкләрен Ходаем бирмәз һәргиз[1330].

Кыямәт көн кәлер Хакдин хитабы,
Халаикъга кылып каһре-гыйтабы[1331]

Ки: - Сезләр залим илдин куркыңызлар,
Нәчек җан берлә әмрен тотыңызлар.

Вә ли мәндин оялып курыкмаңызлар,
Мәнем нәмрәсне[1332] андаг тотмадыңнар.

Газабы-сәхте[1333] сезләргә кылырмын,
Барыңызны җәһәннәмгә салырмын.

Ки беркөн әйделәр Солтаны-Кәүнәйн[1334],
Аның Мигъраҗы ирер кабы-каүсәйн[1335],

Диде: - Мәнзур[1336] иледә һәркем ирсә,
Рийа берлә[1337] намазу-руза кылса,

Аның кылган намазу-рузасын Хак
Кыямәткә диген[1338] кылгай мөгаллак[1339].

Кыямәт көн алып йөзегә оргай,
Мәләикләр газабы-сәхте кылгай.

Сәнең җаең[1340] ирер,- дигәй,- җәһәннәм,
Аның ичендә күргәйсән йөз төмән[1341] гамь.

[1330] Һәргиз – һәрвакыт.
[1331] Каһре-гыйтабы – каһәрләп ачулануы.
[1332] Нәмрәсне – әмерне.
[1333] Газабы-сәхте – авыр газап.
[1334] Солтаны-Кәүнәйн – ике галәмнең солтаны булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.
[1335] Кабы-каусәйн – ике ук арасы (Мөхәммәд пәйгамбәрнең ике җәя угы очар арага кадәр Аллаһыга якын килүе күздә тотыла).
[1336] Мәнзур – максат.
[1337] Рийа берлә – икейөзлелек.
[1338] Диген – тикле, кадәр.
[1339] Мөгаллак – эленеп торучы.
[1340] Җаең – урының.
[1341] Йөз төмән – миллион.

Илаһи, күңлебезне бирийа[1342] кыл,
Чырагы садыйкымызны[1343] пөрзыйа[1344] кыл.

Хәсәддин һәм рийа кәбәрдин[1345] ит пакь,
Мәне бичара та булгынча[1346] бер хакь[1347].

Сәнең алдыңда, и Халлакы-Даүвәр[1348],
Имәс пушидә[1349] сәңа зәррәчә кәр[1350].

Мәнем кылган эшем, и Паке-Бәздан[1351],
Халаикъга ниһандыр[1352], сәңа – гаян[1353].

Күрәр күзгә гаҗәп суфинамә[1354] сән,
Ниһанда[1355] нәфсе эткә мөбтәла[1356] сән.

Корырмын ил ара бисйары-тәкъва[1357],
Рийаның әшкәрене[1358] әйләп әкъва[1359].

Салырмын ил ара әлгә нәзарә[1360],
Нәзәр салгым[1361] кеше юктыр гөнаһә[1362].

Укырмын ил күзенә нәкъле-бисйар[1363],
Сәхәрләрдә кылырмын нәлаи-зар[1364].

[1342] бирийа – рийасыз.
[1343] Сыйдкымызны – дөреслегебезне, (иман шәмен), тугрылыгыбызны.
[1344] Пөрзыйа – якты нурлы.
[1345] Рийа-кәбәрдин – йкейөзлеләнү, борын чөюдән.
[1346] Та булгынча – булганчыга кадәр.
[1347] Хакь – туфрак.
[1348] Халлакы-даувәр – язмышларны бирүче Аллаһ.
[1349] Пушидә – төшерүче.
[1350] Зәррәчә-кәр – бөртек кадәр эш-авырлык.
[1351] Паке-Бәздан – гөнаһлардан пакь Аллаһы тәгалә.
[1352] Ниһандыр – яшерен.
[1353] Гаян – ачык билгеле.
[1354] Суфинамә – суфиларча.
[1355] Ниһанда – күрмәгәндә.
[1356] Мөбтәла – дучар.
[1357] Бисйары-тәкъва – бик күп диндарлык.
[1358] Әшкәрене – ачыктан-ачык, яшермичә.
[1359] Әкъва – бик куәтле.
[1360] Әлгә нәзарә – кулга күз-караш, ягъни садака өмет итеп кулга карау.
[1361] Нәзәр салгым – күз салучы.
[1362] Гөнаһә – гөнаһка.
[1363] Нәкъле-бисйар – бик күп күчереп, караштырып.

Кылырмын бу тарика илгә тәзвир[1365],
Сәңа гайан ирер, йа Галәмес-Сәйр[1366].

Тәмам гомрең үтте язы илә кыш,
ҺӨВӘЙДА, кылмадың сән бирийа эш.

Бер талибел-гыйлем[1367] кыйссасы

Кылыр равилар[1368] ошбу риваять,
Хәбәрдә килтереп мондаг хикәят:

Бар ирде бер хани[1369] талибел-гыйлем,
Бигаять парсайы-торфә[1370], хуш гыйлем.

Taләп әйләп укырны – юлга керде,
Нәчә көннәр йөреп, юл рәнҗе[1371] күрде.

Йөреп, әл-кыйсса[1372], бер шәһрегә барды,
Нәчә көннәр ушал шәһре-ичрә йөрде.

Бу талипны дәхи сормады һичкем,
Моның муллалыгын белмәде һичкем.

Ничә көннәр йөреде ләб бә тәшнә[1373],
Тәгамь тапмады, бигаять булды кәснә[1374].

Йөреп ирде ки беркөн зари егълап,
Гариплык утыга бәгърене даглап[1375].

Ушал дәм бер җәһүди булды пәйда,

[1364] Нәлаи-зар – аһ-зар елау.
[1365] Тәзвир – ялган, икейөзлелек.
[1366] Галәмес-Сәйр – галәмне йөртүче Аллаһ.
[1367] Талибел-гыйлем – гыйлем эзләүче.
[1368] Равилар – хикәячеләр, хәбәрчеләр.
[1369] Хани – укучы, өйрәнүче.
[1370] Парсайы-торфә – сирәк очрый торган, уңышлы.
[1371] Юл рәнҗе – юл авырлыгы.
[1372] Әл-кыйсса – шулай итеп.
[1373] Ләб бә тәшнә – ирене сусап.
[1374] Кәснә – борчулы, чарасыз.
[1375] Даглап – җәзалап, авырлап.

Диде: - И нәве җәван[1376], кадре-гана[1377],

Сезә нә булды, күп кайгы йийасыз,
Нәчек кәриш[1378] белән егълап торасыз?

Җәһүдкә бирде ул мондаг җавабы,
Аның һәрбер сүзегә рай-саваби[1379].

Диде: - Мәни Шам халкыдин булырмын,
Кылаймын дип гыйлем, тәхсил кылыпмын[1380].

Нәчә көндер татымасмын тәгами,
Мәне сормас кешенең хассу-гаме[1381].

Аның өчен булыр хәтрем пәришан[1382],
Торыпдырмын булып бу йирдә хәйран.

Җәһүд әйде: - Мәңа берițте-һизум[1383]
Күтәреп кәлтерреп бирсәң бичарүм[1384],

Бирәй булай тәгаме сәңа вафир[1385]!
Нә әйтсен аңа бичара мосафир?

Ушал дәм зары-зар егълап Ходага,
Утын алмак өчен барды далага.

Утын алып ирде күтәреп,
Торып ирде аны җаззарга[1386] салып.

Рәсүле сәрвәре фәрзәнде адәм[1387]
Йитеп кәлде аның алдыга ул дәм.

[1376] Нәве җәван – яшь егет.
[1377] Кадре-гана – язмыш газаплаган.
[1378] Нәчек кәриш – нинди эш.
[1379] Рай-саваби– саваплы җавап.
[1380] Тәхсил кылыпмын – өйрәнеп мин.
[1381] Хассу-гаме – затлы-хасиятлесе һәм мескене.
[1382] Хәтрем пәришин – хәтерем бозылган.
[1383] Берițте һизум – бер бәйләм, бер кочак утын.
[1384] Бичарум – кайрысыз.
[1385] Вафир – мул, күп.
[1386] Җаззарга – җилкәгә.
[1387] Рәсүле сәрвәре фәрәзәнде адәм – адәм балалары юлбашчысы пәйгамбәр.

Мөбарәк[1388] күзләре төште гарипкә,
Ушал мулла мосафир мозтарипкә[1389].

Ки андин сордылар Солтаны-Әбрар:[1390]
- Нә булды сезгә,- дип әйде,- Айа йар?

Ушал мулла[1391] вә бичара мосафир
Диде: - Мән, йа Рәсүллуллаһ, мосафир!

Диде: - Мәни Шам халкыдин булырмын,
Нәчә көннәр гариплыкта йөрермен.

- Нә эшкә кәлдеңез?- дип әйде хәзрәт,—
Гариплек шәһредә тартып мәшәкать?

Диде талип ки: - И Солтаны-Гадел,
Килеп ирдем кылай дип гыйльме хасил.

Рәсүллуллаһ диделәр: - И гарип яр,
Төреп сезне мөһимгә ошбу базар?

Ушал бичара талип әйде ул дәм:
- Белең сез, Сәрвәре-әүладе-адәм,

Нәчә көннәр бу шәһәр эчрә йөрдем,
Юк ирде һич танышым, кәснә булдым[1392].

Торып ирдем тәбә дивардә[1393] егълап,
Гариплык утыга бәгъремне даглап.

Ушал дәм бер җәһүд алдыга кәлде:
“Нә җан?”- дип мәнем хәлемне сорды.

Булып сән, диде, нә гамьгә гирифтар[1394],

[1388] Мөбарәк – бәхетле.
[1389] Мөзтарипкә – күңеле китеккә.
[1390] Солтаны-Әбрар – изгелек солтаны Мөхәммәд пәйгамбәр.
[1391] Мулла – укый-яза белүче.
[1392] Кәснә булдым – кыен хәлдә, чарасыз булдым.
[1393] Тәбә дивардә – җимерек диварда.
[1394] Гирифтар – борчулы, кайгылы.

Калып сэн бу тэбэ диварыда зар.

Мэн аңа хэле-зарым гарзэ кылдым[1395],
Гариплык кэснэлекдин аңа эйдем.

Жэһүд эйде мэңа: - Сахрага барып,
Алып килсэң мэңа утын күтэреп,

Сэне мэн ашу-нанга[1396] туйгызаен,
Йэнэ бернэчэ йармак[1397] һэм бираин.

Утынны, йа Рэсүл, мэн кэлтерепмен,
Торыпмын ошбу йирдэ бу сэбэптен,

Пэйгамбэргэ биреп мондаг җавабы,
Күзендин катрэ-катрэ түкте абы[1398].

Рэсүле галэмин[1399] һэм булды гирйан[1400],
Бу йаранга[1401] йөрэге булды бөрйан[1402].

Гарип булмай гарип хэлен белерме?
Җэфа тарткан кеше заигъ[1403] булырмы?

Зира ки[1404] үзлэре тарткан гариплек,
Гариплык шэһредэ күп мөзтариплык[1405].

Диделэр: - И гарип, бичара мескен,
Заманы эйлэңез бу йирдэ тэскин[1406].

Утынны, сез торың, мэн күтэрэин,
Җэһүднең ишегегэ тигерэин.

[1395] Гарзэ кылдым – белдердем.
[1396] Ашу-нанга – аш (ризык) һэм икмэккэ.
[1397] Йармак – тиен акча.
[1398] Абы – суын.
[1399] Рэсүле галэмин – ике галэмнең пэйгамбэре Мөхэммэд.
[1400] Булды гирйан – елады.
[1401] Йаранга – утка.
[1402] Бөрйан – көйгэн.
[1403] Заигъ – бозык.
[1404] Зира ки – чөнки.
[1405] Мөзтариплык – күңел ителүе.
[1406] Тэскин – тынычлану.

Пәйгамбәр урныдин дәр-хәле торды[1407],
Мөбарәк аркасын утынга орды.

Күтәрмәгә утынны касде кылды[1408],
Ушал дәм Җәбраил алдыга килде.

Диделәр: - И Рәсүле һәр ду галәм[1409],
Ирерсез Сәрвәре-әүладе-адәм[1410].

Куең утынны сез, мән күтәрәин,
Җәһүднең өегә алып бараин!

Рәсүлуллаһ ушал дәм Җәбраилга
Моның дик әйделәр пийке-Әминга[1411]:

- Бер очын сез тотыңыз, Пике-раһбәр[1412],
Бер очын мән тотам,- диде пәйгамбәр.

Күтәреп бардылар ике бөрадәр,[1413]
Җәһүднең өегә тигерде[1414] анлар.

Җәһүд ивдин[1415] чыкып, хәзрәтне күрде,
Диде: - И Мостафа, сезгә нә булды?

Нә өчен керделәр утын күтәреп?
Сәбәп нидер, торырсыз монда килеп?

Аңа әйде нәбииләр пишвасе[1416],
Ду галәм[1417] халкының күзе тутйасы[1418].

[1407] Дәр-хәле торды – шул хәлдә торды.
[1408] Касде кылды – теләде.
[1409] Һәр ду галәм – һәр ике галәм.
[1410] Сәрвәре-әүладе-адәм – адәм балалары юлбашчысы Мөхәммәд пәйгамбәр.
[1411] Пийке-Әминга – ышанычлы хәбәрче-илче булучы Җәбраил фәрештәгә.
[1412] Пийке-раһбәр – тугры юлдаш булучы Җәбраил фәрештә.
[1413] Бөрадәр – туган, агай-эне.
[1414] Тигерде – алып барып җиткерде.
[1415] Ивдин – өйдән.
[1416] Нәбииләр пишвасе – пәйгамбәрләр юлбашчысы булучы Мөхәммәд пәйгамбәр.
[1417] Ду галәм – ике галәм.
[1418] Күзе тутйасы – күзе сөрмәсе.

Мөбарәк агзыдин кылды шәкәр риз[1419],
Җәһүдкә бу тарика сүзләде сүз:

- Кылыпсыз әмре бер яран гарипкә,
Гариплек шәһредә бер мөзтарипкә[1420].

Мәңа бер пөште һизум[1421] күтәреп кил,
Бирәй дип сән тәгамь вә һәм йәнә пул.

Савабы талип гыйлемне[1422] тапмай дип
Алып кәлдем сәңа утын күтәреп.

Аңа ошбу тарика сүзне әйтте,
Җәһүд ул дәмдә катигы аһ орды.

Диде: - И Раһнамәи[1423] һәр ду галәм,
Ирерсез Сәрвәре-әуладе-адәм.

Ки безнең динемез садыйк[1424] имәстер,
Дине Исламга һәм лаек имәстер.

Нәчә көннәр кылып ирдем хатаны,
Йәнә иттем бу җанга күп җәфаны.

Бу көн сез Сәйидел-инсаны вәл-җан[1425],
Кылың кем, мәңа имде гарзе иман[1426].

Җәһүдкә Мостафа гарзе итте иман,
Кәлимә килтереп[1427] булды мөселман.

Кылып анлар талипкә андаг гыйззәт[1428],
Рәсүле-Хак шәфагать хаһеөммәт[1429].

[1419] Шәкәр риз – татлы сүз.
[1420] Мөзтарипкә – күңеле сынықка.
[1421] Пөште һизум – бәйләм, аркага күтәрерлек утын.
[1422] Савабы талип гыйлемне – саваплы шәкерт гыйлемне
[1423] Раһнамәи – юл күрсәтүче Мөхәммәд пәйгамбәр.
[1424] Садыйк – дөрес.
[1425] Сайидел-инсаны вәл-җан – кешеләрнең һәм җаннарның хуҗасы Аллаһ.
[1426] Гарзе иман – иман үтенү.
[1427] Кәлимә килтереп – сүз биреп.
[1428] Гыйззәт – хөрмәт.

Беләдер кадре-зәрне[1430] әһле зәргәр[1431],
Нә белсен ул мәкәс[1432] кем, кадре шөкер[1433]?

Белер кадре гыйлемне мәрде-галим[1434]!
Нә белсен галим кадрен мәрде-залим?

Шәрафәт[1435] фазлыдин[1436] мулланы, и җан,
Җәһүд булды мөселман, тапты иман.

Диделәр: "Кем кылыр мулланы гыйззәт[1437],
Мәне гыйззәт кылыр,— дип әйде Хәзрәт,-

Мәне гыйззәт кылыр һәркайсы адәм,
Ки гүя кылды Тәңрене Мөкәррәм[1438].

Мәне гыйззәт кылыр һәр, нийке-әхтар[1439]-
Аңа кылгым шәфагать рузы-Мәхшәр.

Мәне гыйззәт кылыр һәркайсы өммәт,
Ки гүя кылды ул Тәңрене гыйззәт.

Кылыр һәр бәндә кем, Тәңрене гыйззәт,
Аңа биргәй Ходаем хуру-җәннәт.

Кылыр һәркем ки, мулланы хәкарәт,
Мәне кылды хәкарәт",- диде Хәзрәт.

Хикәяте
Хәзрәт Гайсә галәйһис-сәлам

[1429] Шәфагать хаһе өммәт – өметкә шәфкать теләүче Мөхәммәд пәйгамбәр.
[1430] Кадре-зәрне – алтын кадерен.
[1431] Әһле зәргәр – алтынчы.
[1432] Мәкәс – мескен кеше.
[1433] Кадре-шөкәр – шөкер итү кадерен.
[1434] Мәрде-галим – галим ир.
[1435] Шәрафәт – хөрмәт, дан, лаеклылык.
[1436] Фазлыдин – гыйлеменнән.
[1437] Гыйззәт – хөрмәт.
[1438] Мөкәррәм – хөрмәт, олылау.
[1439] Нийке-әхтар – ышанычлы билге.

Хәбәрдә кәлде: Гайсә ибне Мәрйәм
Гүристанга бардылар ушалы дәм.

Тамаша әйләйән һәркайсы гүри,
Йөреп ирде кылып кәшфе-кобури[1440].

Күрерләр бер кешене кабер эчендә,
Тәненең ярымы гаркъ нур[1441] эчендә.

Ярымы ирер нар[1442] эчендә сузан[1443],
Күреп Гайсә бу серне – булды хәйран.

Догага тордылар күздин түгеп яшь,
Диде: - Йа Раб, бу серне кыл мәңа фаш?

Нида кәлде: - Үлекнең үзедин сор,
Сәңа әйтсен, бу серне сәхибе гүр[1444].

Йәнә ачты догага кул Мәсихә,
Үлек бер дәм эчендә булды ихйа[1445].

Гүредин ул кеше башын күтәрде,
Сәлам әйтеп, тәвазуг[1446] берлә торды.

Диде Гайсә: - Ирерсәң кемгә өммәт?
Көяр җисмең ярымы – сәхте-михнәт[1447]!

Нидин ярым тәнеңдер гаркаи-нур[1448],
Җавап әйләп бу серне әйлә мәшһүр!

Диде ул кемсә: - И Гайсә, ишетгел,
Бу серне әйтәин, күңлеңдә тотгыл.

[1440] Кәшфе кобури – каберләр өйрәнеп.
[1441] Гаркъ нур – нурга чумган.
[1442] Нар – ут
[1443] Сузан – янучы.
[1444] Сәхибе гүр – гүр иясе.
[1445] Ихйа – терек.
[1446] Тәвазуг – итагать.
[1447] Сәхте-михнәт – газап-михнәт.
[1448] Гаркаи-нур – нур тулы.

Ки бер көн бер галим кәлде көемгә[1449],
Сәлам биреп кереп кәлде өемгә.

Аны күреп, ярым җисмем күтәрдем,
“Галәик[1450]” дип аның сәламен алдым.

Йарым җисмем аңа торды кәмаһы[1451],
Түгелеп калмады йиргә гөнаһы.

Сәбәп будыр, Ходаем кылды рәхмәт,
Газабы-сәхтедин[1452] булды сәламәт.

Тәнемнең ярымы тормады, калды,
Түгелмәде гөнаһым, безгә калды.

Чигәр ярым тәнем катигъ газабы,
Сәбәп будыр, ирер хәлем харабы.

Бу сүзне аңлагыл, и мәрде-дәрвиш,
Ки йапан комнарыдин җормымын биш[1453].

Күреп мулланы һәркем үрә торгай,
Хәзан[1454] яфрагы дәк җормы[1455] түгелгәй.

Торып, бер галиме кем кылса хөрмәт,
Ходаем шайәд[1456] иткәй аңа рәхмәт.

Гыйнаять[1457] кылса Тәңре, һич гаҗәп юк,
Ходаның рәхмәте күп, бисәбәп[1458] юк!

ҺӨВӘЙДА, сән сүзеңне мохтасар[1459] кыл,

[1449] Көемгә – урамыма
[1450] Галәик – сиңа да сәлам.
[1451] Кәмаһы – тиешенчә хөрмәт итеп.
[1452] Газабы-сәхтедин – авыр зур газаптан.
[1453] Җормымын биш – гөнаһым күбрәк.
[1454] Хәзан – көз.
[1455] Җормы – гөнаһы.
[1456] Шайәд – шиксез.
[1457] Гыйнаять – кайгырту.
[1458] Бисәбәп – сәбәпсез.
[1459] Мохтасар – кыска, кыскача.

Биленңне баглагыл, газьме сәфәр кыл[1460].

Бу дөньядин үзеңне кылгыл азат,
Кичә-көндез китәргә әйләгел зад[1461].

Килептер сән җиһан пөрре-җәфага[1462],
Бу көн сәүдәңне[1463] кыл, йөрмә хатага.

Җиһаны халкы ирер бер кәрвани,
Булыр пәсү-пише[1464] юлга рәвани[1465].

Әман[1466] бирмәс үлем һәр зи нәфәсне[1467],
Кылырсын нә күңел берлә һәвәсне[1468]?

Үзеңне гокъбә[1469] юлыга йавыткыл[1470],
Күңелне ошбу дөньядин савыткыл[1471].

Бу дөнья чөнки хәсрәтханә ирер,
Ки бихәсрәт кеше дивана ирер.

Әгәр мең яшәсәң – бердер тереклек,
Үләрсән гакыйбәт[1472], и хуб[1473] белеклек[1474].

Кани[1475] Карун сыйфат дөньяны куган,
Ки дөньяда талашып каны түккән?

Кани бу дөньяда мәнмен дигәннәр,

1460 Газьме сәфәр кыл – максатка юл ал.
1461 Зад – ризык хәстәре.
1462 Пөрре-җәфага – җәфага тулы.
1463 Сәүдәңне – файдаңны.
1464 Пәсү-пише – алга-артка, ике якка да.
1465 Рәвани – кереп.
1466 Әман – иминлек.
1467 Зи нәфәсне – сулыш иясене.
1468 Һәвәсне – теләкне.
1469 Гокъбә – Ахирәт көне.
1470 Йавыткыл – юнәлт.
1471 Савыткыл – сау-исән ит.
1472 Гакыйбәт – ахырда.
1473 Хуб – яхшы.
1474 Белеклек – белеп торучы.
1475 Кани – кая.

Җиһан милке мәнем дип сыймаганнар?

Зә Адәм[1476] тә бәнух салих[1477] та баин дәм[1478] -
Килеп китте җиһанга бик күп адәм.

Бу дөньяга күңел бирмә, бөрадәр[1479],
Һәммә кәре[1480] ирер вәйраны-әбтәр[1481].

Әгәр мең сүзләсә сүз, аслы бу сүз -
Нә хаҗәт сүзләмәккә сүзне утыз!

Намазу-руза кылгыл, и мөселман,
Куеп фигъле-бәдеңне[1482], әйлә ихсан[1483].

Ходаның әмрене тот бадилү-җан[1484],
Мөнаһидин[1485] үзеңне кыл гөризан[1486].

Бу сүз берлә әда булды[1487] төмән[1488] сүз,
Ки аслы сүз будыр, и мәрде дилсүз[1489].

В конце книги автором представлена глава «Мөнәҗәт[1490] биҗәнабин[1491] Казыел-хаҗәт[1492]» - воспринимаемая как стихи-молитва, слова обращения автора ко Всевышнему (к тому, кто приводит в жизнь все пожелания). Эта часть произведения может явиться как глава-итог, как концовка, где в обобщенном виде еще раз звучит обращение к Господу миров о прощении грешных людей, о том, что все люди в

[1476] За Адәм – Адәмнән алып.
[1477] Та бәнух салих – изге Нух пәйгамбәргәчә.
[1478] Та баин дәм – бер сулыш алганчы.
[1479] Бөрадәр – агай-эне.
[1480] Кәре – эше.
[1481] Вәйраны әбтәр – җимерү-усаллык.
[1482] Фигъле бәдеңне – яман фигылеңне.
[1483] Ихсан – яхшылык.
[1484] Бадилу-җан – күңел һәм җан белән.
[1485] Мөнаһидин – хәрәмнәрдән.
[1486] Гөризан – качучы.
[1487] Әда булды – түкәнде.
[1488] Төмән – йөз мең.
[1489] Мәрде дилсүз – кайгыртучы ир; кеше хәленә керә белүче.
[1490] Мөнәҗәт – үтенеч, догалы шигырь.
[1491] Биҗәнабин – әфәндегә, җәнабенә (Аллаһыга).
[1492] Казыел-хаҗәт – барлык үтенечләрне канәгатьләндерүче Аллаһ.

трудную минуту мысленно обращаются к Нему, надеются на поддержку и прощение.

Халика[1493], җувр[1494] әйләдем үз җаныма,
Куймадым тагать тәгамен ханима[1495],
Һәр нә эш кылдым, бары булды рийа[1496],
Игътимадым[1497] юк гамәл кылганыма.

Халика, түктем гыйбадәт җамыны[1498],
Пөхтә кыл бәндәңне, хәле хамене[1499],
Сән кәрәмлек[1500] падишаһсән, мән – гида[1501],
Әйләгел хуру-косур[1502] ингамине[1503].

Халика, килдем сәңа әйләп өмид,
Даргәһеңдин[1504] кылмагыл сән на өмид[1505],
Гәрчә бәндәң монда булса русийаһ[1506],
Лотфы әйләп[1507], анда кыл вәҗһем сәфид[1508].

Халика, сәндин теләрмен күп мәдәт[1509]
Һәм теректә, җан чыкарда, йа Әхәд!
Сән әгәр хәлемга хами[1510] булмасаң,
Азгырыр[1511] юлдин мәне Шәйтане-бәд[1512].

Халика, күп әйләдем фәску-фоҗур[1513],

[1493] Халика – бар кылучы Аллаһ.
[1494] Җувр – җәбер.
[1495] Тагать тәгамен ханима – гыйбәдәт ризыгын йортыма, сәүдәмә.
[1496] Рийа – икейөзлелек.
[1497] Игъдимадым – ышанычым.
[1498] Җамыны – савытын.
[1499] Хәле хамине – биш фарызы җитешсезне.
[1500] Кәрәмлек – киң күңелле, юмарт.
[1501] Гида – теләнче.
[1502] Хуру-косур – хур кызлары һәм җәннәт сарайлары.
[1503] Ингамине – бүләген.
[1504] Даргәһеңдин – ишек тупсаңнан.
[1505] На өмид – өметсез
[1506] Русийаһ – кара йөзле.
[1507] Лотфы әйләп – яхшылык кылып.
[1508] Вәҗһем сәфид – йөзем ак.
[1509] Мәдәт – ярдәм.
[1510] Хами – ярдәмче, кайгыртучы.
[1511] Азгырыр – аздырыр.
[1512] Шәйтаны-бәд – бәдбәхет яман Шәйтан.

Нә җавап биргем торыр йәүмен-Нөшур[1514]?
Күп гөнаһ кылдым дибан өзмәм өмид,
Чөнки Саттарел-гайуб[1515] сән һәм Гафур.[1516]

Халика, кылса сөаль Мөнкир-Нәкир,
Һәйбәтендин[1517] таглар булгае хәрир[1518],
Бәндәи-гаҗиз ирермен, и Илаһ,
Раббым Аллаһны тәлимгә җари[1519] бир.

Халика, даим мәңа биргел әман,
Ике җиһан падишаһ сән, миһербан!
Таң ла тартканда тәразуга[1520] гамәл,
Кыл савапны гөнаһымдин һәм гиран[1521].

Халика, ике күземе пөраб [1522]кыл,
Кичәләр та собхыдәм[1523] бихаб[1524] кыл,
Тезгә төшкәндә сусап Мәхшәрдә тел,
Хәүзе-Кәүсәрдин[1525] биреп, сирап кыл[1526].

Халика, хийф[1527] үтте мәндин салу-маһ[1528],
Һәр нә эш кылдым, бары булды гөнаһ,
Таң ла рисвай кылмагыл ил алдыда,
Кул-аягым сүзләшеп бирсә гүаһ[1529].

Халика, даимән бигамь[1530] әйләгел,
Үлгенчә зикреңә һәмдәм әйләгел,

[1513] Фәску-фожур – бозыклык һәм гөнаһ.
[1514] Йәүмен-Нөшур – кабат туу, ягъни Ахирәт көнендә.
[1515] Саттарел-гайуб – гаепләрне каплаучы Аллаһ.
[1516] Гафур – гафу итүче Аллаһ.
[1517] Һәйбәтендин – куркынычыннан.
[1518] Хәрир – ефәк (ефәк кебек калтыраулы булу һәм тигезләнү күздә тотыла).
[1519] Телемгә җари – телемә алуны, әйтүне.
[1520] Тәразуга – үлчәүгә; Кыямәттәге үлчәү.
[1521] Гиран – авыр.
[1522] Пөраб – күз яше тулы.
[1523] Та собхедәм – таңгача.
[1524] Бихаб – йокысыз.
[1525] Хәүзе-Кәүсәрдин – Кәүсәр чишмәсенән.
[1526] Сирап кыл – сугарылучы ит.
[1527] Хийф – бушка.
[1528] Салу-маһ – ел һәм ай.
[1529] Гүаһ – шаһитлык, ант.
[1530] Бигамъ – кайгысыз.

Нә бәла кәлсә, үзеңдин рази мән,
Монда гамькин[1531], анда бигамь әйләгел.

Халика, лотфы-гыйнаять[1532] әйләгел,
Җөмлә[1533] мөэминнәргә рәхмәт әйләгел,
Таң ла Сиратдин сәламәт үткәреп,
Җәннәтел-мавә[1534] кирамәт[1535] әйләгел.

Халика, хийф[1536] үтте мәндин маһу-сал,[1537]
Төне-көн фикре-хыялым[1538] булды мал,
Таң ла мәндин алсалар бер-бер хисап,
Аһ, белмәсмен, нә булгае анда хәл.

Халика, ике җиһан гамь-хаһы[1539] сән,
Барчаның раззакы[1540] Бер вә Бар сән,
Кем әнгиз[1541] торса, әйләгел йиргә орып,
Кылгучы пәстене[1542] әнгиз Каһһәр[1543] сән.

Халика, күп әйләдем җорму-хата[1544],
Мәңа сәндин күп торыр лотфу-гата[1545],
Бу ҺӨВӘЙДА гарибинең хәлене
Кылмагыл сән нәфсе бәдкә[1546] мөбтала[1547]!

[1531] Гамькин – гамьле.
[1532] Лотфы-гыйнаять – яхшылык-кайгырту.
[1533] Җөмлә – барлык.
[1534] Җәннәтел-мавә – керер урын булган җәннәт; җәннәт каты.
[1535] Кирамәт – могҗиза.
[1536] Хийф – бушка.
[1537] Маһу-сал – ай һәм ел.
[1538] Фикре-хыялым – уй-хыялым.
[1539] Гамь-хаһы – кайгысын сораучы.
[1540] Раззакы – ризыгы бирүче Аллаһ.
[1541] Әнгиз – карышучы.
[1542] Пәстене – түбәнлекне.
[1543] Каһһәр – көч иясе, үч алучы Аллаһ.
[1544] Җорму-хата – гөнаһ һәм хата.
[1545] Лотфу-гата – яхшылык һәм бүләк.
[1546] Нәфсе бәткә – яман нәфсегә.
[1547] Мөбтәла – дучар, интегүче.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На протяжении нескольких столетий художественная тюрко-татарская литература, дидактико-просветительского, нравоучительного содержания выполняла очень важную просветительскую миссию и удовлетворяла духовные нужды и запросы представителей разных тюркоязычных народов. Одним из таких книг, которая могла бы получить достойное место в образовании и воспитании людей, бесспорно, является анализируемая в данной работе книга поэта средневековья Хувайды «Душевная благодать».

Средневековая литература в основном развивалась по трем направлениям: во-первых, это произведения религиозного характера, направленные на ознакомление читателей кораническими постулатами, которые служили исправлению нравов; во-вторых, это любовные дастаны, где излагались возвышенные чувства влюбленных, затрагивались темы любви к Всевышнему, земной любви между людьми; и, в-третьих – героические дастаны, посвященные богатырской удали героев. Анализируемое в данной работе произведение по содержанию и характеру относится к первой из них.

Известно, что средневековая тюрко-татарская литература демонстрирует два дополняющих друг друга подхода к решению проблемы нравственности человека. В светски ориентированной литературе способы исправления нравов включают две составляющие – образование и воспитание, а в суфийской – приоритет отдается воспитанию. Знание в татарской светской литературе практически необходимая мудрость правителя, которая призвана служить интересам общества, тогда как у суфийских авторов эффект назидательности усиливается за счет нравоучений по поводу мира иного. Здесь больший акцент делается на проповедь терпения, довольства малым, победить в себе чувство алчности. Произведение поэта Хувайды «Душевная благодать», анализируемое в данной работе, является одним из средневековых памятников суфийской литературы, унаследовавшей также некоторые элементы традиции литературы адаба.

Основная часть произведения состоит из многочисленных рассказов, разных как по объему, так и по содержанию, но объединенных единой целью. Книга направлена на назидание и наставление читателей на праведный путь, воспитание людей по канонам шариата. В самом начале произведения возникает конфликт между деяниями человека, направленными на получение земных радостей, физического удовольствия, получаемые от вкусной еды, богатой одежды и др. и служению Всевышнему Аллаху, выражаемое

чтением Корана, пятикратного намаза, совершением добрых дел. В отличие от некоторых суфийских поэтов, которые напрямую призывают совершать благие дела, и, наоборот, не поддаваться соблазну мирских удовольствий, не подчиняться чувству нафса (алчности), поэт Хувайда демонстрирует это более доходчиво, на жизненных примерах. Суть основного конфликта, заложенного в идейный замысел изучаемого произведения, можно оформить как конфликт духовного и материального.

Логически обосновано в то, что в тексте произведения довольно часто упоминается имя пророка Мухаммада, звучат выдержки из сур Корана, тем самым, подтверждается мысль о том, что поэт пишет не только свои умозаключения. Наставления, подтвержденные сурами из Корана, рассказы из жизни пророков вызывают у читателя доверие, возникает некое правдоподобие рассказанного события.

Язык и стиль его историй сравнительно просты, но часто встречаются метафоры, эпитеты пророков, что в основном, было понятно образованному человеку своего времени. Рассматриваемое нами в рамках региональной литературы произведение суфийского направления сближает с литературой адаба целевая установка на назидательность и нравоучение. Данное произведение основано на исламской теории и направлено передать читателю специальные религиозные познания и преподать уроки морально-этического характера. Главная цель человека в такого рода произведениях – подготовка человека к иной жизни.

Таким образом, произведение «Душевная благодать» предназначено для предупреждения (назидания) необразованных (неучей). Автор надеется на то, что, всякий, кто познакомится с этим произведением, скажет «Аллах велик!» и словами молитвы вспомнит его. В своем произведении автор размышляет о том, что кроме молитвы, для тех, кто остается после него, у него ничего нет. Поэт искренне надеется на то, что если его самого не станет, то останется его слово (произведение). Поэт приравнивает свое произведение некоей молитве за тех, кто остается в этом мире.

Вся книга направлена на религиозно-нравственное воспитание читателей. Содержание произведения позволяет отнести его к суфийской поэзии, что является весьма распространенным направлением в литературе средневековья. Последние части, названные автором как газаль, соответствуют по содержанию мунаджатам, которые направлены для выражения чувств, переживаемых при разлуке с родным человеком, раскрытию внутреннего состояния лирического героя, который почувствовал потерю, пережил смерть близкого.

В светски ориентированной литературе проблемы нравственного воспитания вполне способно ограничиваться земным миром, в то время как у суфийских авторов эффект назидательности усиливается за счет нравоучений по поводу мира иного. В суфийской литературе больший акцент делается на проповедь терпения, довольства малым, победить в себе алчность. Главная цель такого рода произведений – подготовка человека к иной жизни, в то время как в светской литературе силы героев направлены на достижение земного счастья. Таково содержание анализируемого нами произведения Хувайды.

Таким образом, благодаря научным изысканиям последнего десятилетия ученых, на сегодняшний день мы можем вести речь о нескольких именах поэтов, так или иначе причастных к Сибирской земле. Творчество Хувайды (Хужа-Назар бине Гаиб-Назар), введенный в научный оборот в данном издании, также является интересным произведением средневековой татарской литературы, направленной на исправление нравов.

Посиди, пож-та с библиографией, почисти, это библиография моей прошлогодней книги, Сравни с текстом, на что есть ссылки, яме!!!!!!!!!!!!!

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Абдуллин Я.Г. Джадидизм как этап в развитии татарского просветительства // Очерки истории татарской общественной мысли / Ред. Р.М.Амирханов. - Казань: Татар. кн. изд-во, 2000. - С.128-160.
2. Абдуллин Я.Г. Джадидизм среди татар: возникновение, развитие и историческое место. – Казань: Иман, 1998. - С.41.
3. Абдуллин Я.Г. Ислам һәм аның татар халкы тормышында урыны. – Казан: Иман, 2001. - 76 б.
4. Абдуллин Я.Г. Милләт язмышы. Уйланулар. – Казан: Фән, 1999. - 313б.
5. Абдуллин Я.Г. Татарская просветительская мысль. Социальная природа и основная проблематика. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1976. – С.265.
6. Абилов Ш. Мәүла Колый иҗаты // Татар әдәбияты тарихы. - Т.1. - Казан: Татар. кит. нәшр., 1984. - Б.366-386.
7. Абу Хамит Газали. Суфизм: // Мусульманский мир. – Казань: 2000. – №5. – С.22-27.
8. Агаев И.А. Человек, вера и знание в философии «Братьев Чистоты» // Философия зарубежного Востока о социальной сущности человека. – М.: ИНИОН, 1993. - С.79-88.
9. Адаев В., Белич И., Зиннатуллина Г., Рахимов Р., Ярков А. О региональных особенностях ислама и почитании астана /В.Адаев, И.Белич…//Региональные социокультурные процессы: Тематический сборник. - Тюмень, 2004. – Вып.2. – С .219-228.
10. Аллаһияр С. Собәтел-гаҗизин / Тәрҗ. Ф.Яхин. – Казан: Иман, 2000. - 64 б.
11. Амирханов Р.М. Татарская социально-философская мысль средневековья XIII - середины XVI века. - Кн. 1. – Казань: ИЯЛИ, 1993. - 124 с.
12. Амирханов Р.М. Татарская социально-философская мысль средневековья XIII - середины XVI века. - Кн. 2. – Казань: ИЯЛИ, 1993. - 111 с.
13. Амирханов Р.М. Эпоха Волжско-Камской Булгарии: социально-философская проблематика «Кысса-и Йусуфа» // Очерки истории татарской общественной мысли. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2000. - С.32-50.

14. Амирханов Р.М. Эпоха Казанского ханства и творчество Мухаммадьяра // Очерки истории татарской общественной мысли. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2000. - С.68-82.
15. Ахметова, Ф.В. По следам В.В.Радлова / Ф.В.Ахметова // Сибирские татары. Сборник статей. – Казань: Институт истории АН РТ, 2002. – 240 с.
16. Бакирова, А.Х. Мотив «Нафс» в поэзии Шамсутдина Заки-суфи / А.Х.Бакирова // Сулеймановские чтения: материалы VIII всероссийской науч.-практ. конф. – Тюмень: ИПЦ «Экспресс», 2005. – С.24-25.
17. Бакырган китабы: XII—XVIII йөз төрки-татар шагыйрьләре әсәрләре / Текстларны басма өчен Ф.Яхин әзерләде. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. - 239 б.
18. Бартольд В.В. Ислам и культура мусульманства. – М.: Изд-во МГТУ, 1992. - С.83.
19. Баттал-Таймас Г. Два брата Максуди. – Казань: Фэн, 1998. - С.138.
20. Бахтин, М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М.Бахтин. – М.: 1975. – С.235.
21. Бахтин, М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М.Бахтин. – М.: 1975. – С.235.
22. Белич И.В. Ханское кладбище / И.В. Белич// Сибирская столица. – Тобольск, 1997.– № 1. – 55-73.
23. Белич, И.В. «О религиозных войнах учеников шейха Багауддина против инородцев Западной Сибири» (К 100-летию публикации Н.Ф.Катановым рукописей Тобольского музея) / И.В.Белич //Проблемы истории Казани: современный взгляд. – Казань, 2004. – С. 480-502.
24. Белич, И.В. Астана сибирских татар // Исламская цивилизация в Сибири: история, традиции, современность. Материалы научной конференции, посвященной 610-летию с начала распространения ислама в Западной Сибири. Тобольск, 2006. – С.14.
25. Белич, И.В. О 366 «Друзьях Аллаха» / И.В.Белич // Сулеймановские чтения материалы VIII межрег. науч.-практ. конф. – Тюмень ИПЦ «Экспресс», 2005. – С.33-36.
26. Белич, И.В. Письменные источники по исламизации Сибири / И.В.Белич // Второй международный симпозиум Исламская культура в Волго-Уральском регионе. – Казань. – 2005. – С. 32-36.
27. Беляева, У., Мөхәммәтов, Х., Хисмәтуллина, Х. Борынгы татар әдәбияты / У.Беляева, Х.Мөхәммәтов, Х.Хисмәтуллина. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1963. – 578 б.

28. Бертельс, А.Е. История литературы и культуры Ирана / А.Е.Бертельс. – М.: Наука, главная редакция восточной литературы, 1988. – 559 с.
29. Бертельс, А.Е. Суфизм и суфийская литература / А.Е.Бертельс // Избранные труды. – М.: Наука, 1965. – С.16-17.
30. Бертельс, А.Е. Художественный образ в искусстве Ирана IX-XY в.в. / А.Е.Бертельс. – М.: Восточная литература. – 1997. – 422 с.
31. Бикмухаметов Р.Р. Ризаэтдин Фахретдинов о проблеме веры и знания на примере «Джавамигуль калим шархи» // Ислам и средства массовой печати. – Казань: Иман, 1998. - С.36-42.
32. Бикташи Җ. Фазаилеш-Шөһүр. – Казан: Иман, 1998. - 128 б.
33. Борынгы татар әдәбияты / Төз. Х.Мөхәммәтов, Х.Хисмәтуллин, Ш.Абилов, У.Беляева, С.Исәнбаев. – Казан: Тат. Кит. нәшр., 1963. – С.428.
34. Букель М. Коран и современная наука. – Казань: Иман, 1995. - 15 с.
35. Валиди Дж. Очерк истории образованности и литературы татар. – Казань: Иман, 1998. - 157 с.
36. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Вебер М. Избранные произведения. – С.56.
37. Вильчевский, О.Л. Хакани. Некоторые черты творчества мировоззрения поэта / О.Л.Вильчевский // Советское востоковедение. – 1957. – №4. – С.64.
38. Гайнетдинов М.В. Таҗетдин Ялчыгол // Татар әдәбияты тарихы. – Т.2. – Казан: Татар.кит.нәшр., 1984. – Б.452.
39. Гайнуллин М.Х. Каюм Насыри. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1975. - 47 с.
40. Гайнуллин М.Х. Татарская литература XIX века. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1975. - 307 с.
41. Ганиева Р.К. Восточный Ренессанс и поэт Кул Гали. / Р.К. Ганиева – Казань: КГУ, 1988. – С. 173
42. Гарифуллин И.Б. Себердә татар китапханәләре // Тумашевские чтения: Актуальные проблемы тюркологии: материалы Всероссийской науч.-практ. конф. – Тюмень: ТюмГУ, 2007. – С.52-55.
43. Грюнебаум Г.Э. Литература в контексте исламской цивилизации // Арабская средневековая культура и литература. – М.: Наука, 1978. – С. 31-45.
44. Грюнебаум Г.Э. Основные черты арабо-мусульманской культуры. – М.: Наука, 1981. – 227 с.
45. Гусейнов А.А. Этика и мораль в современном мире // Этическая мысль. – М.: ИФРАН, 2000. - С.23-35.

46. Дюдуаньон С.А. Кадимизм: элементы социологии мусульманского традиционализма в татарском мире и в Мавераннахре (конец XVIII - нач. XX вв.) // Ислам в татарском мире: история и современность. – Казань, 1997. – С.57-58.
47. Әдәбият чыганаклары һәм текстология. – Казан: ТФА Г.Ибраһимов ис. ТӘТИ. – 1992. – 111 б.
48. Әхмәтҗанов, М. Суфичылык серләре: (Төрки-татар шигърияте ндә дини-суфичыл символлар, образлар, атамалар). – Казан: Матбугат йорты. – 1998. – 368 б.
49. Ибрагим Т. Атомистика калама и ее место в средневековой арабо-мусульманской философии / Дис. ... канд. филос. наук. – М., 1980. - 145 с.
50. Ибрагим Т. Философия калама (VIII-XV века). Дис. ... д-ра филос. наук. – М., 1984. - 350 с.
51. Ибрагим Т.К. О Марджани – историке и реформаторе // Марджани: история и современность. Материалы международной научной конференции. – Казань: Мастер Лайн, 1998. - С.143-145.
52. Игнатенко А.А. Социум и разум // Рационалистическая традиция и современность. Ближний и Средний Восток. – М.: Наука, 1990. - С.133-168.
53. Исламов Ф.Ф. Шиһабеддин Мәрҗани – мәшһүр педагог // Марджани: наследие и современность. Материалы международной научной конференции. – Казань: Мастер Лайн, 1998. - С.103-109.
54. История татарской литературы. В шести томах. Т.1. – Казань: Татар. кн. изд-во., 1984. – 356с.
55. Камали З. Ислам диненә фәнни хакыйкатьләрнең муафикаты // Ислам мәҗмугасы. – 1925. - № 7-8. – Б.282.
56. Камалов Т.Р. Зия Камали: мыслитель, просветитель, религиозный деятель. – Казань: Иман, 1997. - 53 с.
57. Катанов, Н.Ф. О религиозных воинах учеников шейха Багауддина против инородцев Западной Сибири // Ежегодник Тобольского Губернск. музея. Тобольск: Типография Епарх. Братства, 1904. вып. XIY
58. Катанов, Н.Ф. Предания тобольских татар о прибытии в 1572 г. мухаммеданских проповедников в Искер /Н.Ф.Катанов //Ежегодник Тобольского губернского музея. Вып. 7. – Тобольск, 1897. – С.51-61.
59. Керимов Г.М. Аль-Газали и суфизм. – Баку: Эльм, 1969. – 109 с.
60. Кирабаев Н.С. Ислам в контексте мировых цивилизаций // Современный ислам. – М.: ИНИОН, 1992. - С.10-36.

61. Коран / Пер. смыслов и коммент. В. Пороховой; Под.ред. д-р Мухаммад Саид Аль Рошд. 3-е изд. доп. и перераб. – М.: Изд. Аль-фарукан, 1997. -798 с.
62. Коран / Пер. смыслов и коммент. В.Пороховой. – М., 1993. - 622с.
63. Кузнецова А. И. Пространственные мифологемы в творчестве У. Голдинга: дис. ... канд. филол. наук. – М., 2004. С. 16.
64. Куроглы Х.Г. Борынгы төрки язмачылык // Татар әдәбияты тарихы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1984. – Б.84.
65. Миңнегулов Х. Рухи пакьлеккә өндәгән китап // Мирас. – 1988. - № 10. - С.5-14.
66. Миңнегулов, Х.Й. Казан ханлыгы чоры язма мәдәнияте / Х.Й.Миңнегулов // Мирас. – 1993. – №10, 11, 12.
67. Миннегулов, Х.Ю. Сайф Сараи. Жизнь и творчество / Х.Ю. Миннегулов. – Казань: КГУ, 1976. – 189 с.
68. Миннегулов, Х.Ю., Сатретдинов Ш.А. Памятники татарской литературы XIX в. / Х.Ю.Миннегулов, Ш.А.Садретдинов. – Казань: 1982.- С.28.
69. Мухаметшин Р.М. Ислам в татарской общественной мысли начала XX века // Очерки истории татарской общественной мысли. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2000. - С.160-189.
70. Насыйри К. Кырык бакча // Насыйри К. Сайланма әсәрләр. – Т.2. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1975. – Б.269.
71. Насыйри К. Фәвакиһелҗеласа китабыннан // Насыйри К. Сайланма әсәрләр.- Т.2. – Казан: Татар.кит.нәшр., 1975. -Б.251.
72. Радлов, В.В. Образцы народной литературы тюркских племен, живущих в Южной Сибири и Дзунгарской степи: ксерокопия / В.В.Радлов. – СПб.: Тип. Императ. Акад. наук, 1872.- 411 с.
73. Рахимов, Р.Х. Астана в истории сибирских татар / Р.Х.Рахимов. – Тюмень: Печатник, 2006. – 76с.
74. Сагадеев А.В. Восточный перипатетизм (Из истории средневекового материализма). Дис. ... д-ра филос. наук. – М., 1987.- 359 с.
75. Сагадеев А.В. Калам (обзор) // Классический ислам: традиционные науки и философия.– М.: Мысль, 1988.-С.47-84.
76. Сайфулина Ф.С. «Человек совершенный» в поэтическом мире Амдами (по произведению «Насихатнамэ» тобольского поэта Амдами // Материалы XII Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Сулеймановские чтения»: Национальное образование и диалог культур в полиэтничном пространстве. – Тобольск: ТГПИ им. М.И.Менделеева, 2009. - С.56-60.

77. Сайфулина Ф.С. Идейная направленность древней и средневековой татарской литературы, созданной в Сибири // Актуальные проблемы филологии, истории и культурологи: теоретический и методический аспекты. Межвузовский научный сборник. – Тобольск, 2010.- 114-118.
78. Сайфулина Ф.С. К вопросу об изученности древней и средневековой татарской литературы, созданной в Сибири // Материалы XIII Всероссийской научно-практической конференции «Сулеймановские чтения»: Тюркское средневековье Западной Сибири в современных исследованиях. – Тюмень: ТюмГУ, 2010.- С.103-107.
79. Сайфулина Ф.С. Мифопоэтика «Книги наставлений» тобольского поэта Амдами // Материалы Международной научно-практической конференции «Языковые политика и социально-правовая адаптация мигрантов: проблемы, реализация, перспективы». В 2-х ч., Часть 2. – Тюмень: ТюмГУ, 2010.- С. 144-148.
80. Сайфулина Ф.С. Текстологическое исследование тюрко-татарских литературных памятников Сибири // Материалы Всероссийской с Международным участием научно-практической конференции «Виноградовские чтения». – Тобольск: ТГСПА им.Д.И.Менделеева, 2010.- 197-198.
81. Сайфулина Ф.С., Талипова Г.М. «Насихатнамэ» Амдами – литературный памятник средневековья (текстологический анализ). Тобольск: ТГСПА им. Д.И. Менделеева, 2009. - 180с.
82. Сайфулина Ф.С., Талипова Г.М. Жанровые и композиционные особенности произведения «Насихатнамэ» Амдами // Вестник Башкирского университета: Филология и искуствоведение, 2009.- Том 14.- № 4.- С.1374- 1378.
83. Сайфулина Ф.С., Талипова Г.М. Произведение Амдами «Насихатнамэ» в контексте суфийской литературы средневековья // Вестник Башкирского университета: Филология и искусствоведение, 2010.-Том 15.-№1.- С.124-127.
84. Салех А.А. Проблема познания в арабо-исламской философии. Дис. ... канд. филос. наук. - СПб., 1997. - 164 с.
85. Селезнев А.Г., Селезнева И.А. Сибирский ислам: региональный вариант религиозного синкретизма. - Новосибирск, 2004.
86. Смирнов А.В. Великий шейх суфизма: опыт парадигмального анализа философии Ибн Араби. – М.: Наука, 1993. - 326с.
87. Смирнов А.В. Мусульманская этика // Этика. Энциклопедический словарь.– М.: Гардарики, 2001.-С.287-292.

88. Смирнов А.В. Нравственная природа человека: арабо-мусульманская традиция // Этическая мысль. – М.: ИФРАН, 2000. - С.46-69.
89. Смирнов А.В. Перипатетизм арабоязычный // Этика. Энциклопедический словарь. — М.: Гардарики, 2001. — С.352-354.
90. Степанянц М.Т. Восточная философия. Вводный курс. Избранные тексты. – М.: Восточная литература, 1998. - 503 с.
91. Степанянц М.Т. Философские аспекты суфизма. – М.: Наука, 1987.- 190 с.
92. Суфи А. Сөбәтел-гаҗизин / Тәрҗ. Ф.Яхин. – Казан: Иман, 2000. – Б.3-10.
93. Суфии: Собрание притч и афоризмов. 2002. С. 197.
94. Талипова Г.М. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Тобольск, 2007.- 23 с.
95. Талипова, Г.М. Тобольский поэт Амдами и его книга наставлений «Насихатнамэ» / Г.М.Талипова // Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Казань, 2007. – 22 с.
96. Таһирҗанов Г.Т. Котбның «Хосрәү вә Ширин» әсәре // Татар әдәбияты тарихы. – Т.1. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1984. – Б.176.
97. Татар әдәбияты тарихы: 6 т. Т. 1. Урта гасырлар дәвере. – Казан: Тат кит. нәшр., 1989. – 565 б.
98. Татар поэзиясе антологиясе. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1956. – 915 б.
99. Татар поэзиясе антологиясе.– 1 китап. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1992.– 544 б.
100. Файзрахманов, Г.Л. История сибирских татар (с древнейших времен до начала XX века) / Г.Л.Файзрахманов. – Казань: Фэн, 2002. – 488 с.
101. Файзрахманов, Г.Л. О литературной жизни сибирских татар в XVII-XIX веках / Г.Л.Файзрахманов // Сулеймановские чтения - 2004: материалы VII межрег. науч.-практ. конф. – Тюмень, 2004. – С.86-88.
102. Фәхретдин Р. Җәвамигуль кәлим шәрхе. – Казан: Иман, 1995. - 602 б.
103. Фәхретдин, Р. Асар. Беренче җөзьә / Р.Фәхретдинов – Казан: Университет басмасы, 1900. – Б.30-31.
104. Фәхретдинов Р. Асар. Икенсе китап. – Өфө: Деловая династия, 2009.- 222с.
105. Фәхретдин Р. Ислам дине // Фәхреддинев Р. Болгар вә Казан төрекләре. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1993. - Б.206-237.
106. Фукс К. Татары в этнографическом и статистическом отношениях. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1991.- 131 с.

107. Хайрутдинов А. Муса Бигиев об абсолютной Божьей милости. – Казань: Иман, 1998. - 40 с.
108. Хасавнех А.А. Этико-эстетические воззрения поэта-суфия XIX века Ахметзяна Тубыги. Автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Казань, 2002.- 24 с.
109. Хисамов Н. Кул Гали и его поэма «Кысса-и Иусуф» // Кул Гали. Кысса-и Йусуф. – Казань: Татар.кн.изд-во., 1994.-С.3-18.
110. Шарипов, А.М. Зарождение и становление системы стихотворных жанров в древнетюркской и тюрко-татарской литературе: (VIII-XIY вв.). / А.М.Шарипов. – Казань: КГУ, 2001 – 364 с.
111. Юзеев А. Мировоззрение Шигабутдина Марджани и арабо-мусульманская философия. – Казань: ИЯЛИ, 1992. - С.156.
112. Юзеев А.Н. Татарская философская мысль конца XVIII-XIX веков. - Кн.1. – Казань: Иман, 1998. - 137 с.
113. Юзеев А.Н. Татарская философская мысль конца XVIII-XIX веков. - Кн.2. – Казань: Иман, 1998. - 123 с.
114. Юзеев А.Н. Шихаб ад-дин Марджани: мыслитель, религиозный реформатор, просветитель. – Казань: Иман, 1997. - 60 с.
115. Юзиев Н.Г. Уралда сакланган әдәби хәзинәләр// Казан утлары. = [Юзиев Н.Г. Литературные сокровищницы, сохранившиеся на Урале // Огни Казани]. – 1963.- №12.- Б.119.
116. Яхин Ф. Татар шигъриятендә дини мистика һәм мифология. – Казан: ТДГИ, 2000.- 266 с.
117. Яхин Ф.З. Отражение истории древнего Тобольска в «Генеалогическом древе Саидов Сибирского ханства» / Ф.З.Яхин // Сулеймановские чтения: Материалы межрегиональной научно-практ. конференции. – Тюмень: ИПЦ Экспресс, 2005. – С. 191-197.
118. Яхин Ф.З. Суфийские идеи в творчестве Шаиха Икани // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Менделеевские чтения»: Образование и культура как фактор развития региона. – Тобольск: ТГПИ, 2006.- С.189.
119. Яхин Ф.З. Тобольский татарский поэт Амдами и его произведение «Насихатнамэ» // Тюркские народы. Культурное наследие народов Западной Сибири. – Тобольск, 2002. С.601-602.
120. Яхин Ф.З. Урта гасырлар татар әдәбияты // Татарская литература средних веков. – Казан: Раннур, 2003.- 415с.
121. Яхин, Ф.З. Отражение истории древнего Тобольска в «Генеологическом древе Сибирского ханства» // Материалы межрегиональной конференөии «Сулеймановские чтения». – Тюмень: «Экспресс», 2005. – С.191-197.

122. Яхин, Ф.З. Религиозная мистика и мифология в татарской поэзии / Ф.З.Яхин. – Автореф. дисс. ... доктора филолог. наук. – Казань, 2000.- 50 с.
123. Яхин, Ф.З. Тобольский татарский поэт Амдами и его произведение «Насихатнамэ» (Книга наставлений) / Ф.З.Яхин // Тюркские народы. Культурное наследие народов Западной Сибири.– Тобольск, 2002.– С.601-602.

Словари

1. Әдәбият белеме сүзлеге / төз. – ред. А.Г.Әхмәдуллин. – Казан: Тат. кит. нәшр., 1990. – 240 б.
2. Ислам. Краткий справочник. 2–е изд., доп. – М.: Главная редакция восточной литературы: Наука, 1986. – 139с.
3. Ислам. Краткий энциклопедический справочник. – М: Главная редакция восточной литературы: Наука, 1983. – 159 с.
4. Ислам. Энциклопедический словарь под ред. М.П.Прозорова. – М.: Наука, 1991. - 311 с.
5. Квятковский, А.П. Поэтический словарь / А.П. Квятковский. – М.: Советская Энциклопедия, 1966. – 376 с.
6. Краткий словарь литературоведческих терминов / ред. –сост. Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев. – М.: «Просвещение», 1985. –208с.
7. Краткий словарь литературоведческих терминов: кн. для учащихся / Ред. - сост. Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев. – 2-е. изд., дораб. – М.: Просвещение, 1985. – 180 с.
8. Словарь диалектной лексики татарских говоров Тюменской области/Сост. Д.Г.Тумашева.– Тюмень: ТОГИРРО,2000.- 170с.
9. Словарь диалектов сибирских татар / Д.Г.Тумашева. – Казань: Изд-во Каз. универ-та, 1992. – 256 с.
10. Словарь литературоведческих терминов / ред.-сост. Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев. – М.: Просвещение, 1974. – 509 с.
11. Татар энциклопедия сүзлеге. – Казан: Татар энциклопедиясе институты, 2002. – .678 с.
12. Татарский энциклопедический словарь. – Казань: Ин-т татар. энцикл. АН РТ, 1999. – 690 с.
13. Философский словарь/ Под. ред. И.Т.Фролова. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1980. – 445 с.
14. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е.Ф.Губский, Г.В.Кораблева, В.А.Лутченко. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 576 с.

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕННОСТИ ТЮРКО-ТАТАРСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ СИБИРИ ?

I ГЛАВА

КОМПОЗИЦИОННОЕ ПОСТРОЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ПОЭТА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ХУВАЙДЫ «РӘХӘТЕ ДИЛ» **??**

II ГЛАВА

ИДЕЙНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ОСНОВНОЙ ЧАСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ???

ВЫВОДЫ

БИБЛИОГРАФИЯ

Ф.С. Сайфулина
Г.М. Талипова

ТРАДИЦИИ СУФИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ДУШЕВНАЯ БЛАГОДАТЬ» ПОЭТА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ХУВАЙДЫ

Компьютерная верстка Е.Ю. Сагидуллина

Лицензия на издательскую деятельность
ЛР № 040287 от 25 июля 1997 года

Отпечатано с оригинал-маркета. Подписано в печать:
Усл. Печ. Лист 3.4. Формат 60х87. Заказ № Тираж экз.

Печать, бошюровка и переплет минитипографии
ГОУ ВПО “Тобольская государственная социально-педагогическая академия им. Д.И.Менделеева”